

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie se sociální geografii

Irena Cellarová

**DIFERENCIACE PLODNOSTI PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE
V ČESKÉ REPUBLICE A JAPONSKU**

**FERTILITY DIFFERENTIATION AFTER THE SECOND WORLD
WAR IN THE CZECH REPUBLIC AND JAPAN**

Bakalářská práce

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 25. 7. 2015

Podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucí své bakalářské práce prof. RNDr. Jitce Rychtaříkové, CSc. za její cenné rady a připomínky k obsahu i formální stránce práce, poskytnuté materiály a čas strávený při konzultacích. Dále bych ráda poděkovala své rodině, která mě po celou dobu studia podporovala.

Diferenciace plodnosti po druhé světové válce v České republice a Japonsku

Abstrakt

Hlavním cílem bakalářské práce je porovnat vývoj plodnosti po druhé světové válce do současnosti na území České republiky a v Japonsku, neboť v tomto období došlo k výrazným změnám. Analýza plodnosti klade důraz na porovnání vývoje úhrnné plodnosti, průměrného věku žen při narození dítěte a podílu dětí narozených mimo manželství. I když ukazatel úhrnné plodnosti startoval z poměrně vysokých a rozdílných hodnot, nyní jsou rozdíly mezi oběma zeměmi na zanedbatelné úrovni a hodnota úhrnné plodnosti je hluboko pod hranicí prosté reprodukce. Průměrný věk žen při narození dítěte si v Japonsku udržuje po celé období vyšší hodnotu než v České republice. Mimořádně odlišný je podíl dětí narozených mimo manželství, který v České republice přesahuje 40 %, na rozdíl od Japonska, kde nikdy nepřesáhl ani 3 %, což je dáno zejména nízkým podílem nesezdaných soužití v zemi.

Klíčová slova: plodnost, druhý demografický přechod, Česká republika, Japonsko

Fertility differentiation after the Second World War in the Czech Republic and Japan

Abstract

The main aim of this bachelor thesis is to compare the fertility evolution in the Czech Republic and Japan after the Second World War until now, whereas there have been significant changes in this period. The analysis of fertility places emphasis on comparing the evolution of total fertility rate, the mean age of women at childbirth and the proportion of non-marital births. Although the indicator of total fertility rate started from relatively high and diverse values now the differences between countries are at a negligible level, and the value of total fertility rate is far below the replacement level. The mean age of women at childbirth in Japan has maintained a higher value than in the Czech Republic throughout the period. The proportions of non-marital births are extremely different; the value exceeds 40 % in the Czech Republic, unlike Japan, where it has never exceeded even 3 %, which is particularly due to a low proportion of cohabitation in the country.

Keywords: fertility, second demographic transition, Czech Republic, Japan

OBSAH

SEZNAM TABULEK	3
SEZNAM OBRÁZKŮ	4
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	6
1 Úvod	7
2 Diskuze s literaturou	9
3 Data a metodika	11
3.1 Metodika	11
3.1 Zdroje dat	16
4 Vývoj plodnosti v České republice po druhé světové válce do současnosti	19
4.1 Poválečný vývoj plodnosti na území Česka a Slovenska.....	20
4.2 Vývoj plodnosti v 70. letech 20. století.....	24
4.3 Druhý demografický přechod	25
4.3.1. Teorie druhého demografického přechodu	25
4.3.2. Projevy druhého demografického přechodu	27
4.4 Vývoj plodnosti po roce 1989	28
4.5 Vývoj plodnosti v současnosti	33
5 Vývoj plodnosti v Japonsku po druhé světové válce do současnosti	36
5.1 Poválečný vývoj plodnosti	37
5.2 Vývoj plodnosti od 70. let. 20. století	40
5.2.1. Populační opatření v 90. letech 20. století	40
5.2.2. Změny ve struktuře plodnosti	41
5.3 Vývoj plodnosti v současnosti	46
6 Analýza plodnosti v České republice a v Japonsku	49
6.1 Diferenciace úhrnné plodnosti	49
6.2 Diferenciace průměrného věku žen při narození dítěte.....	54
6.3 Diferenciace plodnosti dle legitimacy	57

---

7 Závěr	59
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	62
SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH ZDROJŮ	65
PŘÍLOHY	68

SEZNAM TABULEK

Tab. 1.: Míry plodnosti vdaných žen dle věkových skupin na území ČR ve vybraných letech.....	34
Tab. 2.: Míry plodnosti nevdaných žen dle věkových skupin na území ČR ve vybraných letech.....	35
Tab. 3.: Počty živě narozených a úhrnná plodnost v Japonsku v letech 1964–1968	39

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1.: Úhrnná plodnost a průměrný věk žen při narození dítěte na území ČR v letech 1920–2014	20
Obr. 2.: Úhrnná plodnost na území Česka a Slovenska v letech 1950–2014.....	21
Obr. 3.: Úhrnná plodnost dle pořadí narození na území ČR v letech 1950–2011.....	23
Obr. 4.: Úhrnná plodnost dle pořadí narození očištěná od vlivu věkové a paritní struktury (PATFR) na území ČR v letech 1950–2011	23
Obr. 5.: Konečná plodnost dle pořadí narození na území ČR generací 1935–1971	25
Obr. 6.: Míry plodnosti žen dle věku na území ČR ve vybraných letech	27
Obr. 7.: Úhrnná prvosňatečnost mužů a žen a úhrnná rozvodovost na území ČR v letech 1961–2013	28
Obr. 8.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr druhé kategorie na území ČR v letech 1980–2011	30
Obr. 9.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr první kategorie na území ČR v letech 1980–2011	31
Obr. 10.: Průměrný věk žen při narození dítěte dle pořadí na území ČR v letech 1950–2013	32
Obr. 11.: Podíly živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených na území ČR v letech 1950–2013	33
Obr. 12.: Úhrnná plodnost v Japonsku v letech 1925–2010	37
Obr. 13.: Úhrnná plodnost dle pořadí v Japonsku v letech 1947–2012	39
Obr. 14.: Průměrný věk nevěsty při prvním sňatku a průměrný věk žen při narození prvního dítěte v Japonsku v letech 1960–2010	42
Obr. 15.: Míry plodnosti žen dle věku v Japonsku ve vybraných letech	43
Obr. 16.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr první a druhé kategorie v Japonsku v letech 1998–2012	44
Obr. 17.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr druhé kategorie v Japonsku v letech 1968–2012	44
Obr. 18.: Absolutní a relativní počty živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených v Japonsku v letech 1950–2010	45
Obr. 19.: Konečná plodnost dle pořadí v Japonsku generací 1953–1972	47
Obr. 20.: Průměrný věk žen při narození dítěte dle pořadí narození v Japonsku v letech 1950–2012	48

Obr. 21.: Úhrnná plodnost na území ČR a v Japonsku 1950–2011	49
Obr. 22.: Úhrnná plodnost dle pořadí narození na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011	51
Obr. 23.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny na základě měr druhé kategorie na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011	52
Obr. 24.: Míry plodnosti dle věku na území ČR a v Japonsku ve vybraných letech	53
Obr. 25.: Konečná plodnost na území ČR a v Japonsku generací 1935–1971.....	54
Obr. 26.: Průměrný věk žen při narození dítěte na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011	54
Obr. 27.: Průměrný věk žen při narození dítěte dle pořadí narození na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011	55
Obr. 28.: Průměrný věk mužů s žen při prvním sňatku a průměrný věk žen při narození prvního dítěte v ČR a Japonsku v letech 1961–2010.....	56
Obr. 29.: Podíl živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2010.....	57

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSÚ	Český statistický úřad
HFD	Human Fertility Database
ČR	Česká republika
PATFR	Parity–and age–adjusted total fertility rate
KSČ	Komunistická strana Československa
Kčs	Korun československých

Kapitola 1

Úvod

Téma bakalářské práce se zaměřuje na vývoj plodnosti po druhé světové válce do současnosti na území České republiky a Japonska. O plodnosti mluvíme v případě, že studujeme porodnost ve vztahu k ženské populaci, v dnešní době také lze studovat plodnost mužů, tato práce je však zaměřena na plodnost žen. Porodnost je spolu s úmrtností jedním ze základních demografických procesů, které souvisejí s populačním růstem. Proces reprodukce obyvatelstva má v rámci demografických procesů významnou pozici, neboť je rozhodujícím činitelem při vytváření věkové struktury, avšak hodnocení tohoto procesu je velmi složité, zejména pak v delším časovém úseku.

Intenzitu plodnosti lze hodnotit různými ukazateli, mezi ty základní patří úhrnná plodnost, dále se využívají specifické míry plodnosti. Z hlediska časování používáme průměrný věk žen při narození dítěte a dále také lze plodnost hodnotit z hlediska legitimacy, kde došlo v průběhu sledovaného období k výrazným změnám.

Nejvýznamnějšími změnami prošla úroveň plodnosti na území České republiky během 90. let minulého století, v této souvislosti se mluví o druhém demografickém přechodu, avšak o jeho projevu na území ČR nejsou jednotné názory. Nejvýznamnějším projevem změny demografického chování v 90. letech 20. století na území České republiky je pokles úrovně plodnosti pod hranici prosté reprodukce a dále je také důležitý její posun do vyššího věku. Hlavním důvodem nízké plodnosti je v současnosti v České republice dlouhodobě nízká úroveň sňatečnosti a pokles úrovně plodnosti vdaných žen.

Za významné období japonského demografického vývoje se považuje konec druhé světové války a následný nárůst plodnosti. Od 80. let minulého století se však začalo mluvit o fenoménech jako je stárnutí populace a klesající úroveň plodnosti, které jsou v současnosti významnými demografickými problémy v zemi. Charakter japonské plodnosti je pozoruhodný velmi nízkou úrovní mimomanželské plodnosti a Japonsko je tak jednou ze zemí s nejnižší mimomanželskou plodností na světě, za čímž mimo jiné stojí nízká úroveň kohabítace.

Cílem bakalářské práce je zhodnotit úroveň plodnosti na území České republiky a v Japonsku od 50. let 20. století pomocí demografických ukazatelů a nalézt společné a rozdílné znaky v úrovni plodnosti mezi těmito zeměmi. Konkrétně je analytická část bakalářské práce zaměřena zejména na diferenciaci úhrnné plodnosti, průměrného věku matky

při narození dítěte a mimomanželské plodnosti na území České republiky a v Japonsku.

Práce je rozdělena do osmi kapitol. Po úvodu následuje diskuze s literaturou, kde jsou uvedeny publikace, které byly k danému tématu napsány. Třetí kapitola se zabývá rozdílem mezi plodností a porodností. Následuje kapitola dat a metodiky, kde jsou vymezeny ukazatele, které práce využívá, a dále jsou zde uvedeny zdroje dat potřebných pro analýzu plodnosti. Pátá kapitola se zabývá vývojem plodnosti na území České republiky po druhé světové válce do současnosti, kde je podrobněji popsán poválečný vývoj plodnosti, vývoj plodnosti v 70. letech 20. století, vývoj plodnosti po roce 1989 a s tím spojená teorie druhého demografického přechodu a v poslední řadě vývoj plodnosti v současnosti. Šestá kapitola se zabývá vývojem plodnosti v Japonsku po druhé světové válce do současnosti, kde je opět podrobněji popsán poválečný vývoj, vývoj plodnosti od 70. let 20. století a vývoj plodnosti v současnosti. Následuje kapitola sedmá, která zahrnuje analýzu plodnosti v České republice a v Japonsku, konkrétně se soustředí na diferenciaci úhrnné plodnosti, průměrného věku matky při narození dítěte a plodnosti dle legitimacy. Poslední, osmou, kapitolou je závěr.

Kapitola 2

Diskuze s literaturou

V české literatuře bylo téma vývoje plodnosti po druhé světové válce do současnosti diskutováno nesčetněkrát. J. Rychtaříková se ve svém článku *Porodnost v České republice: současný stav a nedávné trendy* z roku 2007 zabývá úrovní a časováním plodnosti na území ČR v období 198–2006, zaměřuje se na 90. léta, kdy došlo k dramatickým změnám ve vývoji plodnosti a zabývá se i kontextem populačního klimatu. Srovnáním intenzity plodnosti v ČR a na Slovensku se zabývala J. Rychtaříková a B. Vaňo v článku *Plodnost v České a Slovenské republice: staré a nové odlišnosti* z roku 2008. I přes rozdílný historický vývoj poukazují na poměrně stejné populační chování obou zemí v dlouhodobém horizontu. M. Kučera ve své publikaci *Populace České republiky 1918–1991* z roku 1994 řeší ekonomický a sociální rámec populačního vývoje a dále samotný demografický vývoj obyvatelstva, kde řeší proces úmrtnosti, porodnosti, sňatečnosti a rozvodovosti. Prudkým poklesem úhrnné plodnosti v 90. letech minulého století se zabývá T. Sobotka ve svém článku z roku 2003 *Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech*. Populační politikou v tehdejší Československu se zabývá ve své bakalářské práci *Vliv československé populační politiky na úroveň plodnosti v letech 1950–1965* z roku 2013 J. Křesťanová. Svoji bakalářskou práci *Vývoj plodnosti od 2. světové války* z roku 2014 dělí N. Nosálová na tři hlavní kapitoly, a to: společenský význam rodiny, rodinná politika a faktory ovlivňující odkládání mateřství. K. Kalibová ve své stati *Rozvodovost* uvádí, že změny v demografickém chování od počátku 90. let 20. století se na úrovni rozvodovosti neprojeví a vysoká intenzita rozvodovosti zůstala zachována.

Demografickými změnami v Evropě od 60. let 20. století se zabýval D. J. van De Kaa a shrnul je v teorii druhého demografického přechodu, kterou publikoval v roce 1987 ve svém článku *Europe's Second Demographic Transition*, kde uvedl změny v hodnotách a postojích mladých lidí. Dále D. J. van De Kaa představil ve svém článku v roce 1994 *The Second Demographic Transition Revisited: Theories and expectations* teoretické předpoklady druhého demografického přechodu. Kritikem teorie druhého demografického přechodu je například D. Coleman s článkem z roku 2004 *Why we don't have to believe without doubting in the "Second Demographic Transition"—some agnostic comments*. D. Coleman svým článkem z roku 2006 *Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition* dokonce navrhl možný koncept třetího demografického přechodu, který se týká zemí

s nízkou úrovní plodnosti a vysokým podílem zahraniční migrace.

O druhém demografickém přechodu nejsou ani v České republice jednotné názory, neboť J. Rychtaříková ve svém článku z roku 2006 *Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace* uvádí, že změny, které proběhly v západních státech nelze srovnávat se situací v České republice v letech devadesátých, protože západní země nebyly postihnuty ekonomickou transformací jako Česká republika. Naopak L. Rabušic v roce 1997 oponoval ve svém článku *Polemicky k současným změnám charakteru reprodukce v ČR* tím, že změny demografického chování byly důsledkem vzniku demokratického prostoru pro individuální životní styl. Druhým demografickým přechodem se také zabývala ve své diplomové práci *Změny reprodukčního chování z pohledu druhého demografického přechodu ve vybraných evropských zemích* z roku 2013 H. Polesná, která se soustředila na demografickou analýzu vybraných zemí Evropy během druhého demografického přechodu.

Vývoj plodnosti v Japonsku po druhé světové válce do současnosti byl také mnohokrát diskutován jak českými, tak světovými odborníky. Vývoji plodnosti v Japonsku věnoval část pozornosti P. Pavlík ve své diplomové práci z roku 2004 *Populační vývoj Japonska*, kde se zabýval vývojem plodnosti jak před druhou světovou válkou, tak v poválečném období a věnoval se také regionálním rozdílům intenzity plodnosti. M. Hashimoto ve svém článku z roku 1974 *Economics of Postwar Fertility in Japan: Differentials and Trends* řeší strmý propad intenzity plodnosti v letech 1949–1957, který uvádí jako důsledek liberalizace interrupcí. Poválečným demografickým vývojem Japonska se také zabýval M. Atoh v roce 2008 ve svém článku *Population Growth During the Past 100 Years* a dále se M. Atoh zabýval populační politikou a stárnutím populace v Japonsku v článku *The Coming of a Hyper-Aged and Depopulating Society and Population Policies: The case of Japan* z roku 2000. Vývojem plodnosti v Japonsku se dále zabýval H. D. Ölschleger ve svém článku z roku 2008 *Fertility and Mortality*. Poválečný pokles intenzity plodnosti řeší E. Ochiai ve své stati s názvem *The Japanese Family System in Transition: A Sociological Analysis of Family Change in Postwar Japan* z roku 1997. T. Suzuki ve svém článku z roku 2006 *Fertility Decline and Policy Development in Japan* uvádí, že příčinou poklesu intenzity plodnosti v Japonsku je pokles intenzity sňatečnosti a manželské plodnosti. Populační vývoj Japonska dále ve své bakalářské práci z roku 2013 *Demografia Japonska a jej dopad na japonskou rodinu* řeší K. Dubeňová, její práce je zaměřena na demografický vývoj Japonska od počátku moderních dějin až po současnost a jeho dopad na vývoj japonské rodiny.

Kapitola 3

Data a metodika

Pro začátek je vhodné vymezit si pojmy porodnost a plodnost. Porodnost je spolu s úmrtností jedním ze základních demografických procesů souvisejících s populačním růstem. Studium porodnosti v demografii se zabývá událostmi, které jsou spojeny s procesem rození dětí v dané populaci včetně charakteristik dětí a jejich rodičů.

O plodnosti mluvíme v případě, že studujeme porodnost ve vztahu k ženské populaci. V dnešní době však existuje u některých populací také možnost studovat plodnost mužů, a to v případě, když jsou narozené děti tříděny podle charakteristik mužské populace. V České republice jsou data o narozených podle věku otce a pořadí, vitality a legitimacy narozených dětí publikována v Demografické ročence od roku 2006 (dříve pouze pro děti narozené v manželství). Tato práce je však zaměřena na plodnost ve vztahu k ženám. Obvykle je počet narozených vztahován k počtu žen v reprodukčním období, které je zpravidla vymezeno věkem 15–49 let. Úroveň plodnosti závisí na plodivosti, kterou Kalibová a Pavlík (2005) vysvětlují jako schopnost ženy a muže родit děti, dále závisí na vnějších faktorech, například na populační politice státu, náboženském vyznání či hodnotovém systému partnerů.

Pokud analyzujeme proces porodnosti, vycházíme ze statistiky, která je založená na narozených dětech. Ty rozlišujeme dle projevů známek života a na základě dalších kritérií na živě narozené a mrtvě narozené děti. Mluvíme-li pouze o živě narozených dětech, pak se někdy používá termín čistá plodnost. Bereme-li v úvahu všechny narozené děti včetně mrtvě narozených, hovoříme o hrubé plodnosti. Narozené děti také dělíme podle rodinného stavu matky v době porodu na manželské a děti narozené mimo manželství, dále můžeme rozdělovat narozené děti dle věku matky při porodu, jejího vzdělání či pořadí dítěte.

Pokud hovoříme o diferenční plodnosti, máme na mysli plodnost různě vymezených skupin obyvatelstva, např. sociálních skupin, subpopulací či městského a venkovského obyvatelstva.

3.1 Metodika

Při studiu plodnosti je nezbytné vymezit si ukazatele, se kterými budeme dále pracovat. Z hlediska metodologie je nezbytná demografická analýza, která poskytuje řadu specifických postupů a ukazatelů. Nejpoužívanějším ukazatelem je úhrnná plodnost. V podrobnějším

pohledu jsou v práci využity specifické míry plodnosti. Míry můžeme obecně charakterizovat jako poměrná čísla intenzitní sloužící pro vyjádření hodnoty zastoupení sledovaného jevu v porovnání se středním stavem exponované populace k 1. 7. daného roku. Dalším použitým ukazatelem je průměrný věk matky při narození dítěte, podrobněji lze s tímto ukazatelem pracovat, přihlédneme-li k pořadí narození. Dále jsou výpočty zaměřeny také na plodnost podle legitimacy, kde došlo k výrazným změnám.

Vývoj plodnosti nelze zcela vytrhnout z kontextu ostatních složek vývoje. Úroveň plodnosti může například ovlivňovat vývoj sňatečnosti či rozvodovosti, proto jsou tyto složky zahrnuty do analýzy také.

Demografické události můžeme sledovat jak z transverzálního neboli okamžikového hlediska, tak z hlediska longitudinálního, tedy generačního. Díky transversálnímu pohledu můžeme sledovat konkrétní časový úsek, například kalendářní rok, z údajů, které se skládají z jednotlivých generací dané populace, jsou vytvářeny tzv. fiktivní kohorty. Longitudinální analýza se zaměřuje na sledování jednotlivých generací v průběhu jejich celého časově vymezeného období.

Následuje přehled jednotlivých ukazatelů, které byly využity v bakalářské práci.

Pro vyjádření změn plodnosti v závislosti na věku matek se používají míry plodnosti podle věku neboli specifické míry plodnosti (f_x). Tyto míry se určují jako poměr počtu živě narozených dětí ženám v určitém věku x (N_x^v) na počet žen daného věku x obvykle středního stavu k 1. 7. (P_x^z). Podle následující vzorce:

$$f_x = \frac{N_x^v}{P_x^z}$$

Specifické míry plodnosti můžeme také použít k výpočtu průměrného počtu živě narozených dětí, které se narodí za rok jedné ženě daného roku. Obvykle se hodnoty těchto měr vyjadřují v promile, pak je chápeme jako počet živě narozených dětí na 1000 žen daného věku za rok. Za předpokladu, že se plodnost nemění, tedy míry plodnosti podle věku platí během celého reprodukčního období z daného roku a vyloučíme-li možnost úmrtí žen během reprodukčního období, lze hodnoty jednotlivých specifických měr plodnosti (f_x) vyjádřit jako průměrný počet živě narozených dětí, které se rodí jedné a téže ženě během jejího reprodukčního období. Mluvíme tedy o plodnosti hypotetické generace, vypočtené jako součet měr plodnosti podle věku v daném roce. Uvedenou charakteristiku definujeme jako úhrnnou plodnost ($úp$), jenž je brána jako základní ukazatel, dle kterého lze hodnotit úroveň plodnosti, která pak významným způsobem ovlivňuje početní stav obyvatelstva

V rozvinutějších zemích se za úroveň, která výhledově zajišťuje udržení početního stavu populace, považuje hodnota 2,1. Pokud by ukazatel úhrnné plodnosti klesl pod tuto hranici, signalizovalo by to výhledový pokles počtu obyvatel. Výpočet úhrnné plodnosti se provádí podle následujícího vzorce:

$$úp = \sum_{x=15}^{49} f_x$$

Pokud rozlišujeme úhrnnou plodnost podle pořadí narození ($úp^i$), její výpočet je definován jako průměrný hypotetický počet živě narozených dětí i -tého pořadí na jednu ženu v průběhu jejího reprodukčního období, za předpokladu, že by míry plodnosti dle pořadí (f_x^i) zůstaly trvale nezměněné na úrovni daného kalendářního roku. Úhrnnou plodnost žen podle pořadí narození neочиštěné od vlivu věkové a paritní struktury nazýváme míry druhé kategorie.

$$úp^i = \sum_{x=15}^{49} f_x^i$$

kde míry plodnosti dle pořadí (f_x^i) jsou definované jako poměr počtu živě narozených dětí i -tého pořadí ženám v určitém věku x na počet žen daného věku x a středního stavu.

$$f_x^i = \frac{N_x^{v,i}}{P_x^{\bar{z}}}$$

Na základě ukazatele úhrnná plodnost dle pořadí narození byl zkonstruován ukazatel pravděpodobnost zvětšování rodiny, čímž rozumíme pravděpodobnost pro ženu, která má i dětí mít $i+1$ dítě. Pravděpodobnost mít první dítě je úhrnná plodnost prvního pořadí. Pro pravděpodobnost zvětšování rodiny (a_i) používáme obecný vzorec, kdy je v čitateli úhrnná plodnost $i+1$ pořadí ($úp^{(i+1)}$), ve jmenovateli pak úhrnná plodnost i pořadí ($úp^i$). Pravděpodobnost zvětšování rodiny byla v tomto případě zkonstruována z měr druhé kategorie a její vzorec následuje.

$$a_i = \frac{úp^{(i+1)}}{úp^i}$$

Podíl bezdětných žen ($podíl^{bezdět.}$) počítaný z měr druhé kategorie pak definujeme takto:

$$podíl^{bezdět.} = 1 - úp^1$$

Ukazatel úhrnné plodnosti je výrazně ovlivněn výkyvy ve věkové struktuře a rozdělením žen dle počtu porodů, tedy podle parity. Ukazatel, který očisťuje tyto vlivy, se nazývá *Parity-and age-adjusted total fertility rate (PATFR)* a vztahuje se vždy pouze ke skupině žen, které mohou mít dítě daného pořadí. Tento ukazatel vychází z tabulek plodnosti a jeho vzorec je následující:

$$PATFR = \frac{\sum_{x_{min}}^{x_{max}} b(x)}{10000}$$

kde x_{min} jsou počítány od minimálního věku reprodukce, například od 12 roku ženy a x_{max} se dle dostupnosti dat pohybují v intervalu 44–55+ let, $b(x)$ vyjadřuje tabulkový počet živě narozených a 10000 je výchozí tabulkový počet žen (Human Fertility Database, 2012).

$PATFR$ dle pořadí ($PATFR^i$) označujeme jako míry první kategorie a výpočet je analogický:

$$PATFR^i = \frac{\sum_{x_{min}}^{x_{max}} b_i(x)}{10000}$$

kde $b_i(x)$ vyjadřuje tabulkový počet živě narozených ženám ve věku x daného pořadí i .

Na základě ukazatele $PATFR_i$ tedy měr první kategorie byl zkonstruován ukazatel pravděpodobnosti zvětšování rodiny (a_i), který je vyjádřen vztahem:

$$a_i = \frac{PATFR^{(i+1)}}{PATFR^i}$$

kde $PATFR^i$ je úhrnná plodnost očištěná od vlivu věkové a paritní struktury i -tého pořadí a $PATFR^{(i+1)}$ znamená úhrnná plodnost očištěná od vlivu věkové a paritní struktury $i+1$ pořadí.

Podíl bezdětných žen ($podíl^{bezdět.}$) na základě měr první kategorie definujeme takto:
 $podíl^{bezdět.} = 1 - PATFR^1$

Pokud sledujeme plodnost určité generace, používáme termín kohortní nebo generační plodnost. Ukazatelem je konečná plodnost, která udává průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě dané generace po ukončení jejího reprodukčního období, tj. do věku 49 dokončených let včetně. Výhodou tohoto longitudinálního ukazatele, tedy takového, který obvykle zahrnuje jednu generaci, je to, že je stabilní v čase a není příliš ovlivněn změnou časování rození dětí, jako jsou ovlivněny ukazatele transverzální, týkající se obvykle jednoho kalendářního roku.

Průměrný věk ženy při narození dítěte ($\bar{x}$) vypočítáme jako vážený průměr středů jednotlivých věkových intervalů reprodukčního věku $(x + \frac{1}{2})$, kde vahami jsou specifické míry plodnosti (f_x). Jeho hodnota není tedy závislá na věkové struktuře žen v reprodukčním věku, počítá se za předpokladu, že počet žen je ve všech věkových skupinách stejný. Vzorec zapíšeme takto:

$$\bar{x} = \frac{\sum (x + \frac{1}{2}) f_x}{\sum f_x}$$

Analyzujeme-li průměrný věk ženy při narození dítěte podle pořadí narození ($\bar{x}^i$), výsledný vzorec je průměrem specifických měr plodnosti i -tého pořadí podle věku (f_x^i) váženým tímto věkem v době porodu.

$$\bar{x}^i = \frac{\sum (x + \frac{1}{2}) f_x^i}{\sum f_x^i}$$

Vedle průměrného věku při narození dítěte byl v práci využit také průměrný věk snoubenců při prvním sňatku ($\bar{x}^s$), který je pomocí tabulkového počtu sňatků svobodných (d_x^m) definován následovně, vycházíme-li z druhého hlavního souboru Lexisova diagramu, tj. z jednovýchočných tabulek sňatečnosti svobodných počítaných ČSÚ:

$$\bar{x}^s = \frac{\sum_{15}^{49} (x+1) d_x^m}{\sum_{15}^{49} d_x^m}$$

kde d_x^m je definováno jako součin tabulkového počtu svobodných osob (l_x^m) a pravděpodobnosti uzavření sňatku svobodnou osobou (q_x^m).

$$d_x^m = l_x^m \times q_x^m$$

Dále jsou živě narozené děti klasifikovány podle legitimacy. Toto členění je závislé na rodinném stavu matky v době porodu. Podle Kalibové a Pavlíka (2005) se podle přísnějšího hlediska za legitimní neboli manželské dítě považuje takové, jehož rodiče byli manželé již v době početí. V praxi se ale bere v úvahu rodinný stav matky při narození dítěte, v případě rozpadu manželství rodinný stav matky v předpokládané době otěhotnění. Podle rodinného stavu matky se rozlišují děti narozené v manželství a mimo manželství. Za děti narozené v manželství se považují i děti z předmanželských koncepcí, tedy děti narozené do 8 měsíců po sňatku.

V práci jsou využity specifické míry plodnosti podle rodinného stavu žen. Jedná se o míry první kategorie, které vztahují počet událostí k počtu osob, u kterých může událost nastat, jsou to tzv. exponované osoby. Specifickou míru plodnosti vdaných žen ($f_x^{v, \text{vdané}}$) definujeme jako počet živě narozených dětí vdaným ženám v určitém věku x ($N_x^{v, \text{vdané}}$) ku střednímu stavu vdaných žen ve věku x ($P_x^{\text{ž}, \text{vdané}}$).

$$f_x^{v, \text{vdané}} = \frac{N_x^{v, \text{vdané}}}{P_x^{\text{ž}, \text{vdané}}}$$

Tentýž postup využijeme při výpočtu specifických měr plodnosti nevdaných žen ($f_x^{n, \text{nevdané}}$). Je to poměr počtu živě narozených dětí nevdaným ženám v určitém věku x ($N_x^{v, \text{nevdané}}$) a středního stavu nevdaných žen ve věku x ($P_x^{\text{ž}, \text{nevdané}}$).

$$f_x^{n, \text{nevdané}} = \frac{N_x^{v, \text{nevdané}}}{P_x^{\text{ž}, \text{nevdané}}}$$

Dále analyzujeme podíl živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených ($\text{podíl}^{\text{mimomanž.}}$), který vyjádříme počtem živě narozených dětí mimo manželství ($N^{v, \text{mimomanž.}}$) k počtu všech živě narozených (N^v). Pokud uvádíme v procentech, násobíme 100.

$$\text{podíl}^{\text{mimomanž.}} = \frac{N^{v, \text{mimomanž.}}}{N^v} \times 100$$

Podíl dětí živě narozených v i -tém pořadí mimo manželství ze živě narozených i -tého pořadí ($\text{podíl}^{\text{mimomanž., } i}$) vyjadřuje poměr počtu živě narozených i -tého pořadí mimo manželství ($N^{v, i, \text{mimomanž.}}$) a počtu živě narozených i -tého pořadí celkem ($N^{v, i}$). Pokud uvádíme v procentech, opět násobíme 100.

$$\text{podíl}^{\text{mimomanž., } i} = \frac{N^{v, i, \text{mimomanž.}}}{N^{v, i}} \times 100$$

Pro ilustraci intenzity prvosňatečnosti mužů a žen v České republice byly použity ukazatele jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných v přesném věku 16–50 let, tj.:

$$\dot{u}s = \sum d_x^m$$

Posledním ukazatelem, který byl v práci využit je úhrnná rozvodovost (*úro*) vyjadřující úroveň rozvodovosti manželství, tedy jaký podíl uzavřených manželství se rozvede. Rozvody jsou vztahovány ke sňatkům, ze kterých vycházejí. Úhrnnou rozvodovost definujeme jako součet redukovaných měr rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku (r_x^r), které vztahují rozvody v určitém roce tříděné podle délky trvání manželství k výchozím sňatkovým kohortám.

$$\dot{u}ro = \sum r_x^r$$

Redukované míry rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku vyjadřujeme jako poměr počtů rozvodů při dané délce trvání manželství (zR_x) k počtu sňatků odpovídající sňatkové kohorty ($_{t-x}S$), kde $t - x = z$ (Pavlík, Rychtaříková a Šubrtová, 1986).

3.2 Zdroje dat

V bakalářské práci bylo provedeno porovnání ukazatelů úrovně plodnosti v České republice a Japonsku od roku 1950 do současnosti. Ukazatele plodnosti během sledovaného období lze podrobněji dohledat v přílohách. (Příloha 1., Příloha 2.)

Primárním zdrojem dat v této práci je databáze Human Fertility Database, kde jsou data dostupná pro obě země. Tato databáze byla zdrojem dat pro ukazatele úhrnná plodnost, úhrnná plodnost očištěná od vlivu věkové a paritní struktury (PATFR), konečná plodnost a průměrný věk ženy při narození dítěte, všechny tyto ukazatele byly analyzovány i dle pořadí narození, přičemž posledním pořadím, které bylo porovnáváno, bylo pořadí čtvrté.

Human Fertility Database, resp. tabulka *Period total fertility rates by birth order and period total fertility rates by birth order by age 40* je zdrojem hodnot úhrnné plodnosti. V případě České republiky jsou data dostupná od roku 1950 do roku 2011 i podle pořadí narození. V případě Japonska je úhrnná plodnost dostupná od roku 1947 do roku 2012, úhrnná plodnost dle pořadí narození je zde evidována až od roku 1968 do roku 2012. Proto pro porovnání bylo využito období 1950–2011, v případě pořadí narození jsou kvůli nedostupnosti dat pro Japonsko využity hodnoty až od roku 1968.

V úvodní části 5. kapitoly je popsána úhrnná plodnost na území ČR v letech 1920–2014, pro toto období jsou data čerpána z ČSÚ, resp. z *Pohybu obyvatelstva v Českých zemích 1920–2014* a stejně tak tomu je i u průměrného věku ženy při narození dítěte, který je zobrazen ve stejných letech. V podkapitole 5.1 je úhrnná plodnost srovnávána v letech 1950–2014 na území ČR a Slovenska, hodnoty úhrnné plodnosti v ČR jsou čerpány taktéž z publikace ČSÚ s názvem *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920–2014*, hodnoty úhrnné plodnosti Slovenské republiky jsou převzaty z Výzkumného demografického centra, resp. z *Tabulky základních*

údajov SR. V úvodní části 6. kapitoly je zobrazen graf úhrnné plodnosti Japonska v letech 1925–2010, zdrojem těchto dat je National Institute of Population and Social Security Research, resp. *Reproduction Selected Demographic Indicators for Japan Females*.

Vzhledem k tomu, že jsou v práci využity různé zdroje ukazatele úhrnné plodnosti, je nutné upřesnit výpočet tohoto ukazatele. Výpočet úhrnné plodnosti se v jednotlivých zdrojích liší délkou reprodukčního období žen, zatímco Human Fertility Database definuje reprodukční období 12–55 let, ČSÚ i National Institute of Population and Social Security Research určují toto období 15–49 let.

Úhrnná plodnost očištěná od vlivu věkové a paritní struktury (PATFR) je k dispozici na Human Fertility Database, v tabulce *Parity-and age-adjusted total fertility rate*, v případě České republiky pro období 1950–2011 i dle pořadí, v případě Japonska pro období 1998–2012.

Tabulka *Completed cohort fertility and completed cohort fertility by age 40* z Human Fertility Database poskytla údaje konečné plodnosti v případě České republiky za generace 1935–1971, v případě Japonska za generace 1953–1972.

Posledním ukazatelem, který byl čerpán z databáze Human Fertility Database, resp. z tabulky *Period mean ages at birth by birth order and period mean ages at birth by birth order by age 40* je průměrný věk ženy při narození živého dítěte. Za Českou republiku je tento věk dostupný opět v letech 1950–2011 i dle pořadí a za Japonsko v letech 1947–2012, ale dle pořadí až od roku 1968 do roku 2012. Analýza je tak provedena od roku 1950–2011, v případě Japonska a pořadí narození dle dostupnosti dat. V kapitole 5.4 je z důvodu dostupnosti dat až do roku 2013 zdrojem dat průměrného věku žen při narození dítěte dle pořadí narození v ČR databáze ČSÚ, resp. *Demografická příručka 2013*, čtvrté pořadí narození zahrnuje i každé další následující pořadí.

Vzhledem k tomu, že jsou v práci využity různé zdroje ukazatele průměrného věku žen při narození dítěte, je nutné upřesnit výpočet tohoto ukazatele. Výpočet se stejně jako v předchozím případě liší délkou reprodukčního období žen, zatímco Human Fertility Database definuje reprodukční období 12–55 let, ČSÚ určuje toto období 15–49 let.

Dalším důležitým zdrojem dat této práce je Český statistický úřad, resp. *Demografická příručka 2013*, odkud je čerpán počet živě narozených dětí v České republice v letech 1950–2010, počet živě narozených je z téhož zdroje a za téže roky čerpán i dle pohlaví.

Dále je *Demografická příručka 2013* zdrojem měr plodnosti žen dle věku v České republice, tyto míry jsou uváděny po jednoletých věkových intervalech v rozmezí 15–49 let, přičemž poslední interval je pětiletý, tedy 45–49. Zdrojem měr plodnosti žen dle věku v Japonsku je National Institute of Population and Social Security Research, resp. publikace *Population Statistics of Japan 2012, Fertility*, kde byly tyto míry dostupné v jednoletých věkových intervalech. Pro nezkrácené srovnání obou států byl v případě Japonska poslední pětiletý interval, tedy 45–49 let, sečten. Míry plodnosti žen dle věku byly použity u obou států pro vybrané roky.

Dále je v práci využita úhrnná prvnosňatečnost mužů a žen a úhrnná rozvodovost v České republice v letech 1961–2013. Zdrojem úhrnné rozvodovosti je *Demografická příručka 2013*, kde jsou data dostupná v letech 1950–2013, zdrojem úhrnné prvnosňatečnosti jsou Roční časové řady publikované ČSÚ, resp. *Ukazatele sňatečnosti 1961–2014*.

V práci je porovnáván také průměrný věk nevěsty a ženicha při prvním sňatku v obou zemích. V případě ČR je průměrný věk snoubenců čerpán taktéž z Ročních časových řad ČSÚ, resp. z *Ukazatelů sňatečnosti 1961–2014*. Za Japonsko je zdrojem těchto dat National Institute of Population and Social Security Research a jeho publikace *Population Statistics of Japan 2012*, kde je průměrný věk snoubenců při prvním sňatku dostupný již od roku 1899 do roku 2010. Data za oba státy byla porovnávána v rámci dostupnosti dat, tedy v letech 1961–2010.

Dále byl v této bakalářské práci analyzován podíl živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených v letech 1950–2013. Data pro výpočet byla za Českou republiku použita z *Demografické příručky 2013*, kde jsou k dispozici údaje za živě narozené děti v letech 1950–2013 a údaje za živě narozené děti mimo manželství v letech 1950–2013. V rámci Japonska byly tyto údaje k dispozici z National Institute of Population and Social Security Research, *Population Statistics of Japan 2012*, kde jsou uvedeny počty živě narozených v letech 1873–2010 a počty narozených mimo manželství v letech 1925–2010. Pro porovnání uvedených zemí byly využity roky 1950–2010.

V případě České republiky byl popsán podíl živě narozených dětí mimo manželství dle pořadí narození z celkového počtu živě narozených dle pořadí narození. V *Demografické příručce 2013* jsou k dispozici údaje o počtech živě narozených dětí dle pořadí narození a taktéž o živě narozených dětech mimo manželství dle pořadí narození. Všechny tyto údaje jsou k dispozici v letech 1950–2013 a výpočty byly prováděny do třetího pořadí narození.

Dále jsou v práci uvedeny míry plodnosti vdaných a nevdaných žen dle pětiletých věkových skupin v České republice. Počty živě narozených dětí vdaným a nevdaným ženám jsou dle věku k dispozici v publikaci ČSÚ s názvem *Demografická ročenka ČR*, resp. *Pohyb obyvatelstva* (do roku 2005). Počty vdaných a nevdaných žen ve věku 15–49 po pětiletých věkových skupinách jsou k dispozici v *Demografické příručce 2013*, ovšem tyto počty jsou uváděny pouze k 31. 12. daného roku. Tyto míry plodnosti jsou v práci uváděny za vybrané roky.

V bakalářské práci byla všechna dostupná data za Českou republiku a Japonsko zpracovávána pomocí programu *Microsoft Office Excel 2007* a výstupy toho programu tvoří grafy a tabulky.

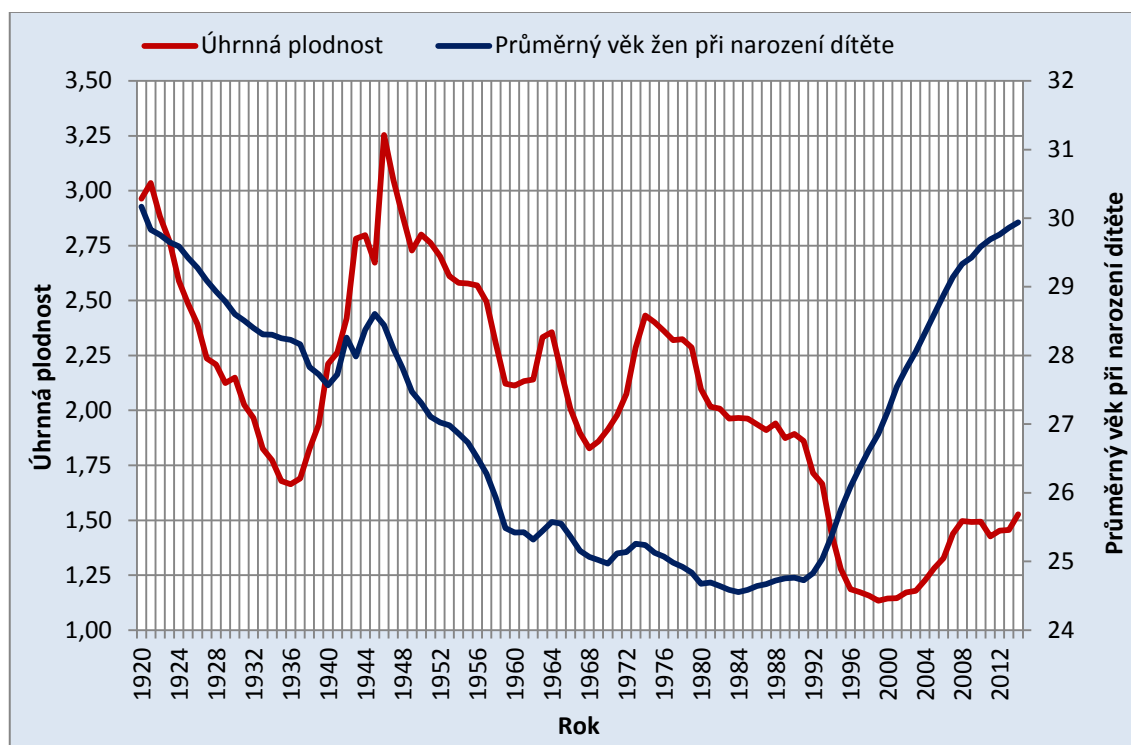
Kapitola 4

Vývoj plodnosti v České republice po druhé světové válce do současnosti

V rámci demografických procesů má reprodukce obyvatelstva významnou pozici, jelikož je rozhodujícím činitelem při vytváření věkové struktury. Na počet narozených dětí za rok má vliv jednak počet a struktura rodiček, jednak podíl žen žijících v manželství a věk uzavírání sňatku, ale hlavně plodnost vdaných žen. Plodnost nevdaných žen neměla ještě do konce osmdesátých let 20. století na území České republiky tak značný význam. „*Na vývoj plodnosti vdaných žen má přitom značný vliv rozsah plánování rodičovství a plánované počty dětí v rodinách i zabezpečení jejich „realizace“ úrovní antikoncepce respektive umožněním interrupce v případě nechtěného těhotenství.*“ (Kučera, 1994, s. 103) Hodnocení procesu reprodukce obyvatelstva je tedy velice složité, zvláště pak v delší časové etapě.

Podle Rychtaříkové (2007) patřily české země před druhou světovou válkou k demograficky vyspělejším populacím. Úroveň plodnosti se zde pohybovala okolo hranice prosté reprodukce, tedy kolem 2,1 dítěte na jednu ženu. Zvláštností bylo, že během druhé světové války se úhrnná plodnost na území Protektorátu Čechy a Morava zvyšovala, maxima dosáhla v roce 1944, kdy její hodnota dosahovala až 2,8 (Obr. 1.) a počet živě narozených dětí dosahoval téměř 152 tisíc za rok.

Obr. 1.: Úhrnná plodnost a průměrný věk žen při narození dítěte na území ČR v letech 1920–2014

Zdroj: ČSÚ, 2015d a vlastní zpracování

K narůstání intenzity plodnosti pravděpodobně přispívala skutečnost, že protektorátní příslušníci české národnosti nepodléhali vojenské povinnosti a také záměr zabránit narozením dítěte pracovnímu nasazení ženy (Kučera, 1994). Rovněž se tento vzestup plodnosti během posledních válečných let připisuje probuzené vitalitě národa po porážce Němců a je spojen s nadějí na příznivý konec války. Jistý a jen těžko uvěřitelný je fakt, že během nejtěžšího období pro český národ se počet dětí zvyšoval. Nic na tom nemění ani to, že byla v té době ještě stále vysoká kojenecká a dětská úmrtnost, která vedla k částečnému rození tzv. náhradních dětí.

4.1 Poválečný vývoj plodnosti na území Česka a Slovenska

Na úvod je nutné si uvědomit, že populace žijící na území bývalého Československa prošly rozdílným historickým vývojem. Změny v režimu reprodukce (demografická revoluce) začaly dříve v českých zemích než na Slovensku. Po první světové válce a vzniku Československa byla úhrnná plodnost na Slovensku okolo pěti dětí, zatímco v českých zemích rodily ženy v průměru pouze tři děti. V období mezi dvěma světovými válkami úhrnná plodnost jak v českých zemích, tak na Slovensku rychle klesala, tento pokles byl ještě intenzivnější během hospodářské krize ve třicátých letech, kdy se v tehdejší Československu životní podmínky zhoršily. V roce 1936 byla úhrnná plodnost v českých zemích 1,66, zatímco na Slovensku to bylo 2,80 živě narozených dětí na jednu ženu. Česká populace se tedy během tohoto období nacházela pod hranicí prosté reprodukce, na rozdíl od Slovenska, kde plodnost zajišťovala rozšířenou reprodukci. Avšak podle Rychtaříkové a Vaňas (2008) byla úhrnná plodnost ovlivňována

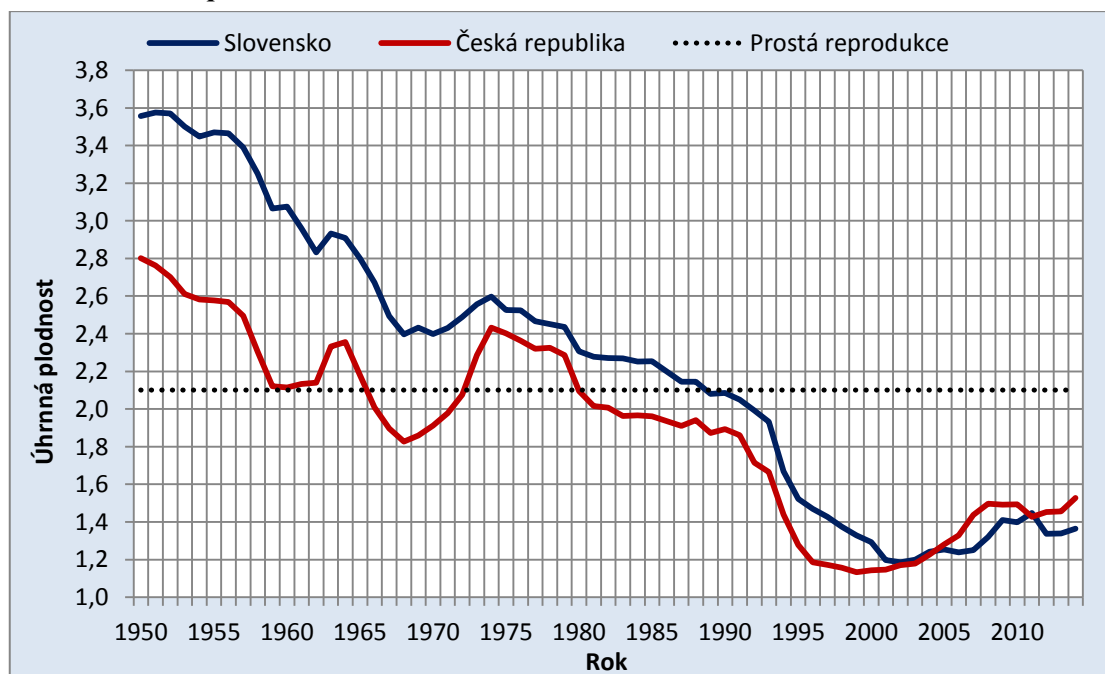

diferenční plodností národnostních menšin. Němci, kteří žili v českých zemích, měli v porovnání s českou populací v průměru dětí méně a na Slovensku měli menší plodnost Maďaři.

Podle Kučery (1994) k největší změně populace českých zemí došlo v letech 1945–1946 odsunem více než 2,7 milionu Němců podle Postupimské dohody velmocí. Po tomto odsunu a po návratu reemigrantů se na území českých zemí vytvořila nová populace bez větších národnostních menšin, která dala za vznik nové reprodukční základně.

Po druhé světové válce se úhrnná plodnost v českých zemích i na Slovensku pohybovala v průměru okolo tří narozených dětí na jednu ženu (Obr. 2.). Podle Rychtaříkové (2007) byl vývoj plodnosti v poválečném období výsledkem úrovně plodnosti žen narozených po roce 1930. Průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu generací 1930–1960 se pohyboval na území českých zemí okolo hranice prosté reprodukce.

Obr. 2.: Úhrnná plodnost na území Česka a Slovenska v letech 1950–2014

Zdroj: ČSÚ, 2015d, Výskumné demografické centrum, 2014 a vlastní zpracování

V 50. letech začalo docházet k poměrně rychlému poklesu úhrnné plodnosti (Obr. 1.). A to zřejmě v souvislosti s komunistickým převratem v roce 1948, měnovou reformou v roce 1953, pomocí které chtěl stát řešit hospodářské potíže, zaostáváním ekonomiky či obtížnou bytovou situací.

Do dalšího vývoje plodnosti také výrazně zasáhlo přijetí zákona o umělém přerušení těhotenství s účinností od 1. ledna 1958. Byla tak zlegalizována uměle vyvolaná interrupce na žádost ženy, která se tak stala běžným způsobem prevence před nechtěným těhotenstvím, zatímco antikoncepce u nás zaostávala. Přijetí tohoto zákona se projevilo na úhrnné plodnosti dle pořadí (Obr. 4.) Ukazatel úhrnné plodnosti dle pořadí je však ovlivněn věkovou a paritní strukturou žen, proto je metodicky lepším ukazatelem úhrnná plodnost očištěná od vlivu věkové a paritní struktury (PATFR), který se vztahuje k ženám podle daného pořadí. Přijetí zákona

o umělém přerušení těhotenství v roce 1958 se nejvíce projevilo ve vývoji třetího a čtvrtého pořadí PATFR (Obr. 4), na první pořadí tento zákon vliv neměl.

Za této situace byl v českých zemích v roce 1960, na rozdíl od mnoha západoevropských zemí, průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě pouze 2,1. Proto byla v roce 1958 zřízena Státní později Vládní populační komise, poradní orgán vlády v demografických trendech a populační situaci. V prosinci 1962 se konal XII. sjezd KSČ, jenž reagoval na tuto demografickou situaci. Tento sjezd stanovil několik cílů, mimo jiné rozšířit zařízení předškolní a mimoškolní péče, dále navrhl ocenit mateřství při odchodu do důchodu a prodloužit mateřskou dovolenou. Rychtaříková (2007) uvádí, že v důsledku těchto návrhů úhrnná plodnost vzrostla, ale pouze krátkodobě, a to v letech 1963–1964 v průměru na 2,3 živě narozené děti jedné ženě. K plnění cílů, které stanovil sjezd Komunistické strany, však nedošlo, a to zejména kvůli stagnaci až zhoršování ekonomické situace. Úhrnná plodnost tedy od roku 1965 opět klesala až na hodnotu 1,8 v roce 1968.

V 60. letech 20. století došlo k uvolnění režimu a další vývoj byl ve znamení Pražského jara a následním období tzv. normalizace. Podle Křesťanové (2013) hospodářský i politický vývoj ovlivňoval úroveň bydlení, vybavenost domácností a zaměstnanost žen, což mělo dále vliv na životní úroveň obyvatel.

Bytová výstavba byla na počátku 50. let na nízké úrovni, neboť se vláda domnívala, že v pohraničí je bytů dostatek. I když Komunistická strana slíbila, že problém vyřeší do roku 1970, počty bytů se začaly mírně zvyšovat právě až po tomto roce. Podle Kučery (1994) měly s nedostatkem bytů problém hlavně mladé manželské páry, což mělo za následek snížení jejich plodnosti. Společné bydlení v bytě s rodiči vedlo tak často ke snížení stability manželství mladých párů, resp. ke zvýšení úrovně rozvodovosti.

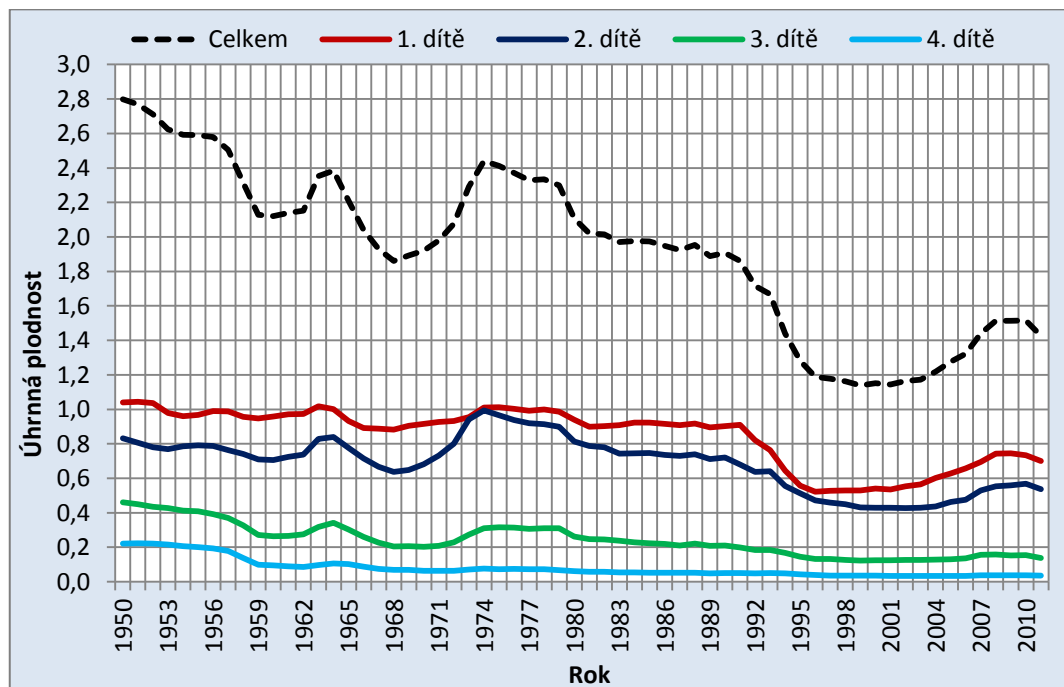
Křesťanová (2013) uvádí, že od začátku 50. let byl vyvíjen tlak ze strany státu na odchod matek do zaměstnání a na institucionální východu dětí. Vysokou zaměstnanost žen tehdejší režim hájil jako cestu k jejich ekonomické nezávislosti a seberealizaci, skutečností však bylo, že ženy musely začít pracovat kvůli špatné sociální situaci ve své rodině. S nárůstem ženských pracovních sil souvisela výstavba jeslí, mateřských škol či školních družin, jejich počty byly však stále nedostatečné. Podmínkou přijetí dítěte do předškolních nebo školních zařízení byl pracovní poměr jeho matky. Ženám v domácnosti nebo ženám z menších obcí nebyly tyto služby k dispozici.

Podle Kučery (1994) zastávání role matky a současně docházení do zaměstnání vedlo kvůli velké náročnosti k tomu, že ženy začaly častěji omezovat počet dětí na jedno, nejvýše na dvě. Politika vysoké zaměstnanosti žen měla tak zřejmě depopulační efekt.

Detailnější pohled na úroveň plodnosti poskytuje úhrnná plodnost dle pořadí narození dítěte. Úhrnná plodnost prvního pořadí převyšovala v roce 1963 hodnotu 1 (Obr. 3.). K této anomálii může dojít při použití měř druhé kategorie v době krátkodobé výrazné změny v časování narozených dětí, tedy že mladší věkové kategorie žen rodí děti intenzivněji. Úhrnná plodnost dle pořadí narození na Obr. 3. (míry druhé kategorie) nebere na rozdíl od PATFR (míry první kategorie) v úvahu počet žen, které mohou mít dítě daného pořadí a to může mít za důsledek, že na jednu ženu vychází více než jedno dítě prvního pořadí. V roce 1963 tato anomálie souvisela s krátkodobou změnou populačního klimatu, s čímž souvisí i růst PATFR v tomto roce ve všech

pořadích kromě prvního (Obr. 4.), pravděpodobně z důvodu slibu prodloužení mateřské dovolené. V tomto případě, žádná hodnota ukazatele PATFR podle pořadí nepřekročila jedničku.

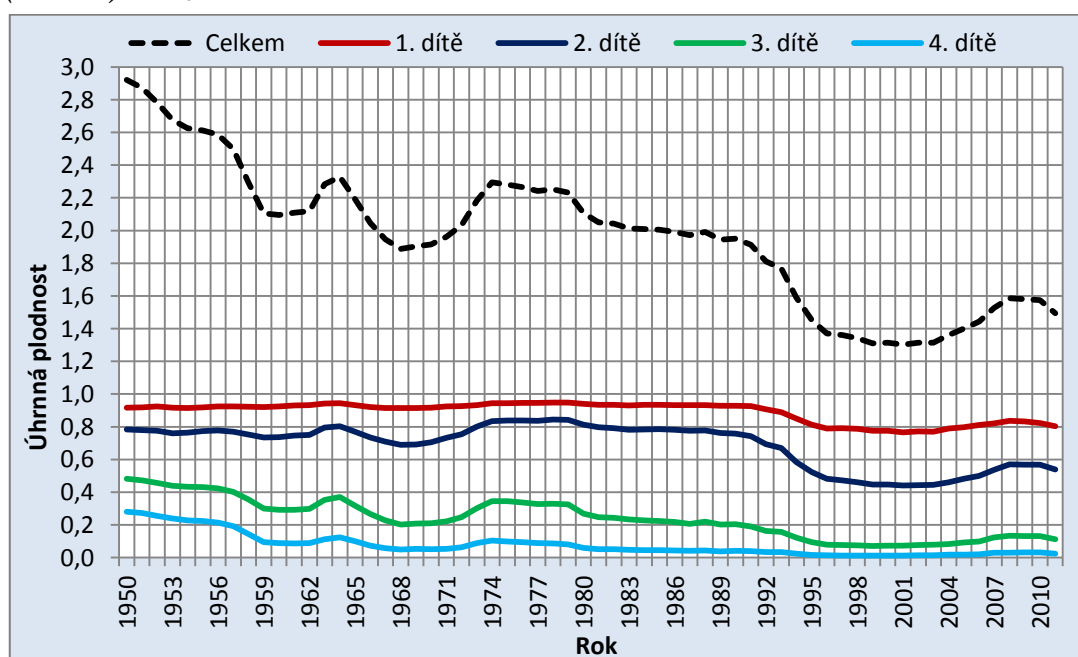
Obr. 3.: Úhrnná plodnost dle pořadí narození na území ČR v letech 1950–2011

Zdroj: HFD, 2013d a vlastní zpracování

Poznámka: míry druhé kategorie

Obr. 4.: Úhrnná plodnost dle pořadí narození očištěná od vlivu věkové a paritní struktury (PATFR) na území ČR v letech 1950–2011

Zdroj: HFD, 2013b a vlastní zpracování

Poznámka: míry první kategorie

4.2 Vývoj plodnosti v 70. letech 20. století

I když byla níže uvedená populační opatření v 70. letech 20. století asi nejvýznamnější, zlepšily se oproti předchozímu období i vnější podmínky. Počátkem 70. let vzrostla bytová výstavba, a to v důsledku negativního politického hodnocení úrovně bydlení než ekonomického a společenského rozhodnutí (Kučera, 1994). Toto období je charakteristické výstavbou velkých panelových sídlišť většinou ale bez služeb občanské vybavenosti. Dále byla navýšena kapacita předškolních zařízení. I díky těmto podmínkám se úroveň neprodukce začala zvyšovat.

Opatření, která byla připravována od počátku šedesátých let, byla prováděna později a ve větším rozsahu na přelomu let šedesátých a sedmdesátých. Od 1. července 1968 byly zavedeny dávky v mateřství všem ženám, i těm, které předtím nepracovaly, dále byla navýšena podpora při narození dítěte, a to z 650 Kčs na 1 000 Kčs a zavedeny stejné přídavky na děti bez ohledu na příjem. Mateřská dovolená byla prodloužena z původních 22 týdnů na 26 týdnů a v roce 1970 byl zaveden mateřský příspěvek po narození druhého a dalšího dítěte do věku jednoho roku tohoto dítěte, a to 500 Kčs měsíčně. „*Realizace usnesení XIV. sjezdu KSČ konaného v roce 1971 a činnost Vládní populační komise přispěly ke komplexnějšímu přístupu při řešení demografické problematiky a postupně byla přijímána další opatření, která můžeme nazvat dnešním termínem rodinnou politikou.*“ (Rychtaříková, 2007, s. 83) Mezi nejvýznamnější opatření lze zařadit zvýšení podpory při narození dítěte na dvojnásobek tedy na 2 000 Kčs s platností od 1. října 1971. Dále byl rozšířen okruh žen, které pobíraly mateřský příspěvek, a byla prodloužena doba péče o další dítě z jednoho roku na dva. Od 1. ledna 1973 byly významně zvýšeny příspěvky na děti rodinám se dvěma a více dětmi, na jedno dítě připadalo 90 Kčs, na děti dvě 430 Kčs, na tři 880 Kčs, na čtyři pak 1 280 Kčs a na každé další dítě byla poslední částka navýšena o 240 Kčs. Dále Rychtaříková (2007) uvádí, že od 1. dubna 1973 byly mladým manželům zavedeny výhodné půjčky se státním příspěvkem formou odpisů po té, co se dítě dožilo jednoho roku, a to ve výši 2 000 Kčs u prvního dítěte a 4 000 Kčs u každého dalšího. Státní spořitelna poskytovala půjčku do maximální výše 30 000 Kčs na pořízení a zařízení bytu manželům do 30 let, v případě, že součet jejich měsíčních příjmů nepřekročil hranici 5 000 Kčs. Doba splatnosti byla nejvýše 10 let s úrokovou sazbou 1 % na pořízení bytu a 2,5 % na zařízení bytu. Podle tehdejších odhadů tuto půjčku čerpalo více než $\frac{3}{4}$ rodin splňující dané podmínky. Všechna tato výše uvedená opatření přispěla k vysokému nárůstu úhrnné plodnosti s maximem 2,43 v roce 1974 (Obr. 3.), počet živě narozených v tomto roce Český statistický úřad (2014) uvádí 194 215.

Vytvořené populační klima motivovalo založit rodinu a rodit děti a také se do této situace zcela jistě promítlo uzavření hranic na podzim roku 1969 a narůstající izolace tehdejšího Československa vůči západním zemím. Zavedení výhodného rodinného klima a naopak nepříznivá politická situace vrátila spousta mladých lidí do rodinného života.

Po zhodnocení tohoto vzestupu plodnosti v letech 1973–1979 s odstupem času, Rychtaříková (2007) uvádí, že pronatalitní opatření nejvíce ovlivnila rodinné chování těch generací, které byly ve věku maximální plodnosti, a to 1948–1952, ale i generací mladších (Obr. 5.). Tyto generace vynikají historicky nejnižší bezdětností a historicky nejnižším podílem žen pouze s jedním dítětem. Dále se u těchto generací přechodně zastavil pokles podílu žen se

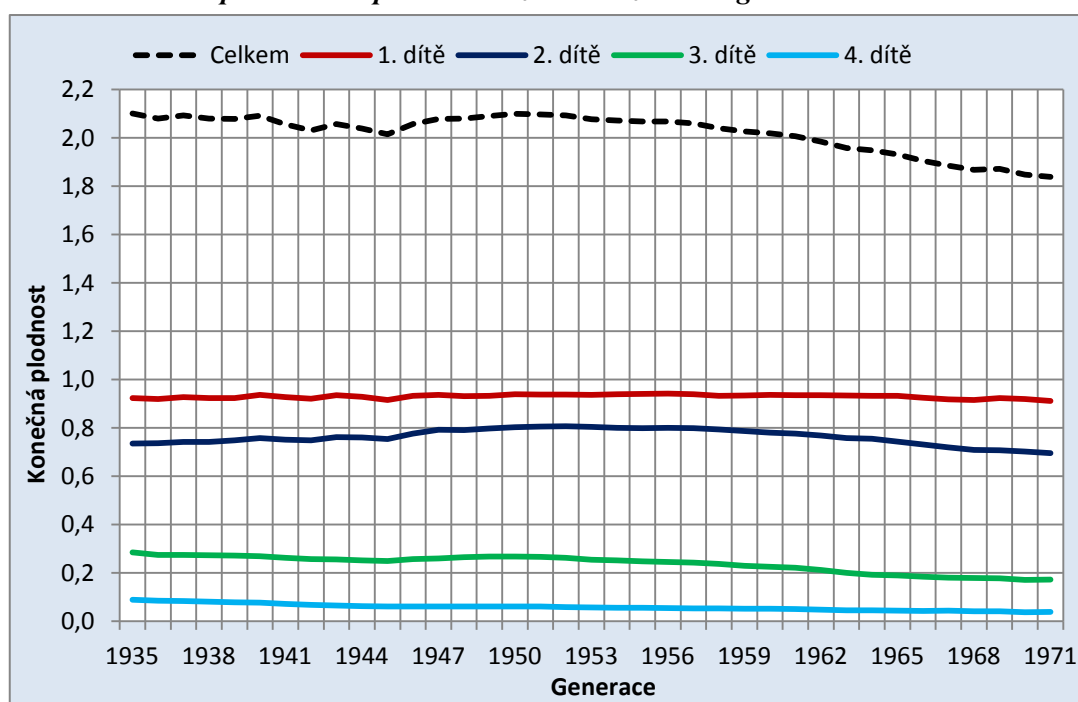
třemi a více narozenými dětmi.

Generace žen 1950–1951 jsou v České republice historicky posledními, u kterých dosáhl průměrný počet živě narozených dětí hranice prosté reprodukce, tedy 2,1. Každá další generace žen již měla dětí méně, konečná plodnost generace 1960 činila 2,02, tedy stejně jako generace 1943 a další generace žen 1965 porodila v průměru 1,93 dětí (Obr. 5.).

„Pohled na konečný průměrný počet dětí narozených generacím, jejichž podmínky pro rodičovství byly relativně příznivější, jednoznačně potvrzují efekt tehdy přijatých opatření, a to nejen ve smyslu zastavení poklesu plodnosti, ale i jejího mírného zvýšení.“ (Rychtaříková, 2007, s. 84) Uvedená opatření tvořila nové prvky rodinné politiky, proto se také demografové ze západních zemí mnohdy Československem inspirovali.

Od 80. let ale účinek těchto opatření začal slábnout, jelikož nebyla dále náležitě rozvíjena. To se ukázalo, jak už bylo zmíněno výše, na postupném snižování konečné plodnosti mladších ročníků žen (Obr. 5.).

Obr. 5.: Konečná plodnost dle pořadí narození na území ČR generací 1935–1971

Zdroj: HFD, 2013a a vlastní zpracování

4.3 Druhý demografický přechod

4.3.1 Teorie druhého demografického přechodu

Myšlenka druhého demografického přechodu poprvé vznikla v roce 1986, kdy demografové Lestheaghe a van de Kaa publikovali svou reflexi nových demografických trendů, které pozorovali v severozápadní Evropě od poloviny 60. let minulého století.

Proces druhého demografického přechodu je poháněn řadou společenských změn. Van de Kaa (1994) uvádí, že tyto změny se týkají tří dimenzí sociálního systému, a to kulturní, strukturální a technologické. Kulturní dimenze je upřednostňována a zahrnuje změny

v hodnotovém žebříčku směrem k individualismu. Do strukturální dimenze zahrnuje van de Kaa (1994) procesy modernizace a v rámci dimenze technologické dochází k šíření masmédií či účinné antikoncepce. Za hlavní demografický rys tohoto procesu považuje van de Kaa (1987) pokles intenzity plodnosti pod úroveň prosté reprodukce a zároveň uvádí čtyři další rysy, které se na změnách demografického chování výrazně podílejí, tj. posun od manželství k nesezdanému soužití, posun od omezování konečného počtu dětí v rodině pomocí tradičních antikoncepčních metod k uvědomělému plánovanému rodičovství nejen pokud jde o počet dětí, ale i jejich časování pomocí moderní hormonální antikoncepce, posun od doby, v níž bylo dítě středem života partnerů, k době, kdy středem života je pár a jeho dítě a dále posun od uniformních forem domácností k pluralitním. Van de Kaa (1987) se zabýval i vztahem ekonomických podmínek a druhého demografického přechodu, uvádí, že průběh přechodu je do jisté míry na ekonomických podmínkách závislý, nicméně je necitlivý na hospodářské recese či krize. Proměna hodnot má tak spíše svou vlastní dynamiku.

Jedním z kritiků této teorie je Coleman (2004), který uvádí, že v historii lidstva již proběhlo mnoho velkých změn, proto by měl být tento přechod považován za čtvrtý či dokonce pátý. Dále Coleman (2004) uvádí, že v případě změn nastíněných v teorii druhého demografického přechodu se jedná pouze o pokračování základních trendů prvního demografického přechodu. Dále Coleman (2004) komentuje to, že přechod není skutečně demografickým, zvláště pak ve srovnání s prvním demografickým přechodem a jako důvod uvádí, že koncept druhého demografického přechodu se netýká populačního růstu, úmrtnosti a migrace. Podle Coleman (2004) není nízká úroveň úhrnné plodnosti žádným novým jevem, ve třicátých letech bylo nejen v důsledku hospodářské krize v Evropě dosahováno podobných nízkých úrovní plodnosti.

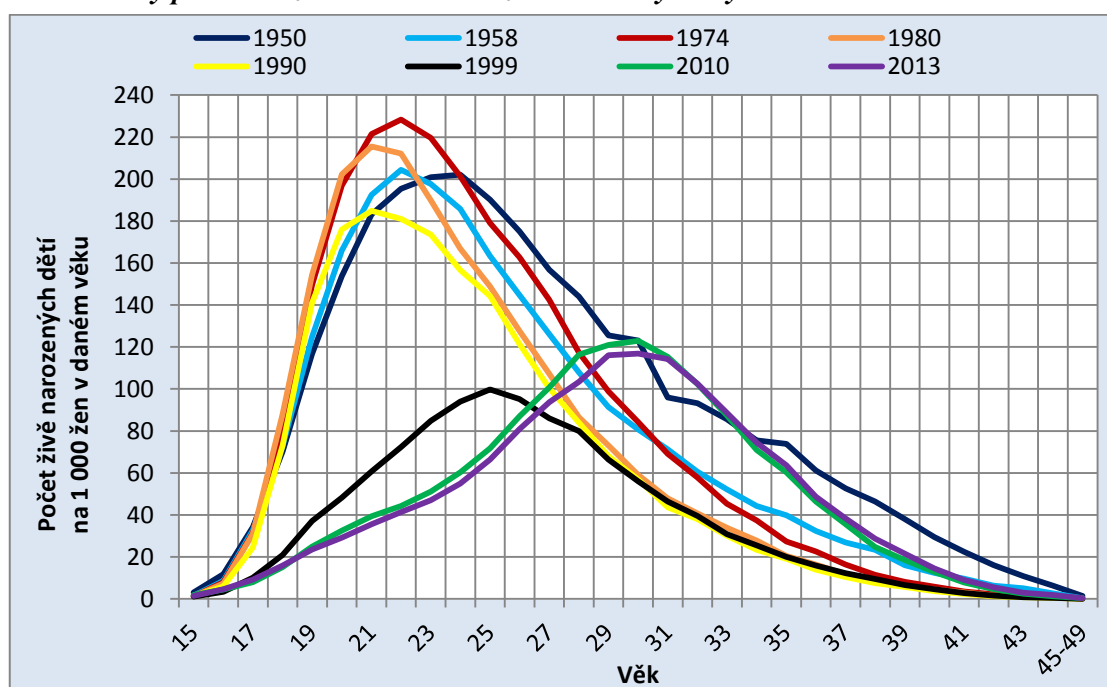
Změny, ke kterým došlo na počátku 90. let minulého století v České republice, bývají často přirovnávány ke změnám demografického chování během druhého demografického přechodu. Avšak o projevu druhého demografického přechodu na území České republiky nejsou jednotné názory. Podle Rychtaříkové (1996) rychlost, se kterou se demografické chování obyvatel České republiky měnilo, naznačuje krizové chování obyvatelstva, které takto reaguje na proměnu vnějších podmínek, které měly značný dopad na rozhodování o založení rodiny. Dále Rychtaříková (1996) podotýká, že změna demografického chování v západních zemích probíhala v jiné ekonomické situaci, než byla v zemích postkomunistických. Rabušic (1997) oponoval tím, že demografické přeměny byly důsledkem vzniku demokratického prostoru pro svobodné volby a individuální životní styl. Nelze tedy s určitostí říci, že období demografických změn obyvatel České republiky po roce 1990, je možné nazývat druhým demografickým přechodem.

V poměrně nedávné době navrhl Coleman (2006) koncept třetího demografického přechodu, který se týká zemí s velmi nízkou úrovní plodnosti a vysokou intenzitou zahraniční migrace. Coleman (2006) uvádí, že původ národních populací v zemích západní Evropy a ve Spojených státech Amerických se radikálně mění s příchodem imigrantů jiného rasového a etnického původu v kombinaci s jejich úrovní plodnosti. Tato teorie se však České republiky zatím nedotýká, pokud se jedná o podíl cizinců v zemi.

4.3.2 Projevy druhého demografického přechodu

Asi nejvýznamnějším projevem změny demografického chování je pokles úrovně plodnosti pod hranici prosté reprodukce, která nezaručuje početní obnovu populace, což má spolu s trvalým zlepšováním úmrtnostních poměrů za následek demografické stárnutí populace. S tím souvisí masové rozšíření především hormonální antikoncepce, kdy začalo docházet k daleko větší kontrole reprodukčního chování. Spolu s poklesem úrovně plodnosti je také důležitý její posun do vyššího věku, se kterým souvisí i odkládání uzavírání sňatků. Za tímto odkládáním rodičovství může stát narůstající individualismus a změny v hodnotovém žebříčku lidí, především rostoucí ekonomická aktivita mladých žen. Na nízké úrovni plodnosti má také nesporně značný význam zvyšující se dobrovolná bezdětnost. Posun a snižování plodnosti ve vybraných letech lze vidět na Obr. 6. Míry plodnosti žen jsou ilustrovány na začátku sledovaného období, v roce 1958, kdy byl přijat Zákon o umělém přerušení těhotenství, v roce 1974, kdy hodnota úhrnné plodnosti dosáhla svého maxima ve sledovaném období, dále po desetiletých intervalech, mezi které je zařazen i rok 1999, kdy byla úroveň plodnosti naopak minimální a dále rok 2013, kdy jsou k dispozici poslední data.

Obr. 6.: Míry plodnosti žen dle věku na území ČR ve vybraných letech

Zdroj: ČSÚ, 2014 a vlastní zpracování

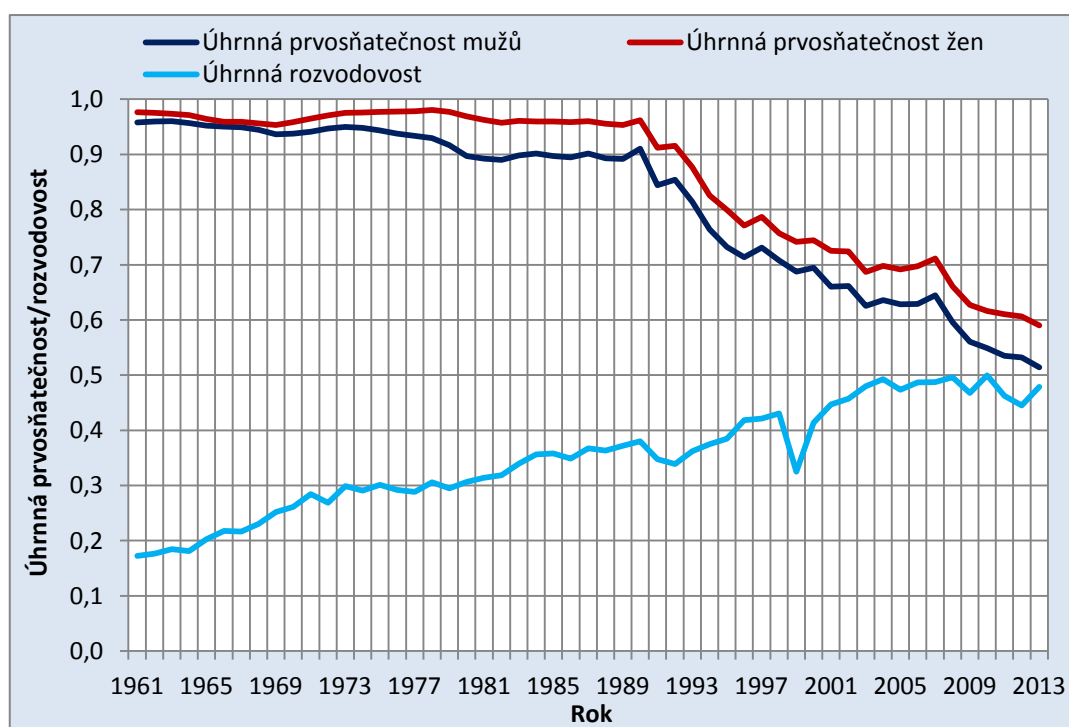
S druhým demografickým přechodem také souvisí rostoucí počet nesezdaných soužití, tzv. kohabitací, kdy spolu partneři žijí v podstatě manželský život, ale bez oficiálního sňatku. Tento způsob soužití je individualizovaný a umožňuje lidem se v životě svobodněji rozhodovat. Důležité je zmínit, že i v těchto neformálních mimomanželských svazcích dochází k plození potomků, čímž se zvyšuje počet dětí narozených mimo manželství, které tak postupně ztrácí hodnotu výhodné ekonomické jednotky. V roce 2011 žilo v nesezdaném soužití podle dat SLDB 2011 234 346 párů, v tom 103 011 se závislými dětmi.

Podle Kalibové (2007) se však změny v demografickém chování od počátku 90. let

20. století neprojeví na úrovni rozvodovosti a dlouhodobý trend její vysoké intenzity zůstal zachován, i když došlo ke změnám ve strukturálních charakteristikách. Počet rozvodů se trvale zvyšoval od začátku 80. let (Obr. 7.). Absolutní počet rozvodů klesl pod hranici 30 tisíc od počátku 90. let minulého století pouze v letech 1991–1992 a 1999–2000. Kalibová (2007) uvádí, že pokles rozvodů na počátku 90. let vedl k úvahám o zodpovědnějším přístupu k rodině a manželství, ale další vývoj tento trend nepotvrdil. Přechodný pokles úrovně rozvodovosti na konci 90. let (Obr. 7.) se naopak očekával a byl způsoben přijetím nového zákona o rodině, který zkomplikoval vyřizování žádostí o rozvod především v případech, kdy byly v manželství nezletilé děti.

Česká republika patří v mezinárodním srovnání k zemím s dlouhodobě vysokou intenzitou rozvodovosti. Současný trend snižování sňatečnosti (Obr. 7.) a její posun do vyššího věku souvisí s nižší stabilitou manželských svazků, i když by se mnohdy očekával opačný vývoj.

Obr. 7.: Úhrnná prvosňatečnost mužů a žen a úhrnná rozvodovost na území ČR v letech 1961–2013

Zdroj: ČSÚ, 2014, 2015e a vlastní zpracování

Poznámka: prvosňatečnost vychází z jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných, úhrnná rozvodovost je počítána z redukovaných měr

4.4 Vývoj plodnosti po roce 1989

Změny úrovně a charakteru plodnosti jsou od počátku 90. let v České republice naprosto odlišné oproti dřívějšímu. Podle Sobotky (2003) prudký pokles úrovně plodnosti v České republice v 90. letech a její následná stabilizace na velmi nízké úrovni se staly častým námětem diskuzí v odborném tisku.

V listopadu 1989 byl svržen komunistický režim, což vyvolalo mnoho změn jak politických, tak společenských. Nosálová (2014) uvádí, že zavedení demokracie umožňovalo mladým lidem svobodně se rozhodovat o vlastním životě, sami si volili svoji další cestu životem, rozhodovali se, zda dále studovat, budovat kariéru či cestovat. V tom jim také pomohlo na počátku 90. let masové rozšíření moderní antikoncepce, která umožnila si dokonale naplánovat počet dětí i dobu jejich narození. Začal se tak rozšiřovat nezávislý způsob života.

Avšak přechod od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní přinesl i sociální diferenciaci, snížení životní úrovně či nejistotu v podobě nezaměstnanosti a dále docházelo také ke snížení státní podpory rodinám s dětmi, kdy finanční příspěvky ztrácely v rodinných rozpočtech svoji hodnotu.

Podle Nosálové (2014) demografické tendence v České republice v 90. letech 20. století lze na úvod charakterizovat jedním slovem, a to odklad. Mladí lidé odkládali odchod z domova rodičů, uzavírání nových partnerských svazků, manželství a následné rození potomků. Páry spolu nejdříve zkoušely žít a později buď vstupovaly do manželství, nebo svatba neproběhla vůbec. Důvod lze hledat za uvolněním sociálních norem, kvůli kterým dříve lidé manželství uzavírali.

„Od počátku 90. let 20. století vstupovaly do věku maximální plodnosti početně silné generace žen narozených v 70. letech a jedna z tehdy formulovaných hypotéz předpokládala, že i při nižší intenzitě jejich plodnosti by větší počet těchto žen teoreticky mohl udržet stálý počet živě narozených. Tyto naděje se ale nenaplnily a pokles úhrnné plodnosti byl velmi hluboký a navíc umocněný narůstáním věku matek při narození prvního dítěte, což ve výsledku vedlo k již zmiňovanému propadu počtu živě narozených.“ (Rychtaříková, 2007, s. 79)

Úhrnná plodnost a průměrný věk matek při narození prvního dítěte (Obr. 1.) dokládají značné změny plodnosti žen v České republice mezi lety 1986–2011. Průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě dosahoval 1,90 až do roku 1991 včetně, pak ale úhrnná plodnost klesla pod 1,50 živě narozených dětí jedné ženě, v roce 1994 to bylo 1,44 a od roku 1995 do roku 2005 činila hodnota úhrnné plodnosti méně než 1,30 dětí, s absolutním minimem v roce 1999, kdy se tento ukazatel dosahoval hodnoty pouze 1,13, kdy se podle ČSÚ (2014) živě narodilo 89 471 dětí. Pro porovnání se uvádí předválečné minimum z roku 1936, kdy byla hodnota úhrnné plodnosti v českých zemích 1,67. Stejný průměrný počet živě narozených dětí jako z předválečného roku 1936 byl znovu zaznamenán v roce 1993, tedy shodou okolností v roce, kdy vznikla samostatná Česká republika. V letech 2004–2006 se úhrnná plodnost mírně zvýšila, v roce 2006 dosahovala hodnoty 1,33.

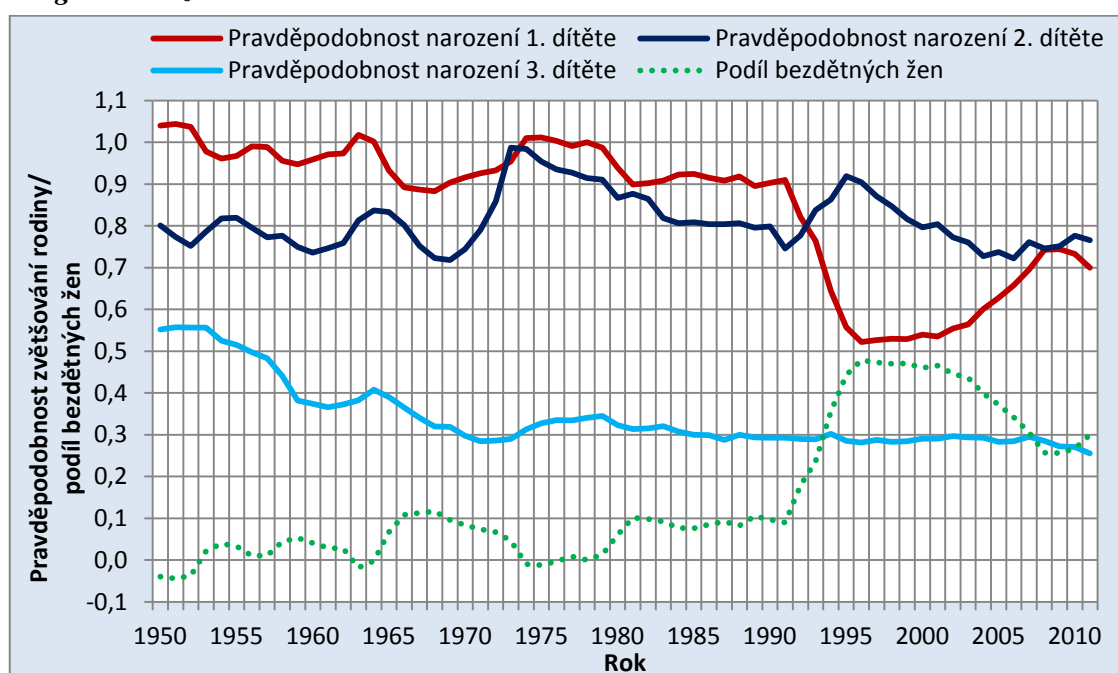
Podle Rychtaříkové (2007) je takto nízká hranice úhrnné plodnosti alarmující, protože každá další reprodukční generace, která trvá asi třicet let, se sníží na 63 % početnosti generace předchozí. Pokud je tedy velikost první generace 100, velikost druhé je 63, další 40 a následně 25. A toto vše se odehraje během devadesáti let (3×30). Demografové nazývají tuto situaci, kdy je úhrnná plodnost dramaticky nízká, pastí nízké plodnosti.

Psychologové zastávají názor, že lidé vyrůstající v prostředí, kde není rodičovství ceněno, páry jsou bezdětné či pouze s jedním potomkem, mění své životní hodnoty v takové, kde rodina mnohdy nemá prostor. Z pohledu ekonoma populace s nízkou hranicí úhrnné plodnosti vytváří nepříznivou věkovou strukturu, respektive trpí nedostatkem ekonomicky aktivních.

Pro konečnou úroveň plodnosti je důležité, kolik procent žen zůstane bezdětných nebo kolik porodí pouze jedno dítě. Podle Rychtařkové (2007) činil podíl bezdětných žen v České republice 8 % v generaci 1930, 7 % v generaci 1940 a 6 % v generaci 1949, tato generace vykazovala nejnižší bezdětnost. V následujících generacích se bezdětnost postupně zvyšovala, v generaci 1970 byla již 11 %. V roce 2011 byl podíl bezdětných žen dle výpočtů odvozených z PATFR již téměř 20 % (Obr. 9.) Na výpočtech odvozených z měr druhé kategorie, resp. z ukazatele úhrnné plodnosti neočištěné od vlivu věkové a paritní struktury lze vidět značné rozdíly. Podle tohoto metodicky méně přesného ukazatele dosahoval podíl bezdětných žen v roce 2011 až 30 % a v 90. letech byla téměř polovina žen bezdětných (Obr. 8.).

Úhrnná plodnost prvního a druhého pořadí (míry druhé kategorie) se během 90. let výrazně snížila (Obr. 3.), což teoreticky vedlo k nárůstu bezdětnosti. Podobně se vyvíjel i ukazatel pravděpodobnost zvětšování rodiny, odvozený z měr druhé kategorie (Obr. 8.), kdy je od roku 1993 vidět anomálie pořadí, protože od tohoto roku je pravděpodobnost mít první dítě menší než pravděpodobnost mít druhé dítě. Tento trend je spojen s rozdílným tempem poklesu plodnosti obou pořadí. Dle metodicky přesnějších výpočtů odvozených z měr první kategorie tato anomálie v 90. letech nenastala (Obr. 9.). Ukazatel úhrnné plodnosti je totiž výrazně ovlivněn výkyvy ve věkové struktuře a rozdělením žen dle parity, zatímco ukazatel PATFR tyto vlivy očišťuje. Důkazem nepřesného výpočtu pravděpodobnosti zvětšování rodiny dle měr druhé kategorie je i pravděpodobnost narození prvního dítěte větší než jedna v průběhu 50. a 60. let minulého století a z toho vyplývající bezdětnost menší než 0 (Obr. 8.), u výpočtu pravděpodobnosti zvětšování rodiny dle měr první kategorie tato situace nikdy nenastala (Obr. 9.).

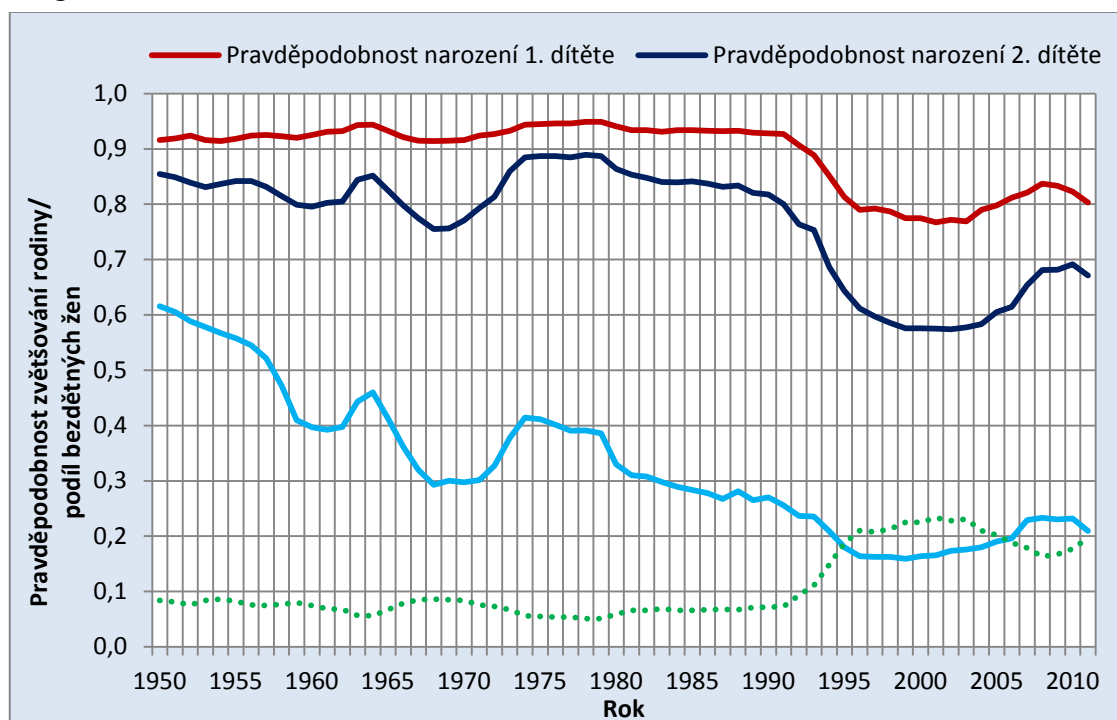
Obr. 8.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr druhé kategorie na území ČR v letech 1980–2011

Zdroj: HFD, 2013d a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

Obr. 9.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr první kategorie na území ČR v letech 1980–2011

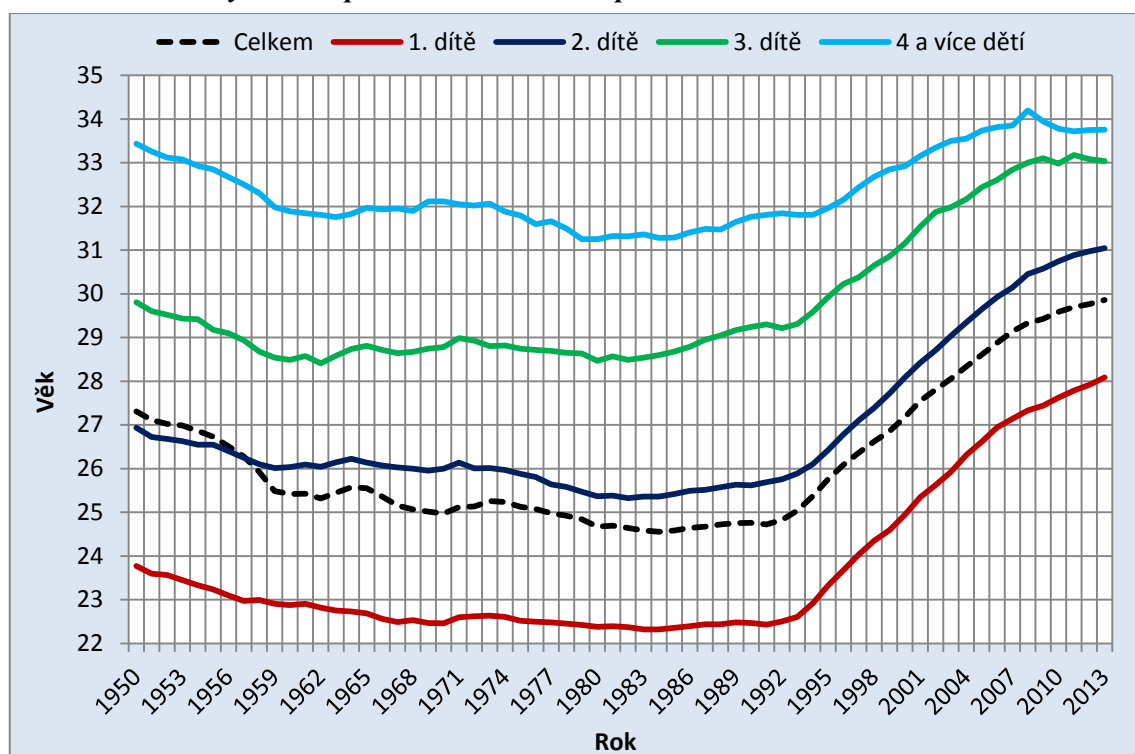

Zdroj: HFD, 2013b a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr první kategorie

V roce 1999 poprvé od druhé světové války, respektive od roku 1947, kdy byl dokončen odsun německého obyvatelstva, převýšil počet živě narozených ve věkové skupině 25–29 let počet živě narozených ženám mezi lety 20–24. Dále v roce 2005 počet živě narozených ženám 30–34 letým poprvé převyšoval rok 1948 a v roce 2006 se přiblížil hodnotě z roku 1947. Důležité je ale zmínit, že ženám v poválečném období se rodilo do třiceti let zřetelně více dětí, proto celkový počet živě narozených dětí byl na rozdíl od současnosti dvojnásobný. Zvýšení počtu živě narozených dětí ženám ve věku třicet a více let má za následek pouhé oživení současné plodnosti, protože v České republice spíše platí, že pozdní první porod má za následek menší celkový počet dětí.

Snižování transversálního ukazatele úhrnné plodnosti hluboko pod hranici prosté reprodukce je také z části ovlivněno zvyšujícím se věkem matek při narození prvního dítěte (Obr. 10.). Tento ukazatel se zvýšil z 22,6 v roce 1993 na 26,9 v roce 2006 a v roce 2014 až na 29,9 let (ČSÚ, 2014). Tento trend započal ve Skandinávii již v 70. letech 20. století a šířil se postupně celou Evropou.

Obr. 10.: Průměrný věk žen při narození dítěte dle pořadí na území ČR v letech 1950–2013

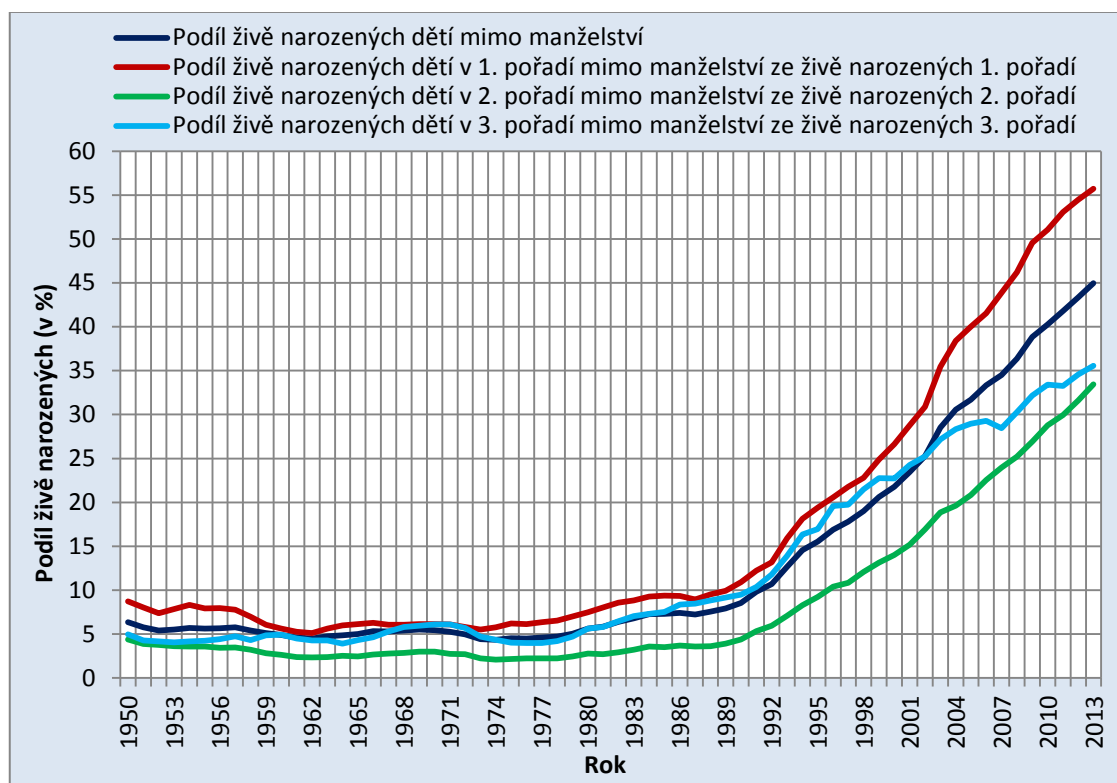
Zdroj: ČSÚ, 2014 a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

Přestože se zvyšuje průměrný věk při narození dítěte, paradoxně rychle roste podíl dětí narozených mimo manželství (Obr. 11.). Česká republika patřila do počátku 90. let do skupiny zemí s nejnižším podílem dětí narozených mimo manželství, bylo to tehdy pouze 9 % dětí. Podíly těchto dětí se ale během 90. let rapidně zvyšovaly, v roce 2006 jich bylo už 33 % ze živě narozených, v roce 2011 to bylo 40 % a v roce 2014 téměř 47 % (ČSÚ, 2014). Podle Rychtařkové (2007) se počet živě narozených dětí svobodným matkám v České republice zvýšil z 6 862 v roce 1986 na 28 292 v roce 2006 a jejich podíl v souboru živě narozených z 5 % na 27 %. V roce 2013 se podle ČSÚ (2015c) svobodným matkám živě narodilo 41 655 dětí.

Zvyšující se počet živě narozených dětí mimo manželství lze brát v úvahu jednak jako projev liberalizace a následující pluralizace rodinných forem. Legitimní manželství jsou od 90. let stále častěji nahrazována tzv. faktickými manželstvími, jimiž rozumíme manželství bez sňatku. Také ale nesmíme zapomenout, že od 90. let roste počet neúplných rodinných domácností se závislými dětmi, v převážné míře se jedná o rodiny, kde bydlí se svými dětmi matky. Podle šetření ČSÚ bylo z celkového počtu všech domácností v roce 1995 9,4 % neúplných domácností s dítětem do patnácti let. V roce 2012 tento podíl stoupl na 15,1 %.

Obr. 11.: Podíly živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených na území ČR v letech 1950–2013

Zdroj: ČSÚ, 2014 a vlastní zpracování

Moderní antikoncepce je uváděna jako jeden ze zásadních faktorů transformace plodnosti populací ve vyspělých zemích, jelikož umožňují plánovat nejen počet dětí, ale i jejich časování. V této souvislosti je vhodné hovořit o předmanželských koncepcích, jimiž rozumíme děti narozené v manželství, ale počaté před sňatkem. Důležité je, že frekvence těchto koncepcí se v čase měnila. „V České republice frekvence předmanželských koncepcí po druhé světové válce trvale rostla (podíl manželsky narozených dětí prvního pořadí počatých před sňatkem ze všech manželsky narozených prvního pořadí; ukazatel je počítán na základě biologického pořadí, jedná se tedy o první sňatky). Koncem 80. let činil takto definovaný podíl předmanželských koncepcí 60 %. V průběhu 90. let začal tento podíl plynule klesat až na 32 % v roce 2006.“ (Rychtaříková, 2007, s. 91) Dále Český statistický úřad (2015d) uvádí poslední údaj z roku 2014, a to 25 %.

4.5 Vývoj plodnosti v současnosti

Po výrazném snížení plodnosti v 90. letech 20. století, kdy populačně silné ročníky žen ze sedmdesátých let začaly odkládat rodičovství, se na začátku nového tisíciletí začala znovu intenzita plodnosti mírně zvyšovat. Největší nárůst úhrnné plodnosti byl zaregistrován mezi lety 2006–2007 (Obr. 3.), když tento ukazatel stoupl z hodnoty 1,32 v roce 2006 na hodnotu 1,44 v následujícím roce (ČSÚ, 2015d). V roce 2008 se úhrnná plodnost dostala na úroveň 1,51, a to zejména díky odložené plodnosti ženských generací z druhé poloviny 70. let. V následujících

letech tento příznivý trend nepokračoval a úhrnná plodnost stagnovala na hodnotě 1,50 živě narozených dětí jedné ženě. Podle Českého statistického úřadu (2015d) je poslední známá hodnota úhrnné plodnosti z roku 2014 a činí 1,53.

Průměrný věk matek při porodu má dále stoupající tendenci (Obr. 10.). V roce 2014 děti v průměru rodily ženy ve věku 29,9 let, prvorodičky jsou v průměru téměř o dva roky mladší, tedy 28,1. Zatímco v roce 2001 byl průměrný věk matek 27,5 a u narození prvního dítěte 25,3 (ČSÚ, 2014). Posun ve věkovém rozložení plodnosti dokládá i podíl udávající, jak hodně se ženy starší 30 let podílejí na celkové plodnosti. Od 90. let 20. století tento uvedený podíl stoupá, zvláště pak v posledních letech. V roce 2010 se na celkové plodnosti podílely ženy starší 30 let už z poloviny, kdežto v roce 2002 to bylo necelých 30 %, (počítáno z podílu měř plodnosti podle věku).

Nadále roste intenzita plodnosti jak u vdaných, tak nevdaných žen kolem a po třicátém roku věku (Tab. 1., 2.). Vzhledem k rodinnému stavu jsou nejvýznamnější dvě kategorie matek, a to vdané a svobodné. Obě skupiny mají ale svůj charakter věkového rozložení plodnosti. Manželská plodnost je vyšší u nejmladších vdaných žen a dále s věkem klesá, na rozdíl od plodnosti svobodných žen, která se nejdříve s věkem zvyšuje, vrcholu pak dosahuje kolem 30 let a po tomto roce se opět snižuje.

V roce 2011 se živě narodilo 108 673 dětí, z toho 52 884 děvčat (ČSÚ, 2014). Počet živě narozených se v posledních letech snižoval, nejvýraznější byl zaznamenán mezi lety 2010 a 2011, kdy počet živě narozených klesl z 117 153 na 108 673, to znamená, že se narodilo téměř o 8,5 tisíce méně dětí. Pokles počtu živě narozených se projevil bez ohledu na rodinný stav matky. Posledním počtem živě narozených dětí, který uvádí Český statistický úřad pro rok 2014 je hodnota 109 860 dětí, což znamená, že se ukazatel na rozdíl od minulých let opět zvýšil a to z hodnoty 106 751 dětí v roce 2013 (ČSÚ, 2014).

Tab. 1.: Míry plodnosti vdaných žen dle věkových skupin na území ČR ve vybraných letech

Věk matky	1989	1999	2002	2005	2008	2011	2013
15–19	0,5290	0,4719	0,4115	0,3688	0,3825	0,2642	0,2595
20–24	0,2621	0,2045	0,2100	0,2071	0,2153	0,1980	0,2053
25–29	0,1192	0,1137	0,1382	0,1671	0,1909	0,1845	0,1934
30–34	0,0392	0,0424	0,0582	0,0818	0,1133	0,1161	0,1231
35–39	0,0112	0,0129	0,0166	0,0218	0,0343	0,0366	0,0392
40–44	0,0015	0,0017	0,0026	0,0032	0,0047	0,0054	0,0062
45–49	0,0001	0,0001	0,0001	0,0001	0,0002	0,0003	0,0002
Celkem	0,0677	0,0480	0,0512	0,0562	0,0650	0,0573	0,0560

Zdroj: ČSÚ, 2014, 2015a, 2015b, 2015c a vlastní zpracování

Poznámka: míry první kategorie, celkem počítáno jako celkový počet živě narozených dětí vdaným ženám na počet vdaných žen ve věku 15–49 let

Tab. 2.: Míry plodnosti nevdaných žen dle věkových skupin na území ČR ve vybraných letech

Věk matky	1989	1999	2002	2005	2008	2011	2013
15–19	0,0080	0,0091	0,0089	0,0095	0,0103	0,0105	0,0111
20–24	0,0251	0,0221	0,0244	0,0279	0,0318	0,0313	0,0327
25–29	0,0320	0,0345	0,0378	0,0464	0,0552	0,0525	0,0549
30–34	0,0226	0,0296	0,0387	0,0521	0,0693	0,0690	0,0714
35–39	0,0113	0,0141	0,0177	0,0251	0,0350	0,0379	0,0411
40–44	0,0019	0,0025	0,0034	0,0048	0,0065	0,0074	0,0087
45–49	0,0001	0,0002	0,0001	0,0002	0,0002	0,0003	0,0005
Celkem	0,0124	0,0163	0,0196	0,0253	0,0319	0,0322	0,0340

Zdroj: ČSÚ, 2014, 2015a, 2015b, 2015c a vlastní zpracování

Poznámka: míry první kategorie, *celkem* počítáno jako celkový počet živě narozených dětí nevdaným ženám na počet nevdaných žen ve věku 15–49 let

Podle Rychtařikové (2007) nízká úroveň porodnosti, kterou se vyznačuje reprodukce populace České republiky od poloviny 90. let 20. století, výrazným způsobem určuje jak současnou situaci v charakteru reprodukce, tak bude i významně ovlivňovat populační vývoj v následujících letech, jeho důsledky se promítají již nyní v rychlém tempu demografického stárnutí populace. Hlavním důvodem nízké plodnosti je jednak dlouhodobě nízká úroveň sňatečnosti a také pokles úrovně plodnosti vdaných žen.

Kapitola 5

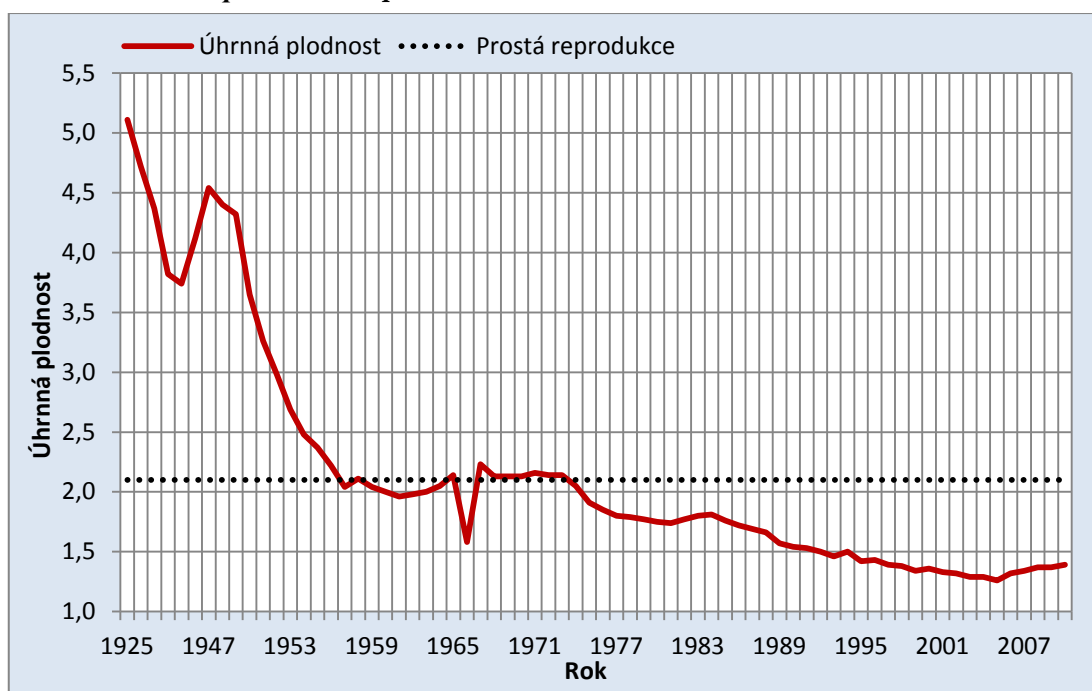
Vývoj plodnosti v Japonsku po druhé světové válce do současnosti

Japonsko se v dnešní době řadí mezi nejvyspělejší země světa, a to nejen ve statistikách ekonomických a hospodářských, ale i v těch demografických. Jako příklad lze uvést naději dožití, která je v dnešní době v Japonsku jedna z nejvyšších na světě, podle Human Mortality Database je naděje dožití pro rok 2012 u mužů 79,96 let a u žen dokonce 86,43 let. Fakt, že je Japonsko jednou z nejvyspělejších zemí světa dokazuje také míra kojenecké úmrtnosti, která se zde drží na velmi nízké úrovni, a to 2,1 úmrtí dětí do jednoho roku na tisíc živě narozených pro rok 2013.

První sčítání lidu proběhlo v Japonsku v roce 1920, od tohoto roku tedy lze spolehlivě sledovat vývoj japonské populace, která na konci 60. let 20. století přesáhla stomilionovou hranici a v roce 2013 dosahovala 126 milionů obyvatel.

Podle Pavlíka (2004) se společenské změny, které v průběhu času v Japonsku proběhly, výrazně projevily na plodnosti tamních žen. K prvnímu nezpochybnitelnému poklesu plodnosti došlo až ve 20. letech minulého století, a to v souvislosti s nárůstem industrializace a urbanizace. Za významné období japonského demografického vývoje se však považuje konec druhé světové války a následný nárůst úrovně plodnosti, který vyvrcholil v roce 1949 (Obr. 12). V 80. letech se však začalo mluvit o fenoménech jako je stárnoucí populace a klesající intenzita plodnosti, které jsou v současnosti významnými demografickými problémy v zemi.

Obr. 12.: Úhrnná plodnost v Japonsku v letech 1925–2010

Zdroj: National Institute of Population and Social Security Research, 2012b a vlastní zpracování

5.1 Poválečný vývoj plodnosti

Navzdory velkému počtu úmrtí v důsledku druhé světové války, počet obyvatel v poválečných letech prudce vzrostl, tento příznivý vývoj pravděpodobně ovlivnil návrat vojáků z války. I když docházelo k mírnému poklesu úhrnné plodnosti v letech 1947–1949, počet narozených se zvyšoval s maximem v roce 1949, kdy počet živě narozených dosahoval téměř 2,7 milionů dětí (National Institute of Population and Social Security Research, 2012a), Atoh (2008) uvádí, že to je nejvyšší dosažená hodnota v dějinách Japonska.

Podle Dubeňové (2013) ale tento vývoj nebyl z ekonomického hlediska tak příznivý, jak by se dalo očekávat. Nedostatek pracovních příležitostí a potravinových zásob mohl vést ke snížení životní úrovně obyvatelstva, které začalo hledat prostředky na omezení velikosti svých rodin. Záměrem nové japonské vlády bylo zlepšení poválečného ekonomického stavu země a životní úrovně rodin. V roce 1948 byl zrušen zákaz antikoncepce a v září 1948 vyhlášen zákon o pozitivní eugenice, který legalizoval umělá přerušení těhotenství v případě ohrožení zdraví matky během těhotenství a v době porodu. O rok později byla schválena novela tohoto zákona, která povolovala interrupce i v případě, že by narození dítěte mělo negativní vliv na ekonomický stav rodiny. Tato omezení však postupně ztratila na významu a v květnu 1952 byly interrupce legalizovány z jakéhokoliv důvodu se souhlasem obou partnerů. Reakce na schválenou legislativu byla téměř okamžitá a počet interrupcí stoupl z 320 tisíc v roce 1950 na více než milion v roce 1953 (Dubeňová, 2013).

Z důvodu rapidního zvýšení počtu interrupcí a z nich vyplývajících možných následných zdravotních rizik, vláda v roce 1952 zahájila program na propagaci antikoncepce. Počet interrupcí se ale nadále zvyšoval a v roce 1957 dosáhl svého maxima a to 71,6 interrupcí na 100

živě narozených.

Poválečný růst intenzity plodnosti trval v Japonsku na rozdíl od západoevropských zemí pouhé tři roky a v letech 1949-1957 došlo k významnému poklesu úhrnné plodnosti až na hranici prosté reprodukce. Podle Pavlíka (2004) se potvrdila známá pravidelnost, a to čím více je země ekonomicky vyspělejší a čím později v ní dojde k poklesu intenzity plodnosti, tím je tento pokles rychlejší. Poválečný pokles intenzity plodnosti v Japonsku je jedinečný právě pro svoji rychlost.

Hashimoto (1974) sice uvádí, že kdyby nebyly interrupce legalizovány, intenzita plodnosti by neklesla tak výrazně, ale také podotýká, že plodnost má v Japonsku klesající tendenci už od roku 1920, lze tedy předpokládat, že by se nadále snižovala, aniž by byl zákon o umělém přerušení těhotenství schválen.

Legalizace umělých přerušení těhotenství v roce 1949 měla zásadní vliv na pokles plodnosti v 50. letech minulého století. Mluví se o tom, že tzv. populační exploze z konce 40. let nahradila tzv. exploze umělé potratovosti. Rodinám byla neustále vštěpována myšlenka, že nejen pro ně samotné, ale i pro jejich děti a celý národ bude přínosnější, když budou mít méně potomků. Většina lidí tuto myšlenku přijala a představa, že by měli více než dvě děti, se stala symbolem tzv. sociálně nezodpovědného chování.

V souvislosti se zmiňovaným poklesem intenzity plodnosti nelze zapomenout zmínit neustále rostoucí vliv industrializace a urbanizace. Mladé páry především v městském prostředí ve snaze zvýšit svoji životní úroveň začaly pocítovat výhody menší rodiny. K tomu jim dopomohl i nově vzniklý sociální systém, jenž částečně převzal zodpovědnost za péči o rodiče ve stáří.

Vzhledem k tomu, že úhrnná plodnost se v období 1949–1957 snížila o více než polovinu (Obr. 13.), kdy v roce 1949 dosahovala hodnoty 4,32 a v roce 1957 ženy průměrně rodily 2,04 děti, lze předpokládat, že na tomto poklesu se podílely všechny věkové kategorie žen, i když mezi jednotlivými kategoriemi existovaly rozdíly v intenzitě poklesu. Největší pokles byl zaznamenán u věkové skupiny žen 30–39 let. Ochiai (1997) uvádí, že tento dramatický pokles intenzity plodnosti nenastal proto, že by se více žen rozhodlo nemít dětí, ale z důvodu stabilizace manželského života a počtu dětí v manželství, k čemuž dopomohla legalizace interrupcí a antikoncepce.

Úhrnná plodnost od konce 50. let do začátku 70. let 20. století udržovala na stabilní úrovni s tendencemi k mírnému růstu, oscilovala mezi hodnotou 1,96 z roku 1961 a hodnotou 2,23 z roku 1967 (Pavlík, 2004).

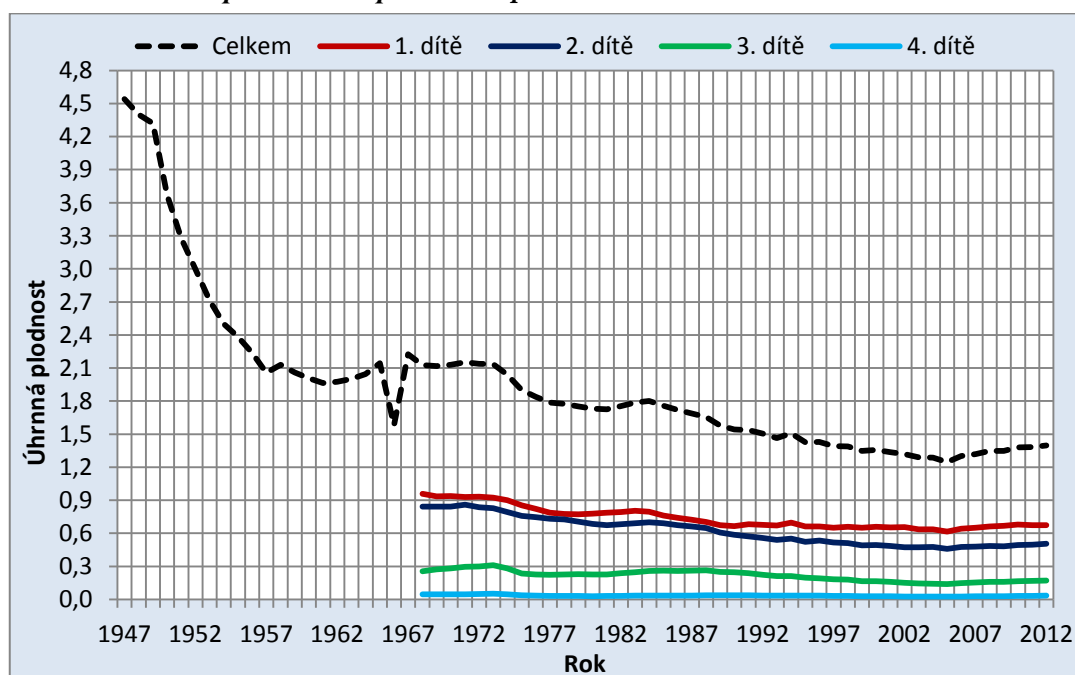
Zajímavé je, že právě v tomto poměrně klidném období došlo k největšímu výkyvu plodnosti v novodobých japonských dějinách. Tento rekordní pokles plodnosti v roce 1966 je podle Dubeňové (2013) přisuzovaný kulturnímu aspektu sino-japonského kalendáře, v tomto roce totiž byl horoskop ve znamení tzv. ohnivého koně. A podle pověry mají ženy narozené ve znamení ohnivého koně těžko zvládnutelnou povahu a stávají se z nich špatné manželky. Páry se proto v tomto roce vyhýbaly rození dětí, protože kdyby se jim narodila dcera, těžko by pro ni hledaly muže, který by byl ochotný si ji vzít za ženu.

Tab. 3.: Počty živě narozených a úhrnná plodnost v Japonsku v letech 1964–1968

Rok	Úhrnná plodnost	Počet živě narozených celkem	Počet živě narozených chlapců	Počet živě narozených dívek
1964	2,05	1 716 761	882 924	833 837
1965	2,14	1 823 697	935 366	888 331
1966	1,58	1 360 974	705 463	655 511
1967	2,23	1 935 647	992 778	942 869
1968	2,13	1 871 839	967 996	903 843

Zdroj: National Institute of Population and Social Security Research, 2012a a vlastní zpracování

Úhrnná plodnost se v roce 1966 snížila o téměř 0,6 dítěte na jednu ženu z hodnoty roku předchozího a počet živě narozených dětí klesl o více než 450 tisíc (Tab. 3.). S tím, že lidé očekávali příchod roku „ohnivého koně“, souvisí také to, že kromě výrazného poklesu počtu živě narozených i plodnosti v roce 1966 se počet živě narozených a úhrnná plodnost mírně zvýšily v roce 1965 a 1967 (Tab. 3.). Pavlík (2004) uvádí, že tyto změny jsou nesporným důkazem toho, že japonské ženy již v této době mohly účinně regulovat svoji plodnost.

Obr. 13.: Úhrnná plodnost dle pořadí v Japonsku v letech 1947–2012

Zdroj: HFD, 2014d a vlastní zpracování

Poznámka: míry druhé kategorie

Mírný růst úhrnné plodnosti v 60. letech minulého století byl podle Pavlíka (2004) způsoben zvýšením intenzity plodnosti žen ve věku 25–29 let. Se zvýšením intenzity plodnosti souvisí podle Pavlíka (2004) i růst pravděpodobnosti zvětšování rodiny u rodin zatím s žádným nebo jedním dítětem. Naopak u rodin s více dětmi se pravděpodobnost mít další dítě snižovala, což svědčí o tom, že tzv. model dvoudětné rodiny byl společností úspěšně přijat.

5.2 Vývoj plodnosti od 70. let 20. století

Na počátku 70. let 20. století stabilita plodnosti začala pozvolna slábnout a začaly se objevovat stále výraznější změny nejen v intenzitě plodnosti ale i v její struktuře. V letech 1971–1974 úhrnná plodnost mírně rostla s vrcholem v roce 1973, kdy byla její hodnota 2,14 (Obr. 13.) a počet živě narozených dosahoval 2,09 milionů. Mezi těmito lety byl podle Dubeňové (2013) naposledy zaznamenaný růst úhrnné plodnosti v moderních dějinách Japonska. V roce 1975 úhrnná plodnost klesla pod hranici prosté reprodukce, podle HFD (2014d) přesněji na hodnotu 1,91 (Obr. 13.). V následujících letech se intenzita plodnosti snižovala dále a v roce 1989 sahala úhrnná plodnost pouze na hodnotu 1,57 (HFD, 2014d), čímž byl překonán i rekordní pád podnícený pověřčivostí z roku 1966, kdy na jednu ženu připadalo v průměru 1,58 dítěte.

S poklesem plodnosti klesal rovněž počet živě narozených dětí. Tento pokles byl navíc podpořen tím, že se počet žen v reprodukčním věku začal od poloviny 70. let snižovat v důsledku výraznějšího poklesu počtu živě narozených na počátku 50. let 20. století, jak uvádí Pavlík (2004). Dále uvádí, že pokles počtu živě narozených je zvláště viditelný mezi lety 1973–1990, kdy se tento počet snížil o více než 40 procentních bodů.

Tento nepříznivý demografický vývoj byl výsledkem společenských změn, a to zejména stoupající zaměstnanosti žen a dále účasti žen na výše kvalifikovaných pozicích, s tím souvisela i vyšší vzdělanost, která ženám umožňovala tuto kvalifikovanou práci získat. Dubeňová (2013) uvádí, že prodloužená pracovní doba, časté služební cesty do zahraničí či přesouvání mezi jednotlivými pobočkami firmy představují znaky tradičního pracovního stylu, který se obtížně spojuje s rodinným životem. S narůstajícím počtem žen na pracovním trhu tedy jejich touha po dětech postupně slábne a do popředí se dostává kariéra.

Pokles intenzity plodnosti i počtu živě narozených od poloviny 70. let minulého století se dostal do takových rozměrů, že tato situace začala být označována jako druhý demografický přechod (viz podkapitola 4.3). Tomuto problému však začala být věnována pozornost až začátkem roku 1990.

5.2.1 Populační opatření v 90. letech 20. století

V 90. letech představila japonská vláda několik sociálních reforem, které měly dostat rostoucí demografickou krizi pod kontrolu. Ještě v průběhu 80. let byla vláda přesvědčená, že péče o děti a lidi v důchodovém věku je povinností rodiny, a tak sociálním opatřením věnovala jen minimum své pozornosti. Od 90. let ale pokles porodnosti zvýraznil zvyšující se index závislosti, nedostatek zařízení sociální péče a snižující se procento pracovní síly, a tak vláda začala pociťovat narůstající tlak, až nakonec přistoupila ke změně svojí politiky.

Po propadu úhrnné plodnosti v roce 1989 si japonská vláda uvědomila nevyhnutelnost vytvoření populačních opatření, které by zabránily dalšímu poklesu plodnosti v následujících letech. Atoh (2006) uvádí, že vedení Ministerstva vnitra založilo na počátku 90. let minulého století komisi pro vytváření podmínek prostředí, které umožní lidem mít a vychovat zdravé děti. Základem této vládní politiky bylo stanovisko, že problém klesající úrovně plodnosti je úzce spjat se soukromým životem každého jedince. Hlavním úmyslem vlády bylo tedy vytvoření vhodného společenského prostředí, které by podporovalo mladé páry v uzavření manželství

a výchově dětí. Dubeňová (2013) uvádí tři základní cíle vládní politiky, a to: zachování harmonie mezi rodinou a zaměstnáním, zlepšení životních podmínek a podpoření rodinného života a výchovy dětí.

Se záměrem dosáhnout těchto cílů byl roku 1991 schválen návrh zákona o zvýšení přídavků na děti. Dávky na děti byly zvýšeny dvojnásobně, ale zároveň došlo ke zkrácení doby jejich vyplácení o polovinu. Dále byl přijat zákon o rodičovské dovolené, kdy má v současnosti podle legislativy matka právo na čtrnáctitýdenní mateřskou dovolenou, v průběhu které dostane 60 % své mzdy. V roce 1994 byl vytvořen dodatek, který stanovil, že zaměstnanec před odchodem na mateřskou dovolenou dostane finanční částku, která v současnosti představuje 40 % jeho platu. Dále Pavlík (2004) uvádí, že muži si mohli vzít neplacené volno na dobu tří měsíců za účelem starat se o ostatní členy rodiny. Byl zároveň zvýšen tlak na firmy, aby umožnily zejména mladým zaměstnancům flexibilní pracovní prostředí pro možné zkombinování pracovních a rodinných povinností. V neposlední řadě došlo ke zvýšení mediálních kampaní na propagaci rodin s dětmi.

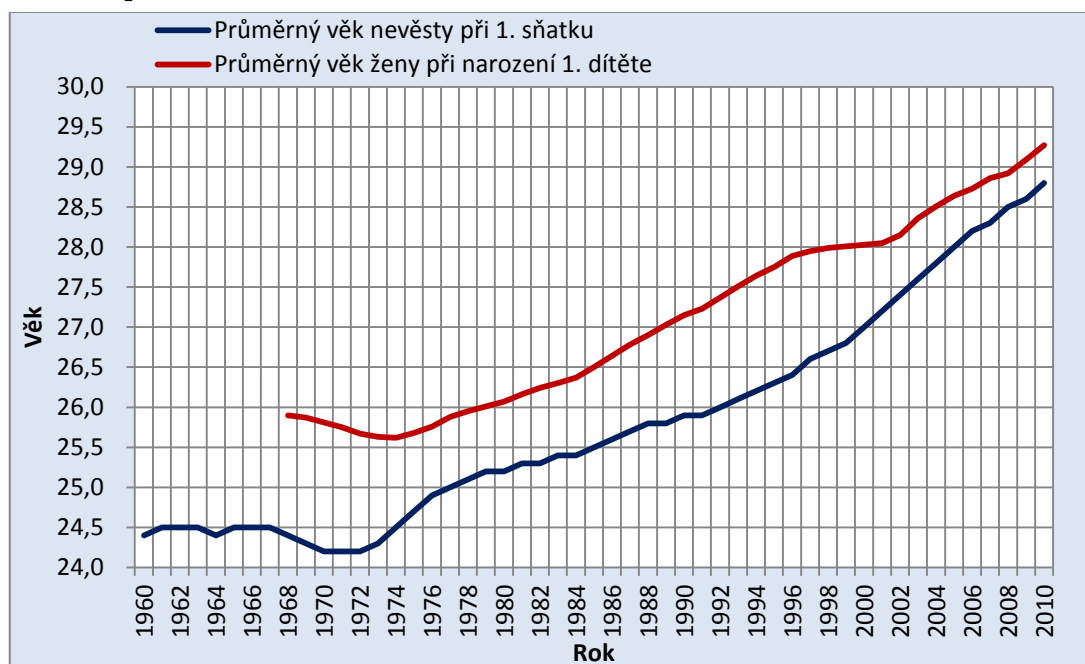
I přes všechna tato opatření se ale pokles intenzity plodnosti nepodařilo zastavit, v roce 1997 zveřejnila Rada pro populační problémy průzkum příčin klesající porodnosti, ze kterého vyšlo najevo, že hlavním důvodem neustále klesající intenzity plodnosti je rostoucí počet svobodných lidí v reprodukčním věku.

5.2.2 Změny ve struktuře plodnosti

Podle Pavlíka (2004) za poklesem intenzity plodnosti stojí zejména odkládání sňatků do vyššího věku, se kterým je spojeno i odkládání rodičovství. Významná spojitost mezi plodností a sňatečností vychází především z toho, že mimomanželská plodnost je v Japonsku na velmi nízké úrovni a většina dětí se rodí v manželství.

Propojení plodnosti a sňatečnosti lze vidět i ze souběžného růstu průměrného věku při prvním sňatku a při narození prvního dítěte (Obr. 14.).

Obr. 14.: Průměrný věk nevěsty při prvním sňatku a průměrný věk žen při narození prvního dítěte v Japonsku v letech 1960–2010

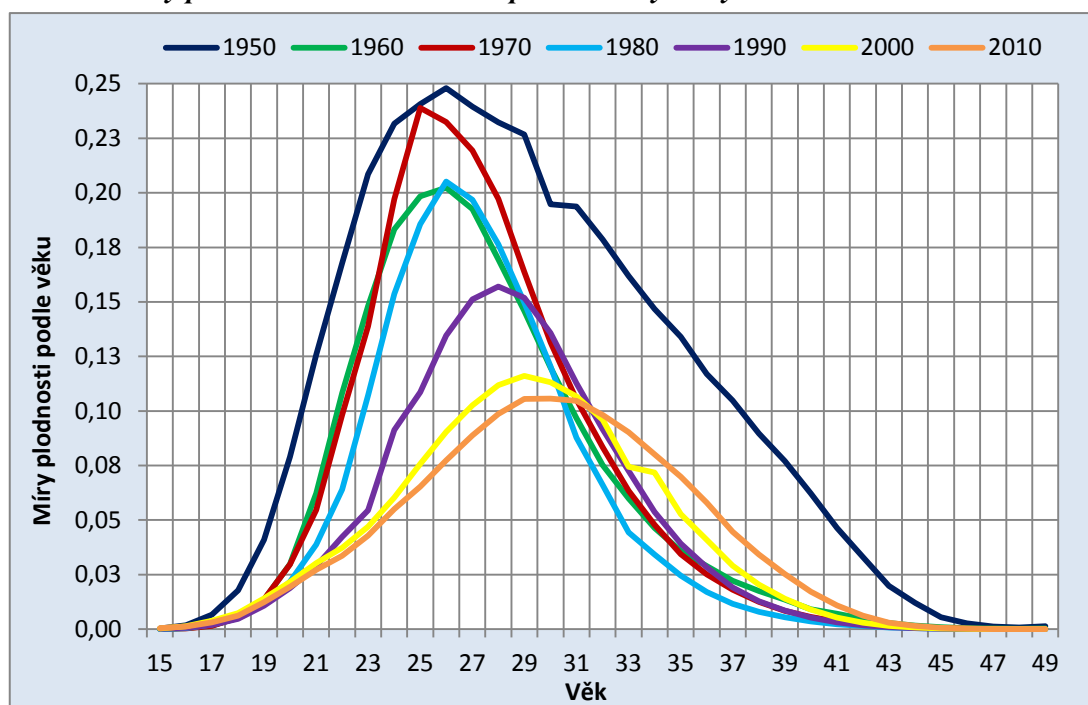

Zdroj: HFD, 2014c, National Institute of Population and Social Security Research, 2012a a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

Odkládání sňatků se neprojevovalo pouze nižší intenzitou plodnosti, ale i změnami v její struktuře. Pavlík (2004) uvádí, že s poklesem plodnosti a růstem průměrného věku při narození dítěte začala postupně mizet vysoká koncentrace plodnosti v úzkém věkovém intervalu se středem ve věku okolo 25 let a začalo docházet k dekoncentraci plodnosti do širšího věkového intervalu se středem okolo 29 let. (Obr. 15.)

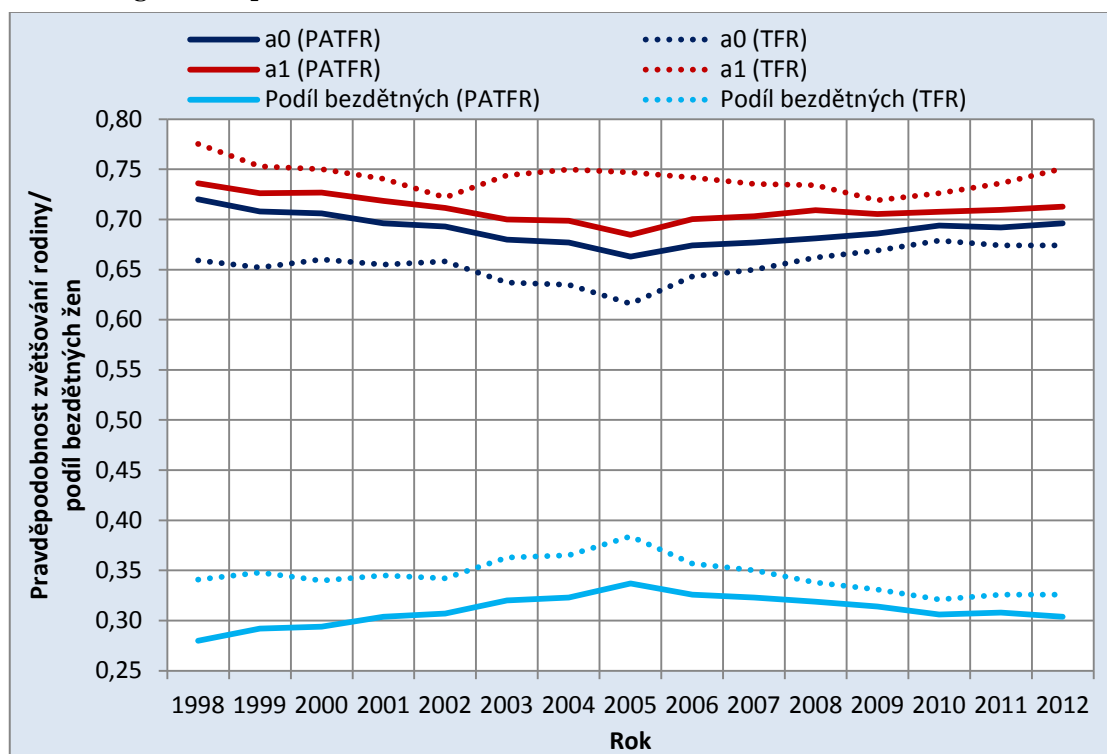
Snížení intenzity plodnosti od poloviny 70. let 20. století se nejvíce projevilo ve věkové skupině 20–29 let, ve které se intenzita plodnosti snížila přibližně o polovinu. Ve věkové skupině 30–39 let plodnost mírně vzrostla, ale ne tak výrazně, aby vykompenzovala pokles u žen ve věku 20–29 let.

Obr. 15.: Míry plodnosti žen dle věku v Japonsku ve vybraných letech

Zdroj: National Institute of Population and Social Security Research, 2012a vlastní zpracování

V této souvislosti se začala snižovat pravděpodobnost zvětšování rodiny u bezdětných rodin, pravděpodobnost zvětšování rodiny u párů s jedním dítětem byla dokonce od poloviny 70. let vyšší než u zatím bezdětných párů (Obr. 17.), což ale souvisí podobně jako u ČR s technikou výpočtu. Pravděpodobnost zvětšování rodiny na základě ukazatele úhrnné plodnosti neočištěné od vlivu věkové struktury a parity je méně přesná než pravděpodobnost zvětšování rodiny na základě PATFR. Přestože by podle PATFR měla být pravděpodobnost mít první dítě větší než pravděpodobnost mít druhé dítě, z dat dostupných na Human Fertility Database (2014b) toto nevyplývá, i když pravděpodobnost mít první a druhé dítě na základě měr první kategorie dosahuje velmi podobných hodnot (Obr. 16.). V důsledku nedostupnosti dat PATFR v předchozích letech, lze srovnat pouze období 1998–2012.

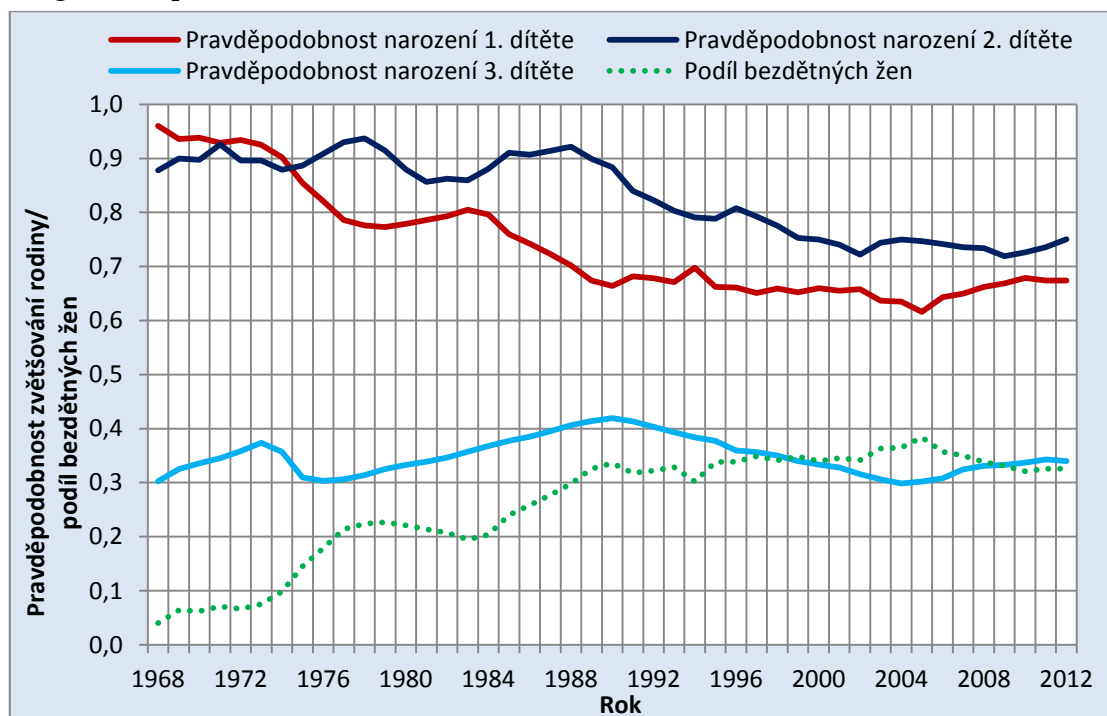
Obr. 16.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr první a druhé kategorie v Japonsku v letech 1998–2012

Zdroj: HFD, 2014b, 2014d a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr první (PATFR) a druhé kategorie (TFR)

Obr. 17. : Pravděpodobnost zvětšování rodiny a podíl bezdětných žen na základě měr druhé kategorie v Japonsku v letech 1968–2012

Zdroj: HFD, 2014d a vlastní zpracování

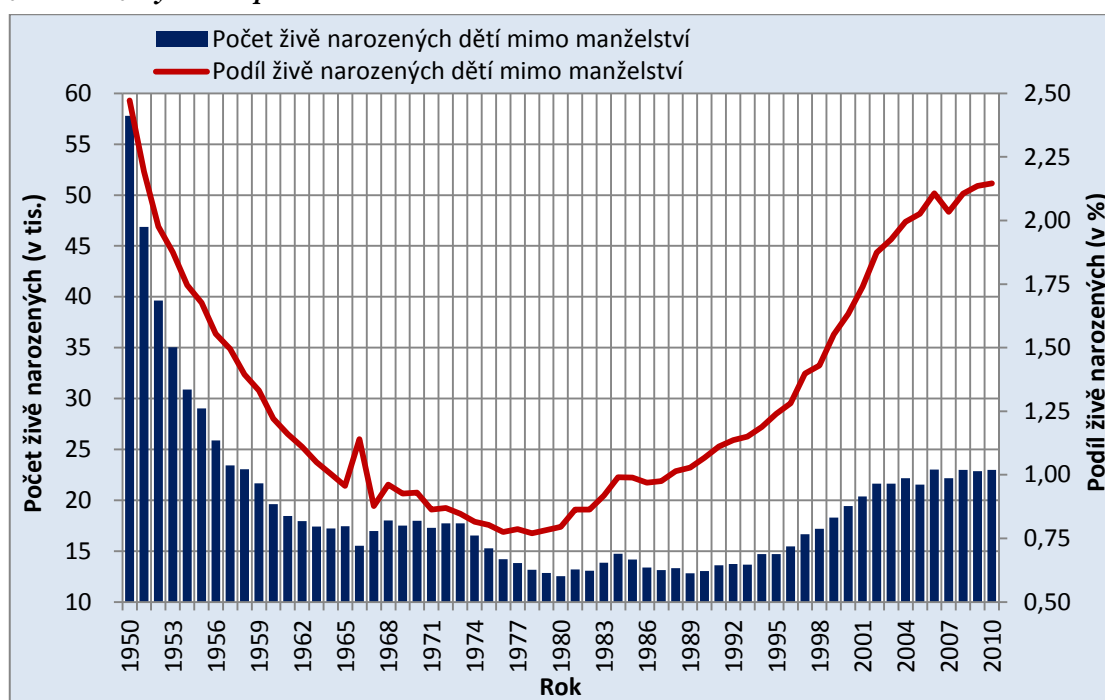
Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

Ölschleger (2008) uvádí, že hlavní příčinou poklesu plodnosti v 80. letech minulého století bylo zejména zvýšení průměrného věku při vstupu do manželství a podílu osob, kteří nikdy do manželství nevstoupili. Znamená to, že čím více žen zůstalo svobodných, tím více celková intenzita plodnosti automaticky klesala. Dále Ölschleger (2008) uvádí, že počet narozených dětí v rámci manželství zůstal relativně stálý a podíl dětí narozených mimo manželství zůstal nízký a pohyboval se okolo jednoho procenta.

Podle Pavlíka (2004) je japonský charakter plodnosti pozoruhodný velmi nízkou úrovní mimomanželské plodnosti. Po druhé světové válce se absolutní i relativní počty takto narozených dětí postupně snižovaly a k ustálení došlo až na počátku 60. let 20. století (Obr. 18.). V té době již bylo dětí narozených mimo manželství necelých 20 tisíc, což představovalo přibližně pouze 1 % ze všech živě narozených. Tato situace se nijak výrazně neměnila, přesto v 90. letech začal podíl dětí narozených mimo manželství mírně stoupat (Obr. 18.) a na začátku nového tisíciletí se začal přibližovat ke 2 %. V roce 2010 bylo ze všech živě narozených 2,15 % dětí narozených mimo manželství (National Institute of Population and Social Security Research, 2012a). Přestože podíl dětí narozených mimo manželství v posledních letech mírně stoupl, i tak zůstává Japonsko jednou ze zemí s nejnižší mimomanželskou plodností na světě. Zcela odlišná situace je v evropských zemích, zejména pak v severní Evropě, kde mimomanželská plodnost dosahuje až 50 %.

Obr. 18.: Absolutní a relativní počty živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených v Japonsku v letech 1950–2010

Zdroj: National Institute of Population and Social Security Research, 2012a a vlastní zpracování

Pavlík (2004) za nízkou úroveň mimomanželské plodnosti vidí nízkou úroveň kohabitanace, tedy nesezdaných soužití. Příčiny nízké kohabitanace mají jedinečné kulturní rysy. Pavlík (2004) uvádí některé z nich, prvním rysem je nedostupnost efektivní a snadno použitelné antikoncepční metody. Tato nedostupnost pak zvyšuje riziko nechtěného těhotenství, což

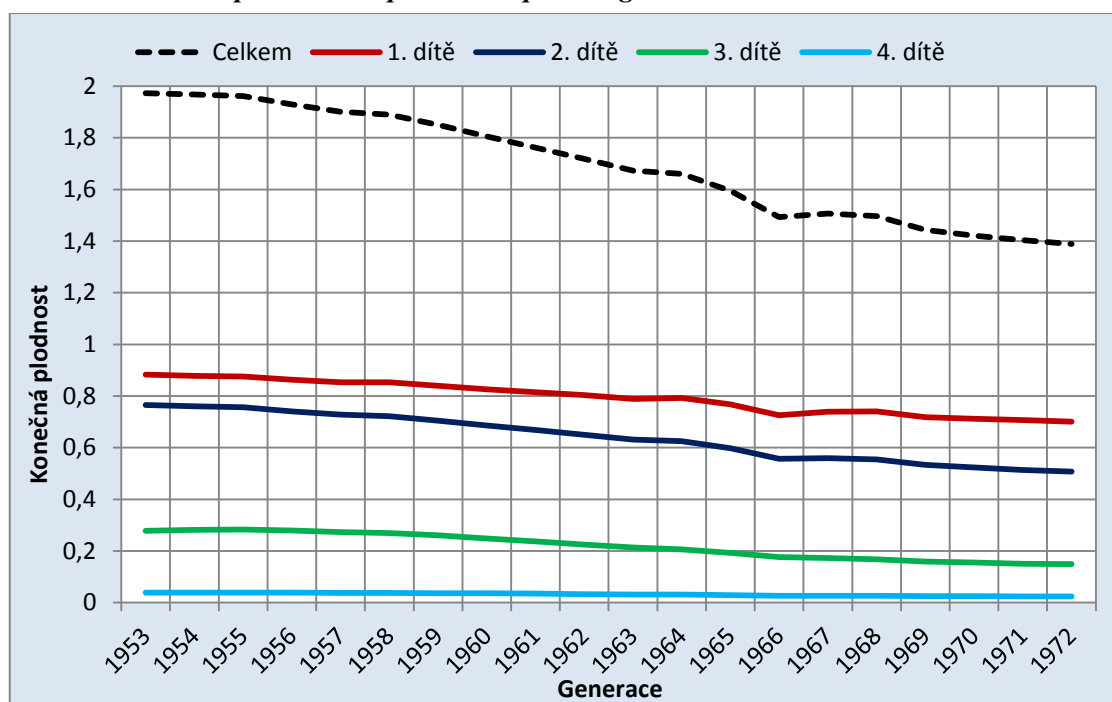
nechtějí mladé Japonky podstupovat, proto odmítají společné bydlení s přítelem, které by toto riziko ještě zvýšilo. Dalším důležitým rysem je nízká společenská tolerance předmanželského sexuálního života a společného bydlení, kdy emancipované mladé japonské ženy vidí za společným bydlením nucené vykonávání domácích prací, čímž by se ocitly v tradiční roli manželky. Podle Pavlíka (2004) více než 70 % žen ve věku 15–49 let v současnosti přiznává, že se obává vstoupit do manželství právě proto, že by jim manžel neposkytl dostatek času na koníčky, které by nahradila péče o domácnost. V neposlední řadě se na nízké úrovni kohabitace podílí tzv. partnerská samota, kdy na začátku nového tisíciletí neměla v Japonsku partnera asi polovina mužů i žen ve věku 20–29 let, což je ve srovnání s většinou západoevropských zemí nepředstavitelné.

„Vzhledem k neustále se snižujícímu zastoupení společně bydlících párů před vstupem do manželství se v nejbližších letech a možná i desetiletích nedá očekávat žádná významnější změna v úrovni mimomanželské plodnosti. Ve svém konečném důsledku to evidentně nepřispěje k zastavení poklesu, popř. růstu úhrnné plodnosti.“ (Pavlík, 2004, s. 91)

5.3 Vývoj plodnosti v současnosti

Pozvolný pokles úhrnné plodnosti trval, s výjimkou poloviny 80. let minulého století, přibližně třicet let a historicky nejnižší hodnoty v moderních dějinách Japonska bylo dosaženo v roce 2005, kdy se jedné ženě průměrně narodilo pouze 1,25 dítěte (Obr. 13.). Poté začala úhrnná plodnost opět mírně narůstat a v roce 2012 podle Human Fertility Database (2014d) dosahovala hodnoty 1,39.

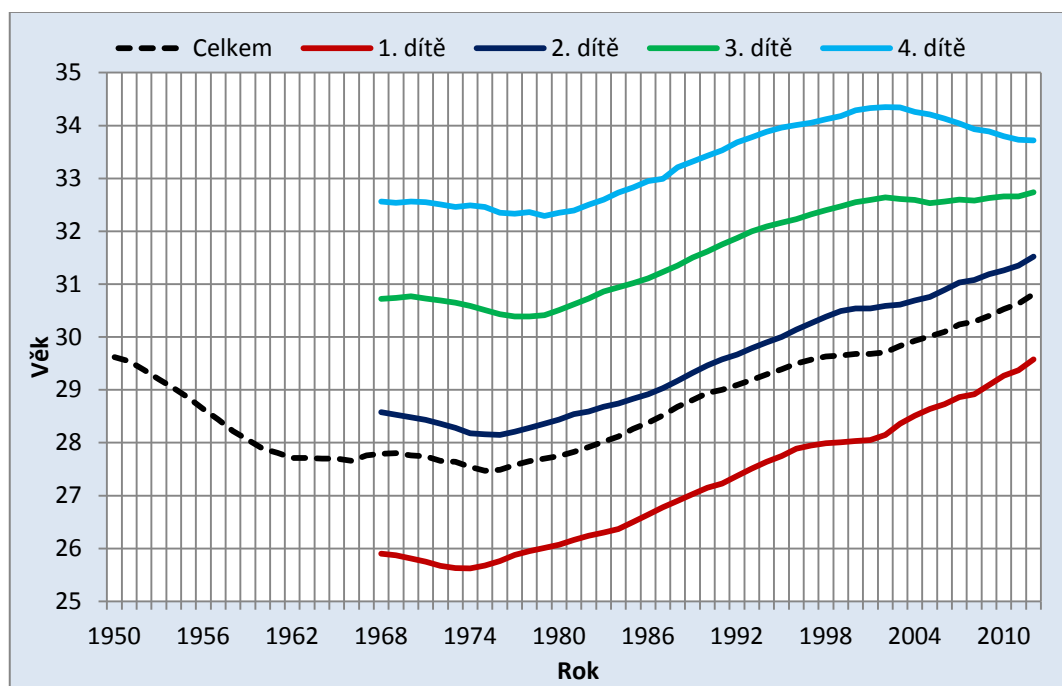
Tento pokles se projevil i na úrovni konečné plodnosti, Pavlík (2004) uvádí, že u žen narozených v letech 1932–1957 dosáhla konečná plodnost přibližně dvou dětí na jednu ženu, u žen narozených po roce 1957 se úroveň konečné plodnosti postupně snižovala a značný výkyv lze vidět u početně slabé generace z roku 1966 (Obr. 19.). Konečná plodnost generace z roku 1972 dosahuje hodnoty podle Human Fertility Database (2014a) již pouze 1,39 dítěte na jednu ženu.

Obr. 19.: Konečná plodnost dle pořadí v Japonsku generací 1953–1972

Zdroj: HFD, 2014a a vlastní zpracování

Od druhé poloviny 70. let se zvyšuje také průměrný věk žen při narození dítěte. Suzuki (2006) uvádí, že se tento věk zvýšil z 28,1 v roce 1984 na 29,6 v roce 1997 (Obr. 20.). Na přelomu století průměrný věk při narození dítěte stagnoval a poté se začal znovu zvyšovat, v roce 2003 dosáhl hodnoty 29,8, což bylo podle Suzuki (2006) způsobeno zejména zvýšením průměrného věku při narození prvního dítěte, jehož hodnota byla v roce 2001 28,0 let a v roce 2003 již 28,3 let. Podle Human Fertility Database (2014c) byl průměrný věk při narození dítěte v roce 2012 30,8 let (Obr. 20.).

Obr. 20.: Průměrný věk žen při narození dítěte dle pořadí narození v Japonsku v letech 1950–2012

Zdroj: HFD, 2014c a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

Dubeňová (2013) uvádí, Ministerstvo sociálních věcí v Japonsku zveřejnilo koncem roku 2012 údaje týkající se nejnovější demografické situace v zemi. Správa ministerstva zároveň potvrdila největší pokles v počtu obyvatel od začátku vedení záznamů. I když úhrnná plodnost dosáhla v roce 2012 hodnoty 1,39, což je víc než historické minimum z roku 2005, počet živě narozených dětí v roce 2012 zaznamenal podle Dubeňové (2013) rekordní pád na 1,03 milionu, což je o 18 tisíc novorozenců méně než v roce 2011 a nejnižší naměřené číslo od druhé světové války.

Kapitola 6

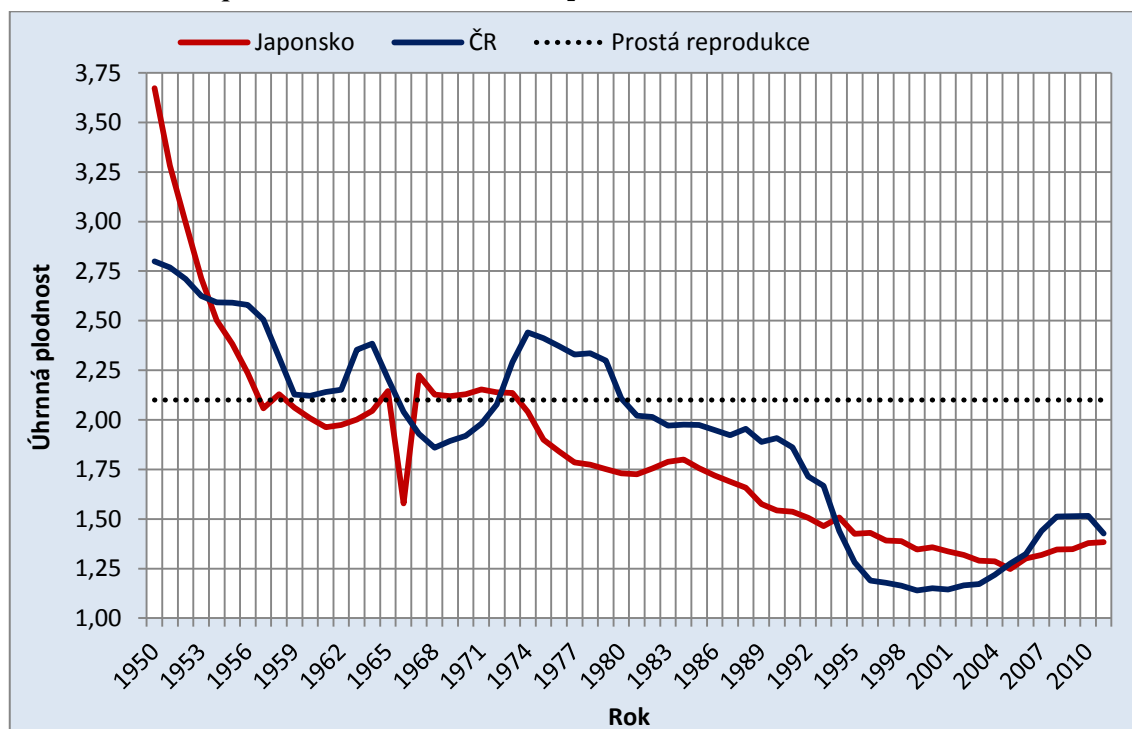
Analýza plodnosti v České republice a Japonsku

Tato kapitola bude zaměřena na jednotlivé rozdíly mezi intenzitou plodnosti a jejím časováním v České republice a Japonsku. První část se bude zabývat úhrnnou plodností, poté bude porovnáván průměrný věk žen při narození dítěte a v poslední řadě bude analýza zaměřena na plodnost dle legitimacy.

6.1 Diferenciace úhrnné plodnosti

Společným znakem České republiky a Japonska je současné ustálení úhrnné plodnosti hluboko pod hranicí prosté reprodukce z poměrně vysokých poválečných hodnot (Obr. 21.), což svědčí o vyspělosti obou států.

Obr. 21.: Úhrnná plodnost na území ČR a v Japonsku 1950–2011

Zdroj: HFD, 2013d, 2014d a vlastní zpracování

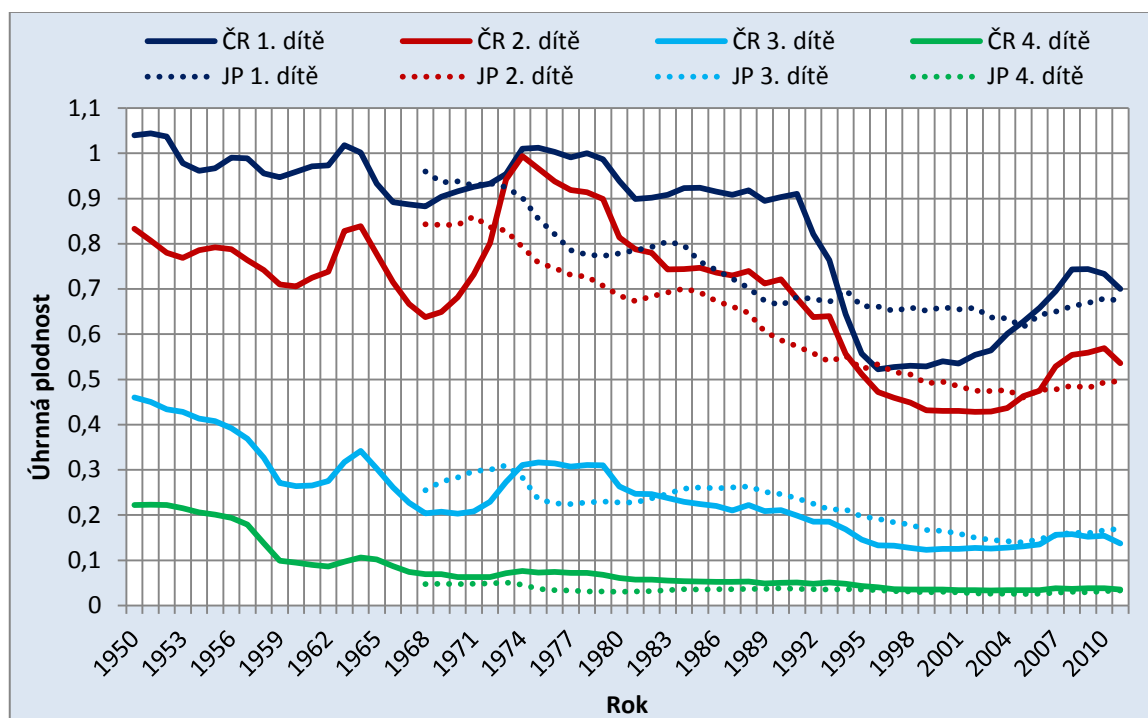
V roce 1950 dosahovala úhrnná plodnost v Japonsku daleko vyšší hodnoty než v České republice, podle HFD (2013d, 2014d) její hodnota v Japonsku byla 3,67 a ČR 2,80. V 50. letech minulého století se začala intenzita plodnosti v Japonsku rapidně snižovat a v roce 1957 klesla úhrnná plodnost dokonce až pod hranici prosté reprodukce, respektive na hodnotu 2,04 dětí (Obr. 21). Podle Pavlíka (2004) je Japonsko jedinečné právě rychlostí poválečného poklesu plodnosti a potvrzuje se tak známá pravidelnost, že čím je země ekonomicky vyspělejší, tím je pokles rychlejší. Dalším rekordním poklesem úhrnné plodnosti v Japonsku byl již několikrát zmiňovaný rok tzv. ohnivého koně, kdy se jedné ženě narodilo v průměru pouze 1,58 dítěte (Obr. 21).

V České republice klesla úhrnná plodnost pod hranici prosté reprodukce poprvé v 60. letech minulého století, a to zejména v důsledku zhoršování ekonomické situace v zemi. V 70. letech byl však zaznamenán její prudký nárůst v souvislosti s přijetím řady prorodinných opatření s maximem v roce 1974, kdy se podle ČSÚ (2015d) průměrně narodilo jedné ženě 2,43 dětí (Obr. 21.).

Přibližně od poloviny 70. let 20. století začala úhrnná plodnost klesat, v 90. letech byl tento pokles výraznější v České republice a hodnota úhrnné plodnosti dosáhla minima v roce 1999, tedy hodnoty 1,13 (Obr. 21.). V současnosti se úhrnná plodnost obou států pohybuje na velmi nízké úrovni, v Japonsku byla její hodnota v roce 2013 1,43 dítěte a v České republice se v téže roce narodilo jedné ženě během jejího reprodukčního období 1,46 dítěte (HFD, 2013d, 2014d). Rozdíly z poválečných let i vlivy rozdílné kultury se zahladily a oba státy se zařadily do kategorie zemí s velmi nízkou úhrnnou plodností.

Rozdíly v úhrnné plodnosti v České republice a Japonsku se objevují i podle pořadí narození (Obr. 22.). V České republice je vidět rapidní nárůst úhrnné plodnosti u druhého dítěte v 70. letech, a to podle HFD (2013d) z hodnoty 0,638 v roce 1968 na hodnotu 0,994 v roce 1974. Za tímto růstem nepochybně stojí populační opatření, díky kterým úhrnná plodnost stoupla ve všech pořadích (Obr. 22.).

U úhrnné plodnosti dle pořadí narození v Japonsku nejsou vidět takové výkyvy jako v ČR, v Japonsku se úhrnná plodnost dle pořadí v 80. letech krátkodobě zvýšila a poté se plynule snižovala (Obr. 22.), nyní dosahují obě země přibližně stejných hodnot.

Obr. 22.: Úhrnná plodnost dle pořadí narození na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011

Zdroj: HFD, 2013d, 2014d a vlastní zpracování

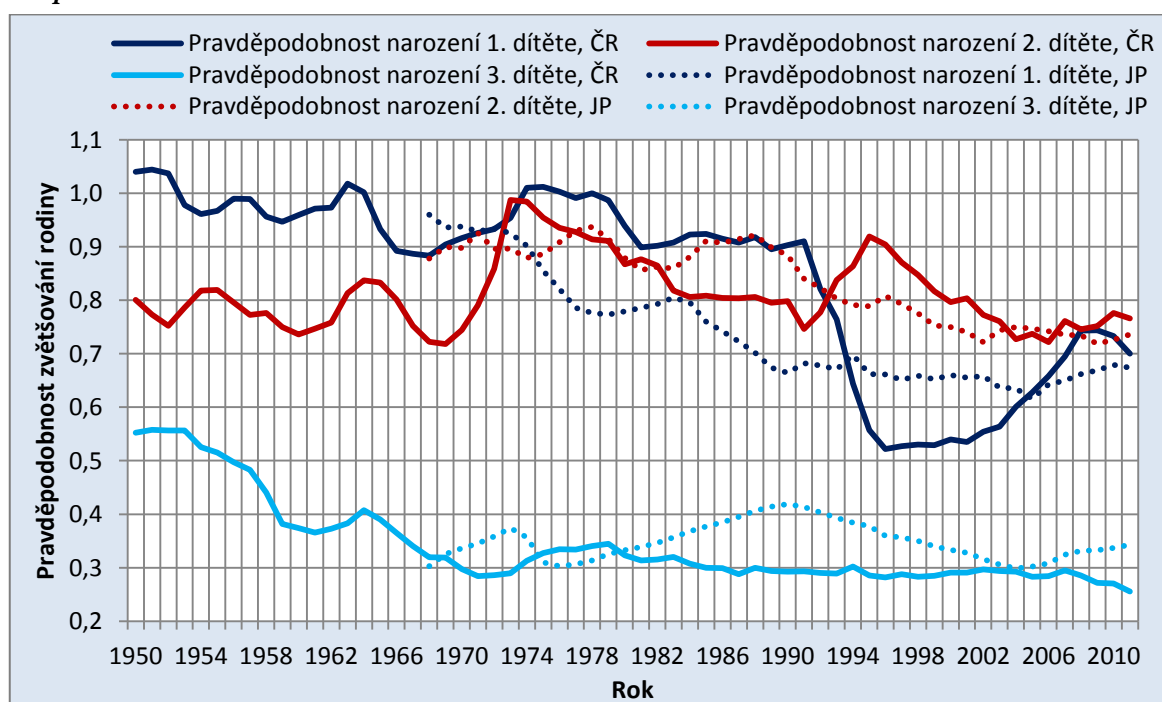
Poznámka: míry druhé kategorie

Rozdíly ve vývoji úrovně plodnosti v České republice a Japonsku jsou viditelné na první pohled. Rozdíl je největší v roce 1950, kdy se v Japonsku narodilo jedné ženě o více než 0,8 dítěte více než v ČR (Obr. 21). Poté tento rozdíl začal klesat a v roce 1957 se naopak v České republice narodilo v průměru jedné ženě o 0,4 dětí více než v Japonsku (Obr. 21.), což bylo způsobeno rychlejším poklesem japonské úrovně plodnosti v poválečných letech. Dalším výrazným rozdílem se vyznačuje rok 1966, kdy úhrnná plodnost v Japonsku jednorázově klesla na hodnotu 1,58. Vliv populačních opatření v ČR v 70. letech je zřetelně vidět na rozdílu úhrnné plodnosti, kdy její hodnota byla o více než 0,5 vyšší než v Japonsku (Obr. 21.) S příchodem nového tisíciletí se tento rozdíl otočil a hodnota úhrnné plodnosti byla v Japonsku o přibližně 0,2 vyšší než v České republice. V současné době jsou rozdíly mezi úhrnnou plodností obou zemí na zanedbatelné úrovni, kdy v roce 2011 dosahovala hodnota úhrnné plodnosti v ČR 1,43 a v Japonsku 1,38.

S úhrnnou plodností souvisí také pravděpodobnost zvětšování rodiny (Obr. 23.). Pro účely porovnání je pravděpodobnost zvětšování rodiny v případě obou států odvozena z měr druhé kategorie, které jsou metodicky méně přesné, proto je u tohoto ukazatele jak v České republice, tak v Japonsku vidět anomálie pořadí, v České republice je pravděpodobnost mít první dítě od roku 1993 menší než pravděpodobnost mít druhé dítě, v Japonsku je možné toto pozorovat už od roku 1975 (Obr. 23.). Přičemž v České republice klesla pravděpodobnost mít první dítě daleko výrazněji než v Japonsku, konkrétně klesla z hodnoty 0,91 v roce 1991 na hodnotu 0,54 v roce 2000. Nárůst pravděpodobnosti mít druhé dítě je také výraznější v České republice, první značný nárůst této pravděpodobnosti proběhl v ČR už v 70. letech, na což měly nesporně vliv

populační opatření a další prudký nárůst následoval v 90. letech minulého století, kdy v roce 1991 dosahovala hodnoty 0,74 a v roce 1995 již sahala na hodnotu 0,92 (Obr. 23.). Tento trend je podle Rychtařikové (2007) spojen s rozdílným tempem poklesu úhrnné plodnosti prvního a druhého pořadí narození (Obr. 23.). Pravděpodobnost narození třetího dítěte je v obou státech malá, i když v Japonsku na rozdíl od České republiky začala v 80. letech stoupat a svého vrcholu dosáhla v roce 1990, kdy se vyšplhala na hodnotu téměř 0,42, poté znovu klesala až na hodnotu 0,29 v roce 2004 a v roce 2011 dosáhla hodnoty 0,34 (Obr. 23.). V průběhu let se rozdíly v pravděpodobnosti zvětšování rodiny mezi Českou republikou a Japonskem smazaly a nyní dosahují přibližně stejných hodnot.

Obr. 23.: Pravděpodobnost zvětšování rodiny na základě měr druhé kategorie na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011

Zdroj: HFD, 2013d, 2014d a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

V důsledku poklesu intenzity plodnosti a růstu průměrného věku při narození dítěte začala také mizet koncentrace plodnosti v úzkém věkovém intervalu. Jednak se začalo docházet k její dekoncentraci do širšího věkového intervalu a postupně se také posunula do vyššího věku v případě České republiky i Japonska (Obr. 24.).

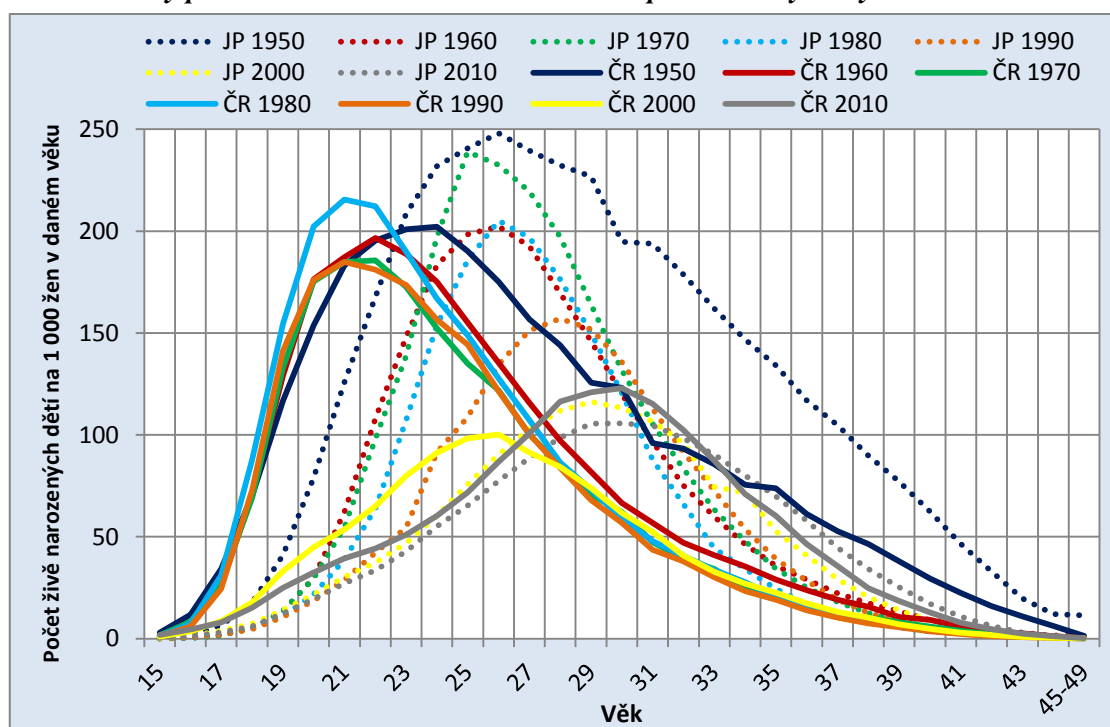
Největší intenzita plodnosti byla v Japonsku v poválečném roce 1950, kterou lze doložit i vysokou intenzitou úhrnné plodnosti (Obr. 21.), poté začaly míry plodnosti dle věku postupně klesat (Obr. 24.) a tento trend pokračoval až do roku 2010. Na rozdíl od Japonska dosahovaly míry plodnosti dle věku v České republice největších hodnot v roce 1980, rapidní pokles pak nastal na začátku nového tisíciletí, kdy pokles intenzity plodnosti je spojován zejména s druhým demografickým přechodem (dále v kapitole 4.3).

Z grafu měr plodnosti dle věku v České republice a Japonsku je na první pohled viditelné, že rozdílný počet živě narozených dětí na 1000 žen není v uvedených státech tak značný jako

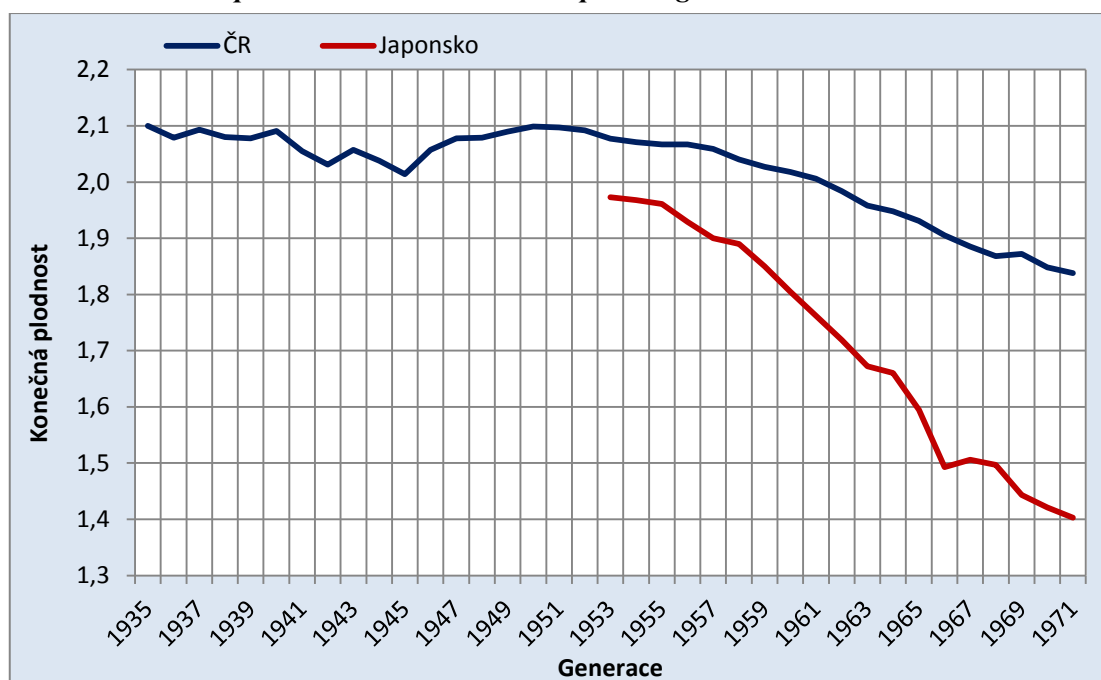
časování jejich narození. V České republice se v roce 1980 nejvíce dětí na 1000 žen narodilo v 21 roce ženy, kdežto v Japonsku se v tentýž rok nejvíce dětí na 1000 žen narodilo až ve 26 roce ženy (Obr. 24.). Tento rozdíl se výrazně nezměnil ani v následujících letech, v roce 2010 se v ČR nejvíce dětí narodilo ženám ve věku 26 let a v Japonsku dokonce v 29 roce ženy. Až v roce 2010 se rozdíly ztratily, kdy se nejvíce dětí v obou státech narodilo ženám ve věku 30 let.

Obr. 24.: Míry plodnosti dle věku na území ČR a v Japonsku ve vybraných letech

Zdroj: ČSÚ, 2014, National Institute of Population and Social Security Research, 2012a a vlastní zpracování

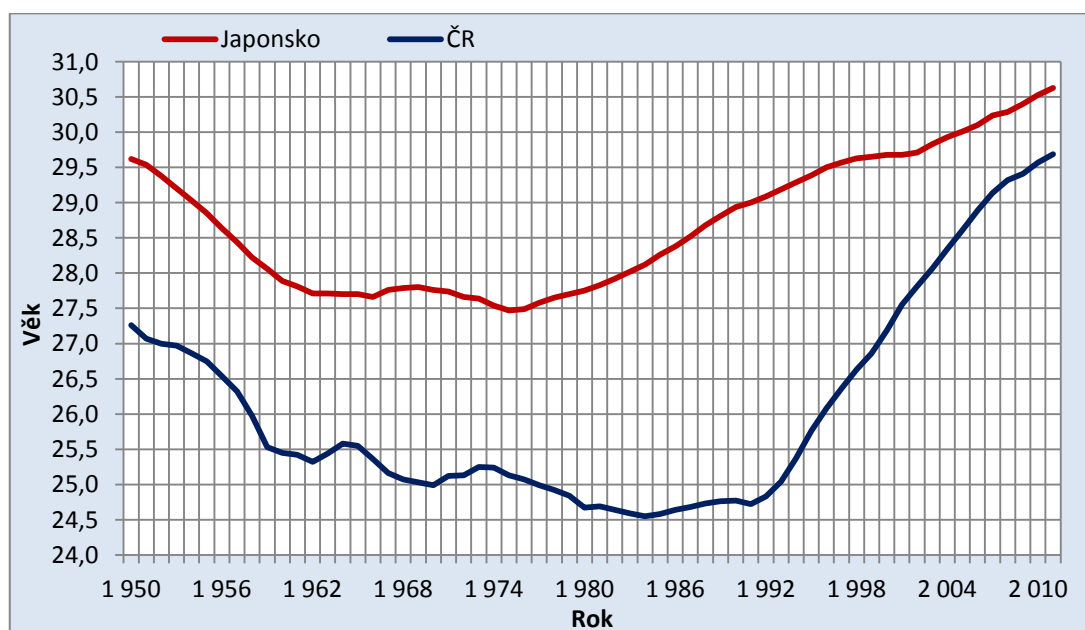
Pokles intenzity plodnosti v České republice i Japonsku od 50. let minulého století až do současnosti se projevil i z longitudinálního pohledu na ukazateli, který je v čase poměrně stálý, a to na konečné plodnosti. V České republice byly generace žen narozené v letech 1951–1952 historicky posledními, u kterých dosáhla konečná plodnost hranice 2,1. Poté hodnota konečné plodnosti v České republice začala plynule klesat a generacím žen narozených v roce 1971 se průměrně narodilo podle HFD (2013a) již pouze 1,84 dítěte na jednu ženu (Obr. 25.). V Japonsku byl tento pokles daleko výraznější, navíc se projevil i výrazný početní pokles počtu narozených v roce 1966, kdy se generacím žen narozených v tomto roce narodilo v průměru pouze 1,49 dětí na jednu ženu, pro srovnání generace předcházející porodila v průměru 1,59 dětí na jednu ženu (Obr. 25.) Konečná plodnost v Japonsku generace 1971 dosahuje podle HFD (2014a) hodnoty pouze 1,40, což je přibližně o 0,4 dítěte méně než v České republice.

Obr. 25.: Konečná plodnost na území ČR a v Japonsku generací 1935–1971

Zdroj: HFD, 2013a, 2014a a vlastní zpracování

6.2 Diferenciace průměrného věku žen při narození dítěte

Snížování intenzity plodnosti je zcela určitě také ovlivněno zvyšujícím se věkem žen při narození dítěte v případě obou srovnávaných států.

Obr. 26. : Průměrný věk žen při narození dítěte na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011

Zdroj: HFD, 2013c, 2014c a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

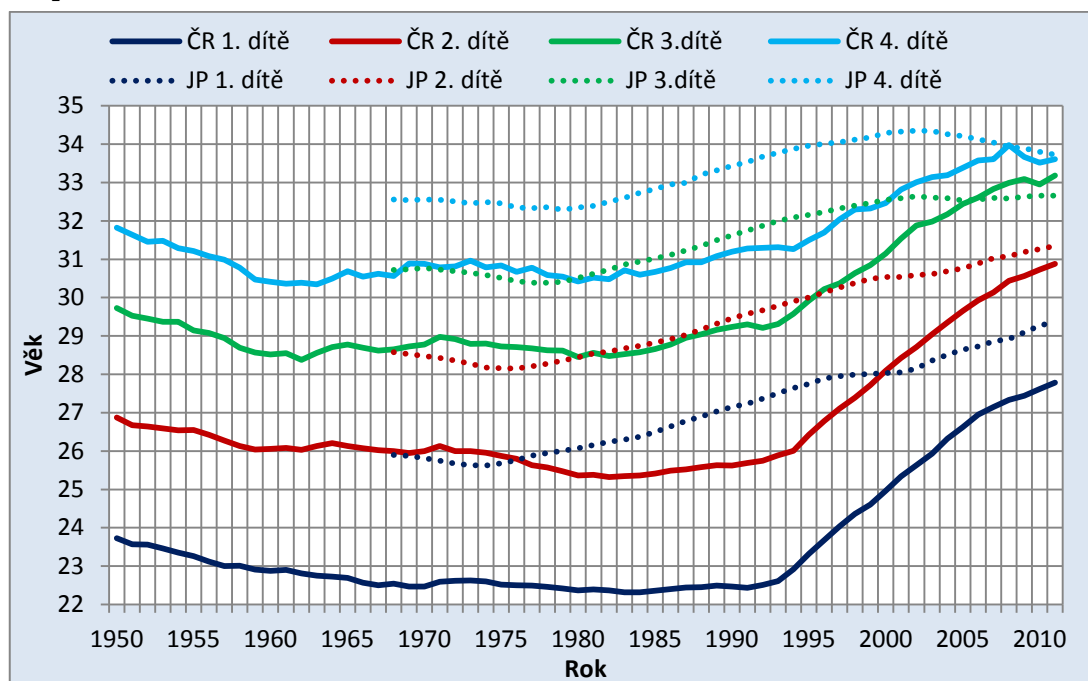
Z grafu průměrného věku žen při narození dítěte (Obr. 26.) lze vyčíst, že průměrný věk japonských žen byl po celé sledované období vyšší. Odkládání rození dětí souvisí v Japonsku zejména s odkládáním sňatků do vyššího věku, jelikož je intenzita mimomanželské plodnosti v Japonsku na velmi nízké úrovni.

V Japonsku dosahoval průměrný věk žen při narození dítěte v roce 1950 podle HFD (2014c) téměř 30 let, i v České republice byl tento věk těsně po druhé světové válce vyšší, a to přibližně 27 let (HFD, 2013c). Poté se začal v obou státech snižovat, v České republice dosáhl minima v roce 1984 s hodnotou 24,55 a v Japonsku již v roce 1975 s hodnotou 27,47 let (Obr. 26.).

Od druhé poloviny 90. let 20. století začal průměrný věk žen při narození dítěte v České republice rapidně stoupat, což bylo spojeno s narůstajícím individualismem obyvatelstva. I když byl růst průměrného věku v Japonsku pozvolnější, Česká republika nikdy nepřekročila japonské hodnoty průměrného věku žen při narození dítěte, ale rozdíly postupně snižovaly. Podle HFD (2013c, 2014c) byla hodnota tohoto ukazatele v České republice v roce 2011 29,69 a v Japonsku v témže roce 30,63 (Obr. 26.).

Značné rozdíly v průměrném věku žen při narození dítěte mezi Českou republikou a Japonskem lze vidět i na jednotlivých pořadích narození. Rapidnější nárůst průměrného věku v České republice od poloviny 90. let nenastal jenom celkově ale i u jednotlivých pořadí (Obr. 27.). V Japonsku je nárůst daleko pozvolnější již od druhé poloviny 70. let. Z grafu dále lze vyčíst, že průměrný věk matek při narození dítěte dle pořadí je v Japonsku vždy vyšší než v České republice, jedinou výjimkou je však průměrný věk žen při narození třetího dítěte, který od roku 2006 mají vyšší české ženy nežli japonské (Obr. 27.).

Obr. 27.: Průměrný věk žen při narození dítěte dle pořadí narození na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2011

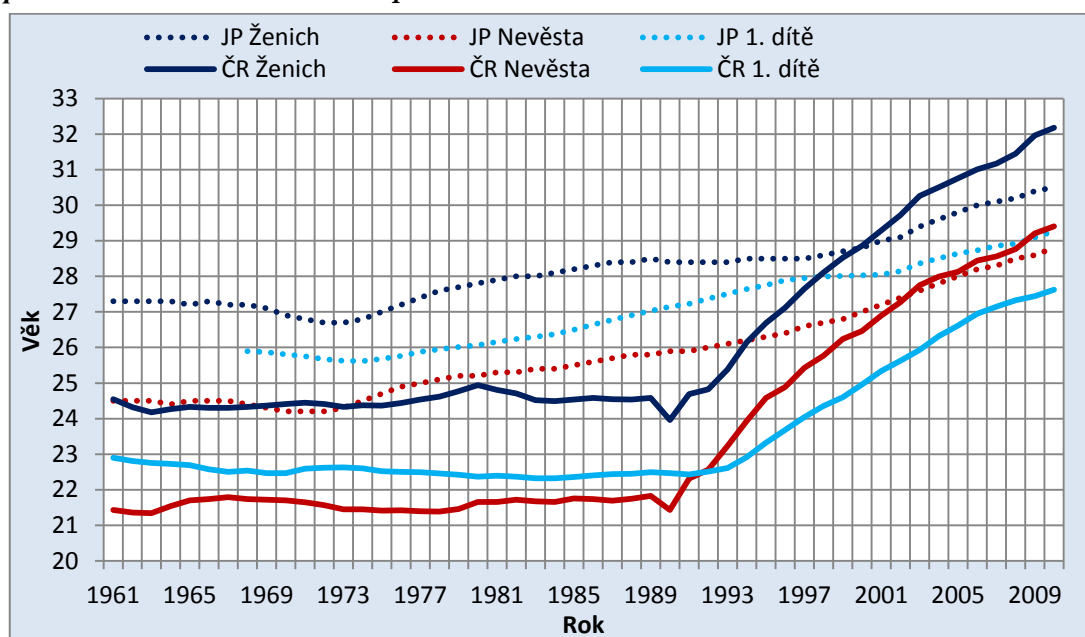
Zdroj: HFD, 2013c, 2014c a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie

Největší rozdíl mezi průměrným věkem žen při narození dítěte dle pořadí je viditelný u dětí prvního pořadí, který v roce 1992 dosáhl hodnoty až 4,9 let, tedy průměrný věk žen při narození prvního dítěte byl v Japonsku o 4,9 vyšší než v České republice (Obr. 27.). Polovina 90. let minulého století byla charakteristická největším rozdílem ve všech pořadích narození, což bylo způsobeno rozdílným tempem růstu průměrného věku žen při porodu ve zmiňovaných státech. Od druhé poloviny 90. let se rozdíly začaly ztrácet a v současnosti nejsou až tak výrazné. Rozdíl stále přetrvává u prvního pořadí narození, kdy průměrný věk Japonek byl v roce 2011 o 1,6 vyšší než u žen českých. Na druhé straně je zajímavé, že průměrný věk českých žen při narození třetího dítěte byl v roce 2011 o 0,5 let vyšší než u žen japonských (Obr. 27.), což ale stále nekompensuje celkový rozdíl v průměrném věku žen při narození dítěte, který byl v roce 2011 v Japonsku o 0,9 let vyšší než v České republice.

Rozdíly průměrného věku při narození prvního dítěte v České republice a Japonsku lze srovnat i s průměrným věkem ženicha a nevěsty při prvním sňatku (Obr. 28.). Důkazem toho, že se v Japonsku rodí naprostá většina dětí mimo manželství, je i vyšší průměrný věk žen při narození prvního potomka než průměrný věk žen při sňatku. Tento rozdíl se však na začátku nového tisíciletí začal snižovat a v roce 2011 byl průměrný věk žen při narození prvního dítěte 29,3 let, zatímco při prvním sňatku 28,8 let, což je pouze půlroční rozdíl (Obr. 28.). V České republice je situace odlišná, do roku 1991 byl průměrný věk žen při narození prvního dítěte vyšší než průměrný věk žen při prvním sňatku, což souviselo s narůstajícím počtem nesezdaných soužití či domácností s neúplnými rodinami. V roce 2011 byl v České republice průměrný věk žen při narození prvního dítěte 27,6 let, kdyžto průměrný věk žen při prvním sňatku byl až 29,4 let, cože je téměř o dva roky více (Obr. 28.).

Obr. 28.: Průměrný věk mužů s žen při prvním sňatku a průměrný věk žen při narození prvního dítěte na území ČR a Japonsku v letech 1961–2010

Zdroj: ČSÚ, 2015e, National Institute of Population and Social Security Research, 2012a a vlastní zpracování

Poznámka: počítáno z měr druhé kategorie v Japonsku, z tabulek sňatečnosti svobodných v ČR

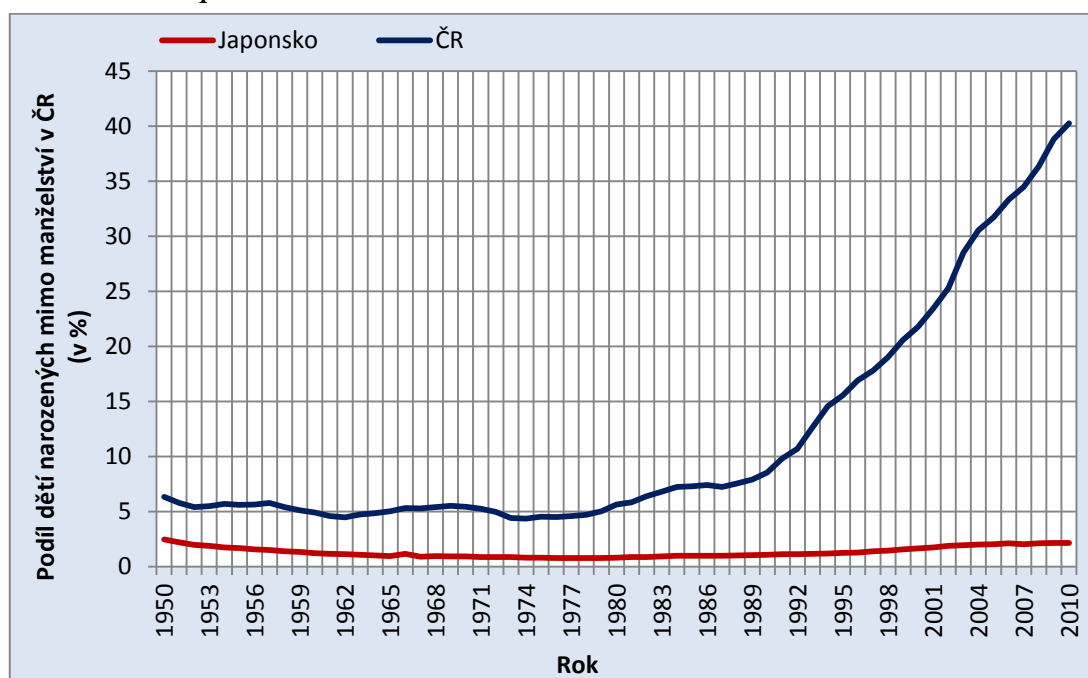
6.3 Diferenciace plodnosti dle legitimacy

Intenzita mimomanželské plodnosti je ve srovnávaných státech na mimořádně odlišné úrovni. Japonský charakter plodnosti je pozoruhodný velmi nízkou úrovní mimomanželské plodnosti, na rozdíl od České republiky, kde byl podíl dětí narozených mimo manželství v roce 2014 podle ČSÚ (2013) téměř 47 %.

V České republice bylo do počátku 90. let minulého století pouze 9 % dětí narozených mimo manželství (Obr. 29.) Počty těchto dětí se ale od 90. let začaly rapidně zvyšovat a na začátku nového tisíciletí už to bylo téměř 22 %, v roce 2006 33 % a v roce 2010 dosahoval podíl mimomanželských dětí v České republice přes 40 %. (Obr. 29.) Tento mimořádně se zvyšující počet dětí narozených mimo manželství je jednak projevem liberalizace a také následné pluralizace rodinných forem.

V Japonsku je situace zcela odlišná, po druhé světové válce byl počet dětí narozených mimo manželství relativně vyšší a postupně se absolutní i relativní počty snižovaly a ustálily se až na počátku 60. let 20. století a do konce 80. let podíl dětí narozených mimo manželství osciloval kolem hranice 1 % (Obr. 29.). Jediné větší vychýlení lze vidět v roce 1966, kdy tento podíl dosahoval téměř 1,2 % a to v důsledku výrazného snížení počtu živě narozených v roce ohnivého koně (Obr. 29.). Stejně jako v České republice se od konce 80. let začal podíl těchto dětí zvyšovat, ale nutno podotknout, že tento růst probíhal na zcela odlišné úrovni než v ČR. Na začátku nového tisíciletí byl v Japonsku podíl narozených dětí mimo manželství stále pouze 1,6 % a v roce 2010 se vyšplhal na 2,15 % (Obr. 29.). I když podíl těchto dětí v posledních letech mírně stoupl, zůstává Japonsko stále mezi zeměmi s nejnižší mimomanželskou plodností na světě.

Obr. 29.: Podíl živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených na území ČR a v Japonsku v letech 1950–2010

Zdroj: ČSÚ, 2014, National Institute of Population and Social Security Research 2012a a vlastní zpracování

Do počátku 90. let 20. století rozdíl v podílu mimomanželských dětí osciloval kolem hranice 5 % a následně se začal zvyšovat. V roce 2000 byl tento podíl v České republice o více než 20 % vyšší a o deset let později dosahoval rozdílu již přes 38 % (Obr. 28.).

Tento, na první pohled, výrazný rozdíl v podílu živě narozených dětí mimo manželství v České republice a v Japonsku je důsledkem zcela odlišné kulturní tradice, která má v Japonsku silnější vliv než v České republice. Pavlík (2004) za nízkou intenzitou mimomanželské plodnosti v Japonsku vidí nízkou úroveň kohabitace, která má jedinečné kulturní rysy, například nízkou společenskou toleranci předmanželského sexuálního života.

Kapitola 7

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, jak se vyvíjela úroveň plodnosti po druhé světové válce do současnosti na území České republiky a v Japonsku, neboť v tomto období došlo k výrazným změnám, a následně vývoj v obou zemích porovnat.

V 50. letech minulého století začalo docházet na území České republiky k poměrně rychlému poklesu úhrnné plodnosti a to zřejmě v souvislosti s komunistickým převratem v roce 1948, zaostáváním ekonomiky či obtížnou bytovou situací. Do dalšího vývoje plodnosti také výrazně zasáhlo přijetí zákona o umělém přerušení těhotenství s účinností od 1. ledna 1958. Přijetí tohoto zákona se nejvíce projevilo ve vývoji třetího a čtvrtého pořadí PATFR, na první pořadí tento zákon vliv neměl. Za této situace byl v českých zemích v roce 1960, na rozdíl od řady západoevropských zemí, průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě pouze 2,1. Proto byla na přelomu 60. a 70. let byla zavedena populační opatření, která přispěla k vysokému nárůstu úhrnné plodnosti s maximem 2,43 v roce 1974. Od 80. let ale účinek těchto opatření začal slábnout, jelikož nebyla dále náležitě rozvíjena. To se ukázalo také na postupném snižování konečné plodnosti mladších ročníků žen.

Změny, ke kterým došlo na počátku 90. let minulého století v České republice, bývají často přirovnávány ke změnám demografického chování během druhého demografického přechodu, jehož myšlenka poprvé vznikla v roce 1986, kdy demografové Lestheaghe a van de Kaa publikovali svou reflexi nových demografických trendů, které pozorovali v severozápadní Evropě od poloviny 60. let minulého století. Za hlavní demografický rys tohoto procesu považuje van de Kaa (1987) pokles intenzity plodnosti pod úroveň prosté reprodukce.

Podle Nosálové (2014) demografické tendence v České republice v 90. letech 20. století lze charakterizovat jedním slovem, a to odklad. Mladí lidé odkládali odchod z domova rodičů, uzavírání nových partnerských svazků, manželství a následné rození potomků. Změna hodnot úhrnné plodnosti dokládá značné změny úrovně plodnosti od 90. let minulého století. Průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě dosahoval 1,90 až do roku 1991 včetně, pak ale úhrnná plodnost klesla pod 1,50 živě narozených dětí jedné ženě, od roku 1995 do roku 2005 činila hodnota úhrnné plodnosti méně než 1,30 dětí, s absolutním minimem v roce 1999, kdy se tento ukazatel dosahoval hodnoty pouze 1,13. Snižování transverzálního ukazatele úhrnné plodnosti hluboko pod hranici prosté reprodukce bylo také z části ovlivněno zvyšujícím se věkem matek při narození prvního dítěte. Tento ukazatel se zvýšil z 22,6 v roce 1993 na 26,9 v roce 2006

a v roce 2014 až na 29,9 let. Přestože se zvyšoval průměrný věk při narození dítěte, paradoxně rychle rostl podíl dětí narozených mimo manželství. Česká republika patřila do počátku 90. let do skupiny zemí s nejnižším podílem dětí narozených mimo manželství, bylo to tehdy pouze 9 % dětí. Podíly těchto dětí se ale během 90. let rapidně zvyšovaly, v roce 2006 jich bylo už 33 % ze živě narozených a v roce 2014 téměř 47 % (ČSÚ, 2013). Zvyšující se počet dětí narozených mimo manželství lze brát v úvahu jednak jako projev liberalizace a následující pluralizace rodinných forem, neboť legitimní manželství jsou od 90. let stále častěji nahrazována tzv. faktickými manželstvími.

Podle Rychtařikové (2007) nízká úroveň plodnosti, kterou se vyznačuje reprodukce populace České republiky od poloviny 90. let 20. století, výrazným způsobem určuje jak současnou situaci v charakteru reprodukce, tak bude i významně ovlivňovat populační vývoj v následujících letech, jeho důsledky se promítají již nyní v rychlém tempu demografického stárnutí populace. Hlavním důvodem nízké plodnosti je jednak dlouhodobě nízká úroveň sňatečnosti a také pokles úrovně plodnosti vdaných žen.

V případě Japonska počet obyvatel v poválečných letech prudce vzrostl s maximem v roce 1949, kdy počet živě narozených dosahoval téměř 2,7 milionů dětí, tento příznivý vývoj pravděpodobně ovlivnil návrat vojáků z války. V roce 1948 byl však zrušen zákaz antikoncepce a v září 1948 vyhlášen zákon o pozitivní eugenice. Reakce na schválenou legislativu byla téměř okamžitá a počet interrupcí stoupl z 320 tisíc v roce 1950 na více než milion v roce 1953. Poválečný růst úrovně plodnosti tak trval v Japonsku na rozdíl od západoevropských zemí pouhé tři roky a v letech 1949–1957 došlo k významnému poklesu úhrnné plodnosti až na hranici prosté reprodukce. Podle Pavlíka (2004) se potvrdila známá pravidelnost, a to čím více je země ekonomicky vyspělejší a čím později v ní dojde k poklesu intenzity plodnosti, tím je tento pokles rychlejší. Poválečný pokles intenzity plodnosti v Japonsku je jedinečný právě pro svoji rychlost.

Na počátku 70. let 20. století se začaly se objevovat stále výraznější změny nejen v intenzitě plodnosti ale i v její struktuře. Pokles intenzity plodnosti i počtu živě narozených od poloviny 70. let minulého století se dostal do takových rozměrů, že tato situace začala být označována jako druhý demografický přechod. Tomuto problému však začala být věnována pozornost až začátkem roku 1990. Po propadu úhrnné plodnosti v roce 1989 si japonská vláda uvědomila nevyhnutelnost vytvoření populačních opatření, které by zabránily dalšímu poklesu intenzity plodnosti. I přes všechna přijatá opatření se však pokles intenzity plodnosti zastavit nepodařilo. Podle Pavlíka (2004) za tímto poklesem stojí zejména odkládání sňatků do vyššího věku, se kterým je spojeno i odkládání rodičovství. V Japonsku je významně spojena úroveň plodnosti s úrovní sňatečnosti, tato spojitost vychází především z toho, že mimomanželská plodnost je v Japonsku na velmi nízké úrovni a většina dětí se rodí v manželství. I přesto, že v 90. letech začal podíl dětí narozených mimo manželství mírně stoupat, na začátku nového tisíciletí se začal přibližovat ke 2 % a v roce 2010 dosahoval hodnoty 2,15 %, zůstává Japonsko jednou ze zemí s nejnižší mimomanželskou plodností na světě.

Poslední kapitola byla věnována porovnání vývoje plodnosti po druhé světové válce do současnosti na území České republiky a v Japonsku. Prvním ukazatelem, jenž byl porovnáván je úhrnná plodnost. I když obě země startovaly z poměrně vysokých a rozdílných hodnot,

v současné době jsou rozdíly mezi úhrnnou plodností obou zemí na zanedbatelné úrovni, kdy v roce 2011 dosahovala její hodnota v ČR 1,43 a v Japonsku 1,38 (HFD, 2013d, 2014d).

V případě ukazatele průměrného věku žen při narození dítěte je největší rozdíl viditelný u dětí prvního pořadí, který byl v Japonsku v roce 1992 o 4,9 vyšší než v České republice, přičemž polovina 90. let byla charakteristická největším rozdílem ve všech pořadích narození, což bylo způsobeno rozdílným tempem růstu průměrného věku žen při porodu ve zmiňovaných státech. Od druhé poloviny 90. let se rozdíly začaly ztrácet a v současnosti nejsou až tak výrazné. Rozdíl stále přetrvává u prvního pořadí narození, kdy průměrný věk Japonek byl v roce 2011 o 1,6 vyšší než u žen českých.

Intenzita mimomanželské plodnosti je ve srovnávaných státech na mimořádně odlišné úrovni. Japonský charakter plodnosti je pozoruhodný velmi nízkou úrovní mimomanželské plodnosti, jelikož podíl dětí narozených mimo manželství nikdy nepřesáhl 3 %, na rozdíl od České republiky, kde byl podíl dětí narozených mimo manželství v roce 2014 podle ČSÚ (2014) téměř 47 %. Tento výrazný rozdíl v podílu dětí narozených mimo manželství v České republice a v Japonsku je důsledkem zcela odlišné kulturní tradice, která má v Japonsku silnější vliv než v České republice. Pavlík (2004) za nízkou intenzitou mimomanželské plodnosti v Japonsku vidí nízkou úroveň kohabitace, která má jedinečné kulturní rysy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ATOH, M. 2000. *The Coming of a Hyper-Aged and Depopulating Society and Population Policies: The case of Japan*. Tokyo, National Institute of Population and Social Security Research, s. 2-11.
- ATOH, M. 2008. *Population Growth During the Past 100 Years*. In: Coulmas F. *The Demographic Challenge: A Handbook about Japan*. Leiden, Koninklijke Brill. s. 5-24
- COLEMAN, D. 2004. Why we don't have to believe without doubting in the „Second Demographic Transition“ – some agnostic comments. *Vienna Yearbook of Population Research*. 2004, vol. 2, s. 11-24. [cit. 2013-07-10]. Dostupné z WWW: http://hw.oeaw.ac.at/0xc1aa500d_0x00062019
- COLEMAN, D. 2006. *Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition*. *Population and Development Review*. 2006, vol. 32, no. 3, s. 401-446. [cit. 2015-06-13]. Dostupné z WWW: https://www.spi.ox.ac.uk/fileadmin/documents/PDF/WP33_Third_Demographic_Transition.pdf
- DUBEŇOVÁ, K. 2013. *Demografia Japonska a jej dopad na japonskú rodinu*. Bakalářská práce. Ústav dálného východu FF UK, Praha, 53 s.
- HASHIMOTO, M. 1974. *Economics of Postwar Fertility in Japan: Differentials and Trends*. *Journal of Political Economy*. 1974, vol. 82, no. 2. s. 170-199.
- Human Fertility Database. 2012. *Methods Protocol for the Human Fertility Database* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). [cit. 2015-05-26]. Dostupné z WWW: <http://www.humanfertility.org/Docs/methods.pdf>

- KALIBOVÁ, K. 2008. *Rozvodovost*. In: Bartoňová D. a kol. Populační vývoj České republiky 2001-2006. Praha, Přírodovědecká fakulta UK, Katedra demografie a geodemografie. 2007, s. 31-37.
- KALIBOVÁ, K., PAVLÍK, Z. 2005. *Mnohojazyčný demografický slovník. Český svazek*. Česká demografická společnost. 2005, Praha, 184 s. ISBN 80-239-4864-4.
- KŘEŠŤANOVÁ, J. 2013. *Vliv československé populační politiky na úroveň plodnosti v letech 1950-1965*. Bakalářská práce. Katedra demografie a geodemografie PřF UK, Praha, 54 s.
- KUČERA, M. 1994. *Populace České republiky 1918-1991*. Česká demografická společnost, 1994. 198 s. ISBN 80-901674-7-0.
- NOSÁLOVÁ, N. 2014. *Vývoj plodnosti od 2. světové války*. Bakalářská práce. Fakulta informatiky a statistiky VŠE, Praha, 54 s.
- OCHIAI, E. 1997. *The Japanese Family System in Transition: A Sociological Analysis of Family Change in Postwar Japan*. Journal of Japanese Studies. 2000, vol. 6, no. 1, s. 149-153.
- ÖLSCHLEGER, H. D. 2008. *Fertility and Mortality*. In: Coulmas F. The Demographic Challenge: A Handbook about Japan. Leiden, Koninklijke Brill. s. 25-40.
- PAVLÍK, P. 2004. *Populační vývoj Japonska*. Diplomová práce. Katedra demografie a geodemografie PřF UK, Praha, 122 s.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*. Academia. 1986, Praha, 736 s.
- POLESNÁ, H. 2013. *Změny reprodukčního chování z pohledu druhého demografického přechodu ve vybraných evropských zemích*. Diplomová práce. Katedra demografie a geodemografie PřF UK, Praha, 261 s.
- RABUŠIC, L. 1997. *Polemicky k současným změnám charakteru reprodukce v ČR (sociologická perspektiva v demografii)*. Demografie. 1997, roč. 39, č. 2, s. 114–119. ISSN 0011-8265.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1996. *Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace*. Demografie. 1996, roč. 38, č. 2, s. 77-89. ISSN 0011-8265.

- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2007. *Porodnost v České republice: současný stav a nedávné trendy*. In: Bartoňová D. a kol. *Populační vývoj České republiky 2001–2006*. Praha, Přírodovědecká fakulta UK, Katedra demografie a geodemografie. 2007, s. 79–93. ISBN: 978–80–86561–77–6.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J., VAŇO, B. 2008. *Plodnost v České republice a ve Slovenské republice: staré a nové odlišnosti*. Sborník příspěvků XXXVIII. konference České demografické společnosti „Padesát let časopisu Demografie“, 2008, s. 90–102.
- SOBOTKA, T. 2003. *Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech*. Demografie. 2003, roč. 45, č. 2. s. 77–87. ISSN 0011-8265.
- SUZUKI, T. 2006. *Fertility Decline and Policy Development in Japan*. The Japanese Journal of Population. 2006, vol. 4, no. 1, s. 1–32.
- VAN DE KAA, D. J. 1987. *Europe's Second Demographic Transition*. Population Bulletin. 1987, vol. 42, no. 2. ISSN: 0032-468X.
- VAN DE KAA, D. J. 1994. *The second demographic transition revisited: Theories and expectations*. In: BEETS G. Et al. *Population and family in the Low Countries 1993: Late fertility and other current issues*. NIDI/CBGS Publications 1994, no. 30, Swets and Zeitlinger, Berwyn, Pennsylvania/Amsterdam, s. 81–126.

SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH ZDROJŮ

- Český statistický úřad. 2014. *Demografická příručka 2013* [online]. [cit. 2015-05-19]. Dostupné z WWW: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2013-hjxznso9ab>
- Český statistický úřad 2015a. *Demografické ročenky (pramenná díla) 1989-1970* [online]. [cit. 2015-05-22]. Dostupné z WWW: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_1989_1970
- Český statistický úřad 2015b. *Demografické ročenky (pramenná díla) 2009-1990* [online]. [cit. 2015-05-22]. Dostupné z WWW: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_2009_1990
- Český statistický úřad 2015c. *Demografické ročenky (pramenná díla) 2010-2013* [online]. [cit. 2015-05-22]. Dostupné z WWW: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie
- Český statistický úřad. 2015d. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920 - 2014, analytické údaje* [online]. [cit. 2015-06-13]. Dostupné z WWW: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu
- Český statistický úřad. 2015e. *Ukazatele sňatečnosti, 1961 – 2014* [online]. [cit. 2015-06-13]. Dostupné z WWW: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu
- Human Fertility Database. 2013a. *Completed cohort fertility and completed cohort fertility by age 40* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Completed cohort fertility and completed cohort fertility by age 40 [online]. [cit. 2015-06-15]. Dostupné z WWW: <http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=CZE&tab=si&t1=1&t2=2>

Human Fertility Database. 2013b. *Parity- and age-adjusted total fertility rate* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Parity- and age-adjusted total fertility rate 40 [online]. [cit. 2015-06-15].

Dostupné z WWW:

<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=CZE&tab=ft&t1=5&t2=6>

Human Fertility Database. 2013c. *Period mean ages at birth by birth order and period mean ages at birth by birth order by age 40* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Period mean ages at birth by birth order and period mean ages at birth by birth order by age 40 [online]. [cit. 2015-06-15]. Dostupné z WWW:

Dostupné z WWW:

<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=CZE&tab=si&t1=1&t2=2>

Human Fertility Database. 2013d. *Period total fertility rates by birth order and period total fertility rates by birth order by age 40* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Period total fertility rates by birth order and period total fertility rates by birth order by age 40 [online]. [cit. 2015-06-17]. Dostupné z WWW:

Dostupné z WWW:

<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=CZE&tab=si&t1=1&t2=2>

Human Fertility Database. 2014a. *Completed cohort fertility and completed cohort fertility by age 40* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Completed cohort fertility and completed cohort fertility by age 40 [online]. [cit. 2015-06-17]. Dostupné z WWW:

<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=JPN&tab=si&t1=1&t2=2>

Human Fertility Database. 2014b. *Parity- and age-adjusted total fertility rate* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Parity- and age-adjusted total fertility rate 40 [online]. [cit. 2015-06-17].

Dostupné z WWW:

<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=JPN&tab=ft&t1=5&t2=6>

Human Fertility Database. 2014c. *Period mean ages at birth by birth order and period mean ages at birth by birth order by age 40* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Period mean ages at birth by birth order and period mean ages at birth by birth order by age 40 [online]. [cit. 2015-06-09]. Dostupné z WWW:

Dostupné z WWW:

<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=JPN&tab=si&t1=1&t2=2>

Human Fertility Database. 2014d. *Period total fertility rates by birth order and period total fertility rates by birth order by age 40* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), and Vienna Institute of Demography (Vienna). Period total fertility rates by birth order and period total fertility rates by birth order by age 40 [online]. [cit. 2015-06-09]. Dostupné z WWW:

<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/country.php?country=JPN&tab=si&t1=1&t2=2>

National Institute of Population and Social Security Research 2012a. *Population Statistics of Japan 2012* [online]. [cit. 2015-07-09]. Dostupné z WWW:

<http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2012/PSJ2012.asp>

National Institute of Population and Social Security Research 2012b. *Selected Demographic Indicators for Japan* [online]. [cit. 2015-07-08]. Dostupné z WWW:

http://www.ipss.go.jp/p-info/e/S_D_I/Indip.asp

Výskumné Demografické Centrum 2014. *Tabuľka základných údajov SR* [online]. [cit. 2015-07-03]. Dostupné z WWW:

http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=35

PŘÍLOHY

Příloha 1.: Podrobné ukazatele plodnosti na území České republiky v letech 1950–2011

Příloha 2.: Podrobné ukazatele plodnosti v Japonsku v letech 1950–2012

Příloha 1.: Podrobné ukazatele plodnosti na území České republiky v letech 1950–2011

Rok	Úhrnná plodnost					ÚP očištěná od vlivu věk. a par. struktury (PATFR)				Průměrný věk žen při narození dítěte					Podíl dětí narozených mimo manž.
	Celkem	1. dítě	2. dítě	3. dítě	4. dítě	Celkem	1. dítě	2. dítě	3. dítě	Celkem	1. dítě	2. dítě	3. dítě	4. dítě	
1950	2,799	1,040	0,833	0,460	0,222	2,922	0,916	0,783	0,482	27,260	23,730	26,870	29,730	31,820	6,331
1951	2,769	1,044	0,807	0,450	0,223	2,873	0,919	0,780	0,472	27,070	23,570	26,670	29,530	31,640	5,774
1952	2,711	1,037	0,780	0,434	0,222	2,782	0,924	0,775	0,456	27,000	23,560	26,640	29,450	31,460	5,403
1953	2,624	0,978	0,769	0,428	0,215	2,677	0,916	0,761	0,440	26,970	23,460	26,590	29,370	31,480	5,497
1954	2,593	0,961	0,786	0,413	0,206	2,626	0,914	0,765	0,434	26,860	23,350	26,540	29,370	31,290	5,698
1955	2,590	0,967	0,792	0,408	0,201	2,613	0,918	0,773	0,431	26,750	23,260	26,550	29,140	31,210	5,611
1956	2,580	0,990	0,788	0,392	0,194	2,587	0,924	0,778	0,424	26,540	23,120	26,420	29,080	31,080	5,639
1957	2,505	0,989	0,764	0,369	0,179	2,499	0,925	0,769	0,401	26,320	23,000	26,270	28,940	30,990	5,777
1958	2,314	0,956	0,742	0,327	0,138	2,291	0,923	0,752	0,355	25,970	23,010	26,130	28,690	30,780	5,395
1959	2,128	0,947	0,710	0,271	0,099	2,106	0,920	0,735	0,301	25,530	22,910	26,040	28,570	30,470	5,104
1960	2,121	0,959	0,706	0,264	0,095	2,095	0,925	0,736	0,292	25,450	22,880	26,060	28,520	30,410	4,893
1961	2,140	0,971	0,725	0,265	0,090	2,109	0,931	0,747	0,293	25,420	22,900	26,080	28,550	30,360	4,589
1962	2,152	0,973	0,738	0,275	0,086	2,119	0,932	0,750	0,298	25,320	22,810	26,030	28,380	30,390	4,474
1963	2,353	1,018	0,828	0,317	0,097	2,283	0,943	0,796	0,353	25,440	22,750	26,130	28,560	30,350	4,735
1964	2,384	1,002	0,839	0,342	0,106	2,329	0,944	0,804	0,370	25,580	22,730	26,210	28,710	30,500	4,847
1965	2,209	0,933	0,777	0,303	0,102	2,193	0,933	0,770	0,318	25,550	22,690	26,130	28,780	30,690	5,016
1966	2,040	0,892	0,715	0,261	0,087	2,047	0,921	0,735	0,266	25,360	22,570	26,070	28,690	30,550	5,313
1967	1,929	0,887	0,667	0,227	0,074	1,946	0,915	0,709	0,227	25,160	22,500	26,020	28,620	30,620	5,290
1968	1,860	0,883	0,638	0,204	0,069	1,888	0,914	0,690	0,202	25,070	22,540	26,000	28,650	30,560	5,394
1969	1,893	0,904	0,649	0,207	0,069	1,904	0,915	0,692	0,208	26,030	22,470	25,950	28,730	30,890	5,504
1970	1,920	0,916	0,682	0,203	0,063	1,915	0,916	0,706	0,210	24,990	22,470	26,000	28,780	30,880	5,426
1971	1,980	0,926	0,732	0,208	0,063	1,963	0,924	0,733	0,221	25,120	22,590	26,130	28,980	30,790	5,261
1972	2,077	0,933	0,801	0,229	0,063	2,033	0,927	0,754	0,247	25,130	22,620	26,000	28,920	30,810	4,965
1973	2,291	0,954	0,942	0,273	0,071	2,183	0,933	0,802	0,303	25,250	22,630	26,000	28,790	30,960	4,404
1974	2,440	1,010	0,994	0,311	0,076	2,295	0,944	0,835	0,346	25,240	22,600	25,960	28,800	30,790	4,344
1975	2,412	1,012	0,966	0,316	0,073	2,282	0,945	0,838	0,345	25,130	22,520	25,870	28,730	30,840	4,525
1976	2,372	1,003	0,938	0,314	0,074	2,266	0,946	0,839	0,337	25,070	22,500	25,800	28,710	30,670	4,488
1977	2,329	0,991	0,919	0,307	0,072	2,242	0,946	0,837	0,327	24,990	22,490	25,630	28,680	30,780	4,594
1978	2,335	1,000	0,914	0,311	0,072	2,252	0,949	0,844	0,330	24,920	22,460	25,570	28,630	30,590	4,695
1979	2,298	0,987	0,899	0,310	0,068	2,233	0,949	0,842	0,325	24,840	22,420	25,470	28,620	30,550	5,031
1980	2,108	0,939	0,814	0,263	0,061	2,107	0,941	0,813	0,268	24,670	22,370	25,360	28,450	30,420	5,618
1981	2,021	0,899	0,788	0,247	0,057	2,050	0,934	0,797	0,247	24,690	22,390	25,380	28,560	30,520	5,845

1982	2,014	0,902	0,780	0,246	0,057	2,043	0,934	0,792	0,244	24,640	22,370	25,320	28,480	30,480	6,375
1983	1,971	0,908	0,743	0,238	0,055	2,013	0,931	0,782	0,233	24,590	22,320	25,350	28,530	30,710	6,787
1984	1,976	0,923	0,744	0,229	0,054	2,010	0,934	0,784	0,227	24,550	22,320	25,360	28,580	30,600	7,243
1985	1,974	0,924	0,747	0,224	0,053	2,006	0,934	0,786	0,223	24,580	22,360	25,410	28,660	30,670	7,281
1986	1,948	0,915	0,736	0,220	0,052	1,991	0,933	0,781	0,217	24,640	22,400	25,490	28,780	30,770	7,418
1987	1,923	0,908	0,730	0,210	0,052	1,971	0,932	0,775	0,207	24,680	22,440	25,520	28,950	30,920	7,230
1988	1,954	0,918	0,740	0,222	0,053	1,991	0,933	0,778	0,219	24,730	22,450	25,580	29,040	30,920	7,548
1989	1,888	0,895	0,712	0,209	0,049	1,945	0,929	0,762	0,202	24,760	22,490	25,630	29,160	31,080	7,901
1990	1,908	0,903	0,721	0,211	0,050	1,950	0,928	0,759	0,205	24,770	22,470	25,620	29,240	31,200	8,553
1991	1,861	0,910	0,679	0,199	0,051	1,914	0,927	0,742	0,190	27,720	22,430	25,690	29,300	31,280	9,820
1992	1,715	0,821	0,638	0,185	0,048	1,811	0,907	0,693	0,164	24,830	22,510	25,750	29,210	31,300	10,688
1993	1,667	0,764	0,640	0,185	0,051	1,769	0,889	0,670	0,158	25,040	22,610	25,890	29,310	31,310	12,661
1994	1,440	0,644	0,556	0,168	0,048	1,591	0,851	0,584	0,122	25,370	22,920	26,010	29,580	31,260	14,550
1995	1,281	0,557	0,512	0,146	0,043	1,454	0,813	0,523	0,094	25,760	23,320	26,420	29,920	31,500	15,554
1996	1,189	0,522	0,472	0,133	0,040	1,371	0,790	0,483	0,079	26,080	23,680	26,780	30,220	31,700	16,903
1997	1,178	0,527	0,459	0,132	0,036	1,361	0,792	0,473	0,077	26,360	24,040	27,110	30,370	32,040	17,787
1998	1,163	0,530	0,449	0,127	0,035	1,341	0,787	0,461	0,075	26,630	24,360	27,390	30,640	32,300	19,008
1999	1,139	0,529	0,432	0,123	0,035	1,311	0,775	0,446	0,071	26,860	24,600	27,720	30,850	32,320	20,594
2000	1,151	0,540	0,430	0,125	0,035	1,314	0,775	0,446	0,073	27,190	24,960	28,090	31,150	32,470	21,771
2001	1,144	0,535	0,430	0,125	0,034	1,302	0,767	0,441	0,073	27,550	25,340	28,430	31,540	32,820	23,454
2002	1,165	0,554	0,428	0,127	0,034	1,315	0,772	0,443	0,077	27,810	25,630	28,710	31,880	33,010	25,283
2003	1,172	0,564	0,429	0,126	0,033	1,315	0,769	0,444	0,078	28,060	25,930	29,040	31,980	33,140	28,514
2004	1,219	0,601	0,437	0,128	0,034	1,361	0,790	0,461	0,083	28,340	26,320	29,350	32,170	33,190	30,553
2005	1,275	0,628	0,463	0,131	0,034	1,401	0,798	0,483	0,092	28,610	26,620	29,650	32,440	33,380	31,708
2006	1,323	0,658	0,475	0,135	0,034	1,443	0,812	0,499	0,098	28,890	26,950	29,930	32,610	33,580	33,316
2007	1,440	0,695	0,529	0,156	0,038	1,528	0,821	0,537	0,123	29,140	27,150	30,140	32,830	33,610	34,490
2008	1,513	0,743	0,554	0,158	0,037	1,587	0,837	0,570	0,133	29,320	27,330	30,440	32,990	33,980	36,344
2009	1,514	0,744	0,559	0,152	0,038	1,581	0,833	0,568	0,131	29,410	27,440	30,560	33,090	33,670	38,830
2010	1,516	0,733	0,569	0,154	0,038	1,575	0,823	0,569	0,132	29,570	27,620	30,730	32,950	33,520	40,258
2011	1,427	0,700	0,536	0,137	0,035	1,495	0,803	0,539	0,113	29,690	27,780	30,880	33,180	33,610	41,800

Zdroj: HFD,2013b, 2013c, 2013d, ČSÚ, 2014 a vlastní zpracování

Poznámka: míry první a druhé kategorie

Příloha 2.: Podrobné ukazatele plodnosti v Japonsku v letech 1950–2012

Rok	Úhrnná plodnost					ÚP očištěná od vlivu věk. a par. struktury (PATFR)				Průměrný věk žen při narození dítěte					Podíl dětí narozených mimo manž.
	Celkem	1. dítě	2. dítě	3. dítě	4. dítě	Celkem	1. dítě	2. dítě	3. dítě	Celkem	1. dítě	2. dítě	3. dítě	4. dítě	
1950	3,672	.	.	.	.	.	.	.	.	29,620	.	.	.	.	2,472
1951	3,281	.	.	.	.	.	.	.	.	29,540	.	.	.	.	2,192
1952	2,995	.	.	.	.	.	.	.	.	29,380	.	.	.	.	1,976
1953	2,713	.	.	.	.	.	.	.	.	29,200	.	.	.	.	1,876
1954	2,502	.	.	.	.	.	.	.	.	29,030	.	.	.	.	1,746
1955	2,383	.	.	.	.	.	.	.	.	28,850	.	.	.	.	1,677
1956	2,236	.	.	.	.	.	.	.	.	28,640	.	.	.	.	1,555
1957	2,058	.	.	.	.	.	.	.	.	28,440	.	.	.	.	1,495
1958	2,129	.	.	.	.	.	.	.	.	28,220	.	.	.	.	1,394
1959	2,061	.	.	.	.	.	.	.	.	28,060	.	.	.	.	1,331
1960	2,008	.	.	.	.	.	.	.	.	27,890	.	.	.	.	1,221
1961	1,963	.	.	.	.	.	.	.	.	27,810	.	.	.	.	1,160
1962	1,974	.	.	.	.	.	.	.	.	27,710	.	.	.	.	1,110
1963	2,001	.	.	.	.	.	.	.	.	27,710	.	.	.	.	1,050
1964	2,045	.	.	.	.	.	.	.	.	27,700	.	.	.	.	1,004
1965	2,145	.	.	.	.	.	.	.	.	27,700	.	.	.	.	0,957
1966	1,579	.	.	.	.	.	.	.	.	27,660	.	.	.	.	1,141
1967	2,224	.	.	.	.	.	.	.	.	27,760	.	.	.	.	0,877
1968	2,127	0,960	0,843	0,255	0,047	.	.	.	.	27,790	25,900	28,580	30,720	32,560	0,962
1969	2,119	0,936	0,842	0,274	0,048	.	.	.	.	27,800	25,870	28,530	30,740	32,540	0,927
1970	2,129	0,938	0,842	0,283	0,047	.	.	.	.	27,760	25,810	28,480	30,770	32,560	0,930
1971	2,153	0,929	0,860	0,297	0,048	.	.	.	.	27,740	25,750	28,430	30,730	32,550	0,863
1972	2,138	0,934	0,837	0,300	0,049	.	.	.	.	27,660	25,670	28,360	30,690	32,510	0,869
1973	2,135	0,925	0,829	0,310	0,051	.	.	.	.	27,640	25,630	28,280	30,650	32,460	0,848
1974	2,040	0,902	0,793	0,283	0,046	.	.	.	.	27,540	25,620	28,180	30,590	32,490	0,815
1975	1,900	0,855	0,758	0,235	0,037	.	.	.	.	27,470	25,680	28,160	30,510	32,460	0,803
1976	1,840	0,821	0,746	0,226	0,034	.	.	.	.	27,490	25,760	28,150	30,430	32,350	0,775
1977	1,786	0,786	0,731	0,224	0,033	.	.	.	.	27,580	25,880	28,210	30,390	32,330	0,787
1978	1,774	0,776	0,727	0,228	0,031	.	.	.	.	27,650	25,950	28,280	30,390	32,360	0,770
1979	1,751	0,773	0,707	0,230	0,031	.	.	.	.	27,700	26,010	28,360	30,410	32,290	0,783
1980	1,731	0,779	0,685	0,228	0,030	.	.	.	.	27,750	26,070	28,440	30,510	32,350	0,796
1981	1,726	0,786	0,673	0,228	0,031	.	.	.	.	27,830	26,160	28,540	30,620	32,390	0,863

1982	1,755	0,793	0,684	0,237	0,032	.	.	.	.	27,920	26,240	28,590	30,730	32,500	0,863
1983	1,788	0,805	0,692	0,247	0,034	.	.	.	.	28,020	26,300	28,680	30,860	32,600	0,919
1984	1,800	0,796	0,701	0,258	0,036	.	.	.	.	28,120	26,370	28,740	30,940	32,730	0,990
1985	1,757	0,760	0,692	0,261	0,035	.	.	.	.	28,260	26,500	28,830	31,020	32,830	0,990
1986	1,719	0,742	0,673	0,259	0,036	.	.	.	.	28,380	26,640	28,920	31,110	32,950	0,969
1987	1,689	0,723	0,661	0,261	0,036	.	.	.	.	28,520	26,780	29,030	31,230	32,990	0,976
1988	1,657	0,702	0,647	0,263	0,037	.	.	.	.	28,680	26,900	29,170	31,350	33,210	1,014
1989	1,576	0,674	0,606	0,251	0,037	.	.	.	.	28,810	27,030	29,320	31,500	33,320	1,029
1990	1,543	0,664	0,587	0,246	0,038	.	.	.	.	28,940	27,150	29,460	31,620	33,430	1,067
1991	1,537	0,682	0,573	0,237	0,037	.	.	.	.	29,000	27,230	29,580	31,750	33,530	1,111
1992	1,506	0,678	0,558	0,225	0,036	.	.	.	.	29,090	27,370	29,670	31,870	33,680	1,136
1993	1,464	0,671	0,539	0,212	0,035	.	.	.	.	29,190	27,510	29,790	32,000	33,780	1,150
1994	1,507	0,698	0,552	0,212	0,036	.	.	.	.	29,290	27,640	29,900	32,090	33,880	1,188
1995	1,426	0,662	0,522	0,197	0,035	.	.	.	.	29,390	27,750	30,000	32,160	33,960	1,240
1996	1,430	0,661	0,534	0,192	0,034	.	.	.	.	29,500	27,890	30,140	32,230	34,010	1,281
1997	1,392	0,651	0,516	0,184	0,032	.	.	.	.	29,570	27,950	30,260	32,320	34,050	1,398
1998	1,388	0,659	0,511	0,179	0,031	1,434	0,720	0,530	0,155	29,630	27,990	30,380	32,400	34,120	1,430
1999	1,347	0,652	0,491	0,167	0,029	1,393	0,708	0,514	0,146	29,650	28,010	30,490	32,470	34,180	1,552
2000	1,358	0,660	0,495	0,165	0,030	1,396	0,706	0,513	0,149	29,680	28,030	30,540	32,550	34,290	1,633
2001	1,336	0,655	0,485	0,159	0,029	1,369	0,696	0,500	0,144	29,680	28,050	30,540	32,590	34,330	1,740
2002	1,318	0,658	0,475	0,150	0,027	1,351	0,693	0,493	0,138	29,710	28,150	30,590	32,640	34,350	1,875
2003	1,290	0,637	0,474	0,145	0,026	1,313	0,680	0,476	0,130	29,830	28,360	30,610	32,610	34,340	1,925
2004	1,287	0,635	0,476	0,142	0,026	1,305	0,677	0,473	0,128	29,930	28,510	30,690	32,590	34,260	1,995
2005	1,247	0,616	0,460	0,139	0,025	1,263	0,663	0,454	0,121	30,010	28,640	30,760	32,530	34,210	2,027
2006	1,301	0,643	0,477	0,147	0,026	1,311	0,674	0,472	0,134	30,100	28,730	30,890	32,560	34,130	2,107
2007	1,319	0,650	0,478	0,155	0,028	1,327	0,677	0,476	0,141	30,240	28,860	31,030	32,600	34,040	2,034
2008	1,347	0,662	0,486	0,161	0,030	1,352	0,681	0,483	0,149	30,290	28,920	31,080	32,580	33,930	2,105
2009	1,348	0,669	0,481	0,160	0,029	1,356	0,686	0,484	0,147	30,400	29,090	31,190	32,630	33,890	2,136
2010	1,379	0,679	0,493	0,166	0,032	1,382	0,694	0,491	0,154	30,530	29,270	31,260	32,660	33,800	2,146
2011	1,384	0,674	0,496	0,170	0,033	1,384	0,692	0,491	0,157	30,630	29,370	31,350	32,660	33,730	.
2012	1,396	0,674	0,506	0,172	0,034	1,392	0,696	0,496	0,158	30,810	29,580	31,520	32,740	33,720	.

Zdroj: HFD, 2014b, 2014c, 2014d, National Institute of Population and Social Security Research, 2012a a vlastní zpracování

Poznámka: míry první a druhé kategorie